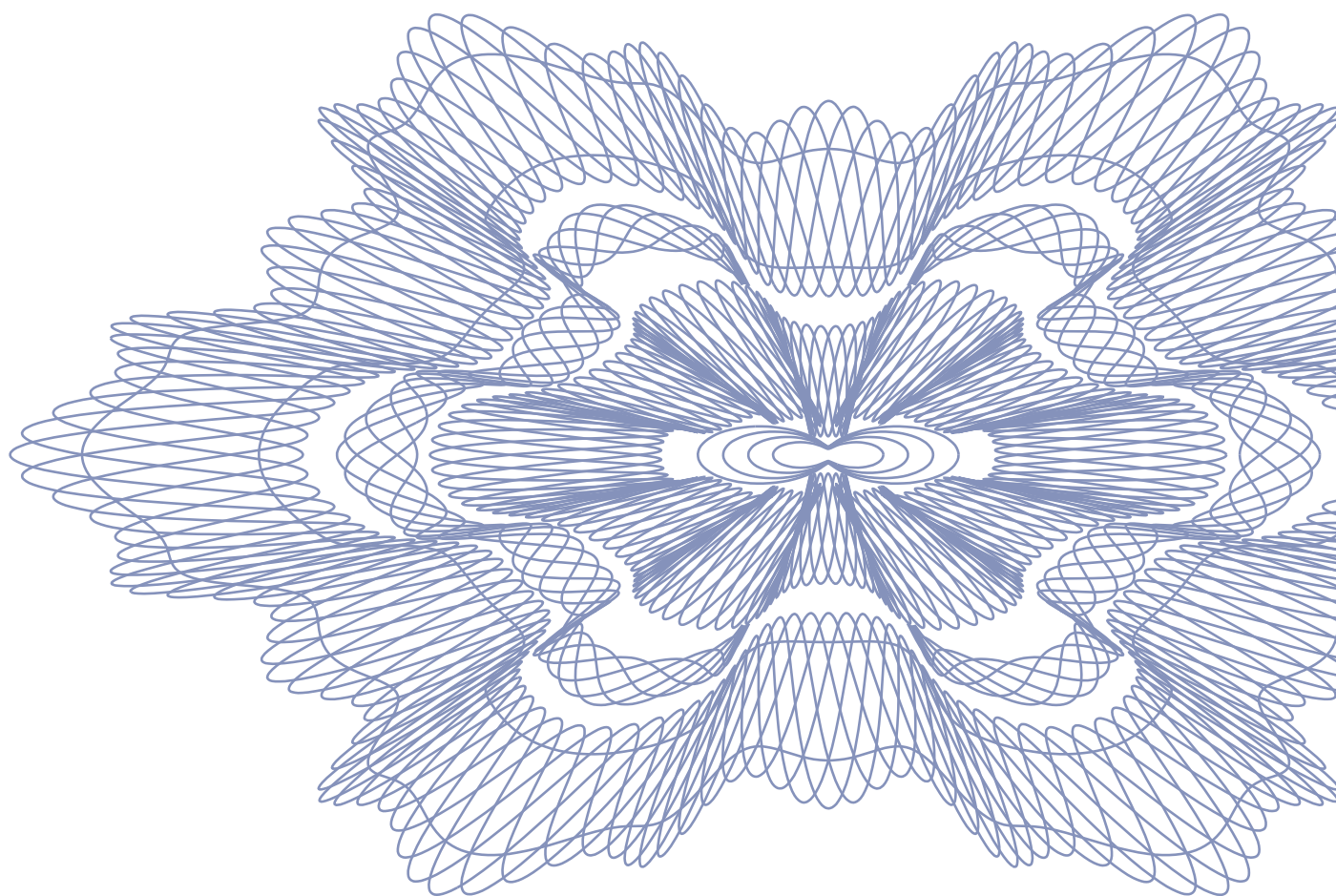

Årsrapport om betalingsformidling

2001

april
2002

Årsrapporten om betalingsformidling kommer ut en gang i året. Rapporten er også tilgjengelig på internett under Norges Banks hjemmeside:

www.norges-bank.no

Årsrapporten om betalingsformidling er gratis og kan bestilles fra:

Norges Bank, Abonnementsservice

Postboks 1179 Sentrum

0107 Oslo

Telefon: 22 31 63 83

Telefaks: 22 31 64 16

E-post: central.bank@norges-bank.no

Rapportens tabeller er også tilgjengelige på Norges Banks hjemmesider på internett i Excel-format.

Ansvarlig redaktør: Svein Gjedrem

Omslag og grafisk utforming: Grid Strategisk Design AS

Sats og trykk: Reclamo grafisk senter as

Teksten er satt med 11,5 pkt Times

Forord

Årsrapporten for betalingsformidling er et ledd i Norges Banks arbeid med å fremme et effektivt betalingssystem innenlands og overfor utlandet. I årsrapporten for 2001 presenterer vi som i tidligere rapporter oversikter over bruken av de enkelte betalingsinstrumentene og prisene bankenes kunder må betale ved bruken av dem. Årets rapport gir dessuten en oversikt over de legale og avtalemessige forhold som regulerer betalingssystemet.

Norges Bank har nylig offentliggjort sitt grunnlag for overvåkingen av og tilsynet med betalingssystemet, se Penger og Kreditt 1/02 eller Norges Banks hjemmesider, www.norges-bank.no. De risikoforholdene bankene utsettes for i betalingssystemet, har fått økt oppmerksomhet det siste tiåret både internasjonalt og i Norges Bank. Norges Bank er tillagt konsesjons- og tilsynsansvar for de såkalte interbanksystemene, det vil si bankenes systemer for avregning og oppgjør av fordringer seg imellom. Samtidig følger vi utviklingen i de kunderettede delene av betalingssystemet, blant annet gjennom denne rapporten.

Det er viktig at det er samsvar mellom bankenes kostnader ved å produsere de ulike betalingstjenestene og de priser kundene må betale for å benytte dem. Da vil de mest kostnadseffektive tjenestene bli tatt i bruk og de samlede utgifter til betalingstjenester bli begrenset. Mens prisutviklingen er lett å følge og kan rapporteres årlig, er det et langt mer omfattende arbeid, både begrepsmessig og beregningsmessig, å kartlegge kostnadene i betalingsformidlingen. Norges Bank har tidligere gjennomført slike undersøkelser i 1989 og 1994 og vi samarbeider nå med bankenes organisasjoner og et utvalg av enkeltbanker for å frembringe oppdaterte kostnadstall. Resultatene av undersøkelsen vil etter planen bli offentliggjort i løpet av andre halvår 2002. Da vil det foreligge et bedre grunnlag for den løpende debatt om prissetting og markedsatferd i denne delen av samfunnsøkonomien.

Svein Gjedrem

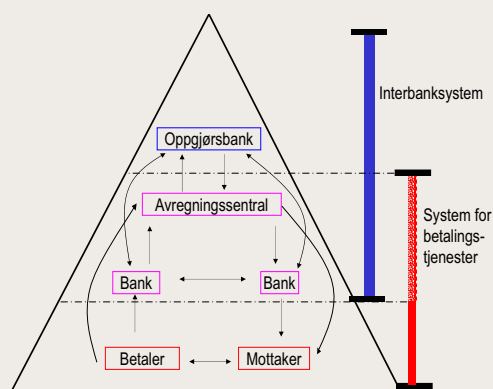
Innhold

1. Et effektivt betalingssystem.....	7
1.1 Massebetalinger er effektivt organisert i Norge	7
1.2 Nordisk sammenligning	10
2. Viktige hendelser internasjonalt og nasjonalt	12
2.1 Utviklingen i regelverk og infrastruktur internasjonalt	12
2.2 Utviklingen i regelverk og infrastruktur i Norge	19
2.3 Viktige hendelser i det norske markedet	24
3. Reguleringen av det norske betalingssystemet	26
3.1 Regulering av massebetalingstjenester	26
3.2 Regulering av interbanksystemet	28
3.3 Avtaler i banknæringen	29
3.4 Utviklingstrekk i infrastrukturen	30
4. Transaksjoner og omsetning i betalingssystemet	33
4.1 Bruk av kontanter	33
4.2 Bruk av kontopenger	35
4.3 Avregning og oppgjør	39
4.4 Internasjonal betalingsformidling	40
5. Priser og inntekter i betalingsformidlingen	42
5.1 Prisene på kontantuttak	43
5.2 Prisene i innenlands betalingsformidling	44
5.3 Prisspredningen	46
5.4 Overføringer til utlandet	47
5.5 Bankenes inntekter fra betalingstjenester	48
6. Referanser	49
7. Tabeller og forklaringer til tabellene	51

Redaksjonen avsluttet 22. april.

1 | Et effektivt betalingssystem

Figur 1.1 Det norske betalingssystemet

Kilde: Norges Bank

Risikoen i betalingssystemet:

Systemrisiko er risikoen for at problemer i en finansinstitusjon forplanter seg til en annen slik at den finansielle stabiliteten trues. Systemrisikoen har opphav i de andre risikotypene.

Oppgjørsrisiko er risikoen forbundet med å delta i et oppgjør, og består av kreditt- og likviditetsrisiko.

Kredittrisiko er risikoen for tap dersom en annen bank ikke oppfyller sine forpliktelser.

Likviditetsrisiko er risiko for at forpliktelsene ikke gjøres opp til avtalt tid, slik at et refinansieringsbehov oppstår.

Legal risiko er risiko for at lovgrunnlaget er uklart, slik at juridisk usikkerhet fører til uforutsette finansielle eksponeringer for en deltaker, noe som igjen kan føre til økonomisk tap.

Operasjonell risiko er risikoen for tap som følge av svikt i datasystemer, kommunikasjon eller rutiner.

Effektiv organisering av markedet for massebetalingstjenester er den organiseringen som minimerer produksjonskostnadene og gir høy kvalitet på betalingstjenestene, slik at massebetalingene gjennomføres på en hurtig, rimelig og sikker måte. Med massebetalingstjenester menes betalinger med kort, sjekk eller giro.

Betalingsystemet kan deles inn i to hoveddeler, systemer for betalingstjenester og interbanksystemer (se figur 1.1). Systemer for betalingstjenester omfatter bruk og formidling av korttjenester, sjekk, giro og kontanter. Interbanksystemer er bankenes avregnings- og oppgjørssystem.

I betalingssystemet overføres hver dag store mengder små og mange store betalinger. Til sammen samles daglig svært store beløp i avregnings- og oppgjørssystemet. Bankenes finansielle eksponeringer i forbindelse med oppgjøret innebærer derfor betydelig risiko for hele betalingssystemet. Blant annet kan betalingssystemets utforming være kilde til at økonomiske problemer i en institusjon overføres til andre. Dette kalles systemrisiko. Sentralbanken er opptatt av at utviklingen og driften av betalingssystemene skal redusere systemrisikoen.

Et betalingssystem kan være opphav til oppgjørsrisiko (kreditt- og likviditetsrisiko), legal risiko og operasjonell risiko. Innføringen av lov om betalingssystemer m.v. i 1999 bidro til å redusere den legale risikoen. I forbindelse med konsesjonsbehandlingen av interbanksystemer undersøker Norges Bank hvor store deltakernes eksponeringer er i forbindelse med handler og overføringer. Bankenes eksponeringer og oppgjørsrisiko i forbindelse med valutahandler vil også bli redusert når det flernasjonale oppgjørssystemet for valutahandler, Continuous Linked Settlement (CLS), blir satt i drift i 2003. Den operasjonelle risikoen, i form av blant annet driftsavbrudd, minsker når bankene setter fokus på rutiner, reserveløsninger, kompetanse og beredskap. I regi av Beredskapsutvalget for finansiell infrastruktur (BFI), der representanter fra næringen og Norges Bank deltar, avholdes blant annet øvelser som simulerer driftsavbrudd. Dette er til hjelp i arbeidet med å redusere den operasjonelle risikoen.

Stabilitet og lav risiko i interbanksystemene er viktige forutsetninger for en velfungerende moderne økonomi. Samtidig bør et betalingssystem også være effektivt. Målet er derfor både å fremme stabiliteten ved å redusere risikomomentene i interbanksystemene og samtidig å øke effektiviteten ved å fokusere på organiseringen av interbank- og massebetalingssystemene. Denne todelte målsettingen innebærer en avveining mellom effektivitet og risiko i betalingssystemet.

1.1 Massebetalinger er effektivt organisert i Norge

Produksjonen av betalingstjenester krever betydelige ressurser. Studier av betalingstjenester i USA anslår de samlede kostnadene ved produksjon av betalingstjenester til om lag tre prosent av BNP.¹ I tillegg kommer brukernes tids- og reisekostnader for å få tilgang til nødvendig infrastruktur

¹ Se Hancock og Humphrey (1998), side 1574.

for å gjennomføre betalingene. Disse kostnadene er ikke lette å måle i beløp, men vi kan anta at de utgjør en betydelig andel av publikums totale ressursbruk i betalingssystemet. En effektiv organisering av betalingsformidlingen gir derfor betydelige samfunnsøkonomiske gevinster. Følgende generelle momenter kan legges til grunn i vurderingen av hvor effektivt markedet for betalingstjenester er organisert i et land:

- Priser som reflekterer produksjonskostnadene for hvert produkt.
- Utnyttelse av skalafordeler og nettverkseksternaliteter i produksjon av betalingstjenester.
- Graden av konkurranse i betalingsformidlingen.

Prisdannelsen i norsk betalingsformidling fungerer godt

For at markedet for betalingstjenester skal være effektivt, bør det finnes priser som reflekterer hva det koster å produsere betalingstjenestene. Slike priser gir brukerne insentiv til å velge de mest kostnadseffektive betalingsinstrumentene og bidrar på denne måten til en effektiv avstemming av tilbud av og etterspørsel etter de ulike typene betalingstjenester. Norge er et av de få land i verden som har priser på betalingstjenester som i stor grad reflekterer kostnadene ved produksjon av slike tjenester. Bruken av elektroniske betalingstjenester var relativt lav i Norge på 1980-tallet, men er nå blant de høyeste i verden. Studier viser at dette kan forklares med at norske banker opererer med kostnadsbaserte priser som gjør det gunstig for brukerne å velge tjenester som er rimelige å produsere.²

Det er særlig to faktorer som forstyrrer en effektiv prisdannelse i betalingsformidlingen: krysssubsidiering og floatinntekter. Krysssubsidiering av betalingstjenester gjennom for eksempel lavere innskudds- og/eller høyere utlånsrenter kan gi lave eller ingen priser på betalingstjenester. Dette kan resultere i overforbruk og overproduksjon av betalingstjenester i forhold til det som ellers er optimalt. Krysssubsidieringen kan også svekke konkurransen ved å hindre nyetableringer i markedet. Undersøkelser viser at graden av krysssubsidiering i norsk betalingsformidling er relativt lav, og at den sannsynligvis har sunket siden 1995.³ Float er også et forstyrrende element i prising av massebetalinger. Med float har bankene ikke insentiv til å tilby raskere betalinger, og publikum får ikke et fullstendig bilde av kostnadene knyttet til betalingene. Finansavtaleloven som trådte i kraft i juli 2000, inneholder bestemmelser som fjerner float i det norske betalingssystemet.

Brukernes kostnader knyttet til betalingstjenester:

Transaksjonsgebyrer og faste kostnader som årsavgifter, etableringsavgifter osv. er publikums direkte kostnader ved betalingsformidlingen. Disse bestemmer hvor *billig* et betalingsinstrument er i forhold til andre. Tids- og reisekostnader, og generelle kostnader knyttet til bruken av infrastruktur som understøtter et betalingsinstrument, som for eksempel porto, internett, tellerskritt osv., regnes som indirekte kostnader. Indirekte kostnader gir et mål på hvor *brukervennlig* et betalingsinstrument er i forhold til andre.

Floatinntekter for bankene innebærer at et beløp som overføres fra en konto til en annen – for eksempel gjennom girosystemet – i en viss periode ikke er rentebærende verken for betaleren eller betalingsmottakeren.

² Se Humphrey, Kim og Vale (2001).

³ Se for eksempel Larsen (1999).

Nettverksekskternaliteter er primært en etterspørsels-effekt. De innebærer at brukernes nytte øker med antall brukere av en betalingstjeneste. Systemet av betalings-terminaler i butikker osv. (EFTPOS) er et eksempel på et system som preges av nettverksekskternaliteter. Økende bruk av betalingskort gjør utvidelser av EFTPOS-systemet økonomisk lønnsomt for bankene. Flere EFTPOS-terminaler fører igjen til at folk har mer nytte av sitt betalingskort, siden det kan brukes på flere handelssteder. Dette fører til at flere vil anskaffe kort og at eksisterende brukere vil utvide sin kortbruk. Dette gir igjen grunnlag for en videre utbygging av antallet terminaler.

Interbankgebyrer er gebyrer som en bank betaler til andre banker for betalingstjenester de andre bankene utfører for bankens kunder. Bankforeningene har inngått en avtale som fastsetter størrelsen på interbankgebyrer for minibankuttak, avtalegiro, sjekk og andre tjenester. Bankene har mulighet til å endre satsene på interbankgebyrer bilateralt.

Avveininger omkring en effektiv organisering av markedet for massebetalinger

Konkurranse er hovedmekanismen som fremmer effektivitet i produksjon av betalingstjenester. Konkurransen disiplinere produsentene til å redusere sine kostnader og holde prisene lave. Den stimulerer også til en effektiv anvendelse av eksisterende teknologi. På den annen side er produksjonen av betalingstjenester, særlig elektroniske tjenester, preget av store faste kostnader og lave variable kostnader. Det finnes derfor betydelige **stordriftsfordeler** og **samdriftsfordeler** i markedet for betalingstjenester. Dette betyr at det er mer kostnadseffektivt med én eller få bedrifter som hver produserer et høyt transaksjonsvolum, enn et stort antall bedrifter som hver produserer et lavt transaksjonsvolum. **Nettverksekskternaliteter** i markedet for betalingstjenester innebærer at samordning mellom bankene fremmer effektivitet i markedet. Stordrifts- og samdriftsfordeler og nettverkseffekter fører til at en kostnadseffektiv produksjon av tjenester i betalingsformidlingen krever få produsenter og **samordnede** betalingssystemer. Høye faste kostnader, samarbeid mellom bankene og oligopoldannelser kan imidlertid redusere *konkurransen* og hindre nye aktører i å etablere seg i markedet. Svak konkurranse gir etablerte banker muligheten til å kreve høyere priser og eventuelt tilby lavere produktkvalitet enn det et marked med mer intensiv konkurranse kunne tilby.

Det norske massebetalingssystemet er effektivt organisert...

Det er viktig å søke en organisering som utnytter skala-fordeler og nettverksekskternaliteter og samtidig sikrer konkurranse i markedet. En god balanse mellom disse hensynene kan oppnås ved å skille produksjon fra leveranse av betalingstjenester. Et lite antall leverandører kan produsere betalingstjenestene, siden det sannsynligvis er stordriftsfordeler i produksjonen. Systemene som underleverandørene tilbyr, bør være samordnede slik at nettverksekskternalitetene utnyttes. Bankene kjøper tjenester fra produsentene og konkurrerer om å levere tjenestene til sluttbruker. Virksom konkurranse i markedet for betalingstjenester innebærer også at det ikke finnes hindringer for nyetableringer. Det er spesielt viktig at nye aktører (i hovedsak banker) kan få rask tilgang til underliggende infrastruktur på ikke-diskriminerende vilkår. For å hindre at produsentene utnytter sin markedsrett, kan man tillate en eierstruktur og avtaler som gir bankene kontroll over pris og kvalitet på produktene som leveres. En slik todelt produksjonsmodell fremmer effektiviteten i massebetalingssystemet og synes å være særlig egnet for små land.

Produksjonen i det norske betalingssystemet er organisert som skissert ovenfor, med skille mellom produsenter/underleverandører og leverandører av betalingstjenester til sluttbruker. Bankenes Betalingssentral og EDB Fellesdata er de to viktigste underleverandørene av betalingstjenester i Norge. Bankene konkurrerer om kundene, og nye banker kan raskt få tilgang til underliggende infrastruktur. Interbankgebyrer sikrer at bankene får betalt for de tjenestene de utfører for andre bankers kunder. Dette gir bankene insentiv til å fremme samordning (framfor konkurranse) gjennom en felles infrastruktur, og er derfor godkjent av Konkurransetilsynet. Få produsenter av underleverandørtjenester kan imidlertid øke den operasjonelle risikoen i betalingssystemet. Desto færre underleverandører, desto større er konsekvensene for betalingssystemet ved driftsavbrudd. Derfor er det avgjørende at det er etablert gode avtaler og rutiner som sikrer bankene stabile underleverandørtjenester.

...og konkurransen er sannsynligvis intensivert

Konkurransen i det norske markedet for betalingstjenester er sannsynligvis intensivert de siste årene. Det er to hovedgrunner til det. For det første reduserer den utstrakte bruken av elektroniske tjenester betydningen av bankenes filialnett. Dermed er det lettere for nye aktører å etablere seg i markedet. Vi har sett eksempler på slike nyetableringer i Norge de siste to årene. For det andre er det lettere for publikum å sammenligne bankenes priser og tjenestetilbud, og informasjonskostnadene ved å bytte bank synes å være redusert.⁴

⁴ Se Vesala (2001), side 195.

1.2 Nordisk sammenligning

I alle de fem nordiske landene Danmark, Finland, Island, Sverige og Norge blir en høy andel av betalingstransaksjonene utført med elektroniske betalingsinstrumenter.

De nordiske landene har relativt like betalingsssystem. Alle landene har lovgivning som er i tråd med EU-lovgivningen på området. Alle landene oppgir at de oppfyller BIS' 10 hovedprinsipper for viktige betalingsystemer. Alle landene har både et reeltids bruttooppgjørssystem drevet av sentralbanken og ett eller flere system(er) for nettooppgjør av betalinger. Det førstnevnte systemet sørger for at store betalinger går løpende til oppgjør, i motsetning til nettooppgjørssystemet, der bankenes fordringer avregnes mot hverandre før nettobeløpet sendes til oppgjør.

Debetkort er populært i alle de nordiske landene, og giro er (med unntak av Island) det instrumentet som formidler det meste av transaksjonsbeløpene. Alle landene har en høy andel elektroniske betalinger, både ved bruk av kort i EFTPOS-terminaler, ved bruk av elektronisk giro (unntatt Island) og ved bruk av elektronisk overføring av sjekkdatablaster mellom banker (unntatt Norge). Det er bare Norge og Island som ennå ikke har utviklet et landsdekkende, permanent system for e-pengebetalinger.

Kontantbeholdningen i Norge var 3,6 prosent av BNP i 1999. Dette er en middels stor beholdning i forhold til de andre nordiske landene, men liten i forhold til mange andre land. På Island var beholdningen 1,4 prosent, i Sverige 4,9 prosent av BNP. Kontantbeholdningen økte noe i de nordiske landene mot slutten av 1999 på grunn av frykt for problemer i betalingsystemene ved overgangen til år 2000.

I de nordiske landene er betalingskort og giro de dominerende instrumentene (figur 1.2). I alle landene blir over 90 prosent av betalingene utført med disse instrumentene, med unntak av Danmark, der populariteten til sjekk og direkte debitering fører til at andelen bare er på 75 prosent. På Island ble 91 prosent av alle betalinger utført med betalingskort i 1999. Islendingene benyttet sjekk til de resterende betalingene. Både sjekk og kort er substitutter til kontanter, og som et resultat er kontantbruken liten. Giro er som nevnt ikke i bruk på Island.

Minibankutbyggingen startet relativt tidlig i Norden, og antallet minibanker øker nå langsomt i hele Norden. Sannsynligvis er vekstpotensialet snart uttømt for denne tjenesten. Danmark, Norge og Finland hadde mellom 400 og 500 minibanker pr 1 million innbyggere i 1999.⁵ Vi vet at både finnene og svenskene benytter minibankene hyppigere enn nordmenn.

Antallet EFTPOS-terminaler er høyt i Norden. Danmark og Norge har høyest dekning i 1999 med 13,2 per tusen innbyggere, mens Sverige har færrest med 9,1 per tusen innbyggere.⁵ Antallet er voksende, og innbyggerne benytter terminalene stadig hyppigere. I Norge var det hele 76 transaksjoner pr innbygger i 1999, som er flest i Norden.⁵

⁵ Tall mangler for Island.

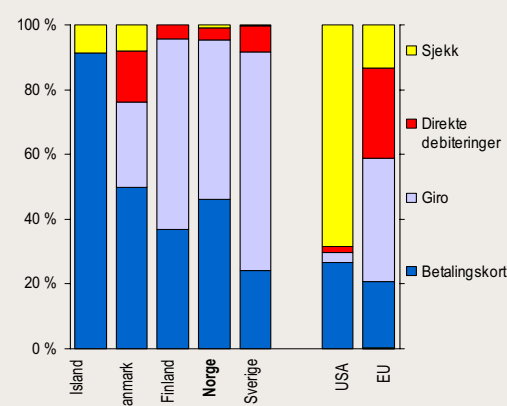
Avregning og oppgjør i de nordiske landene:

Nationalbanken i Danmark tilbyr reeltids bruttooppgjør i KRONOS. Det multilaterale nettoavregningssystemet for mindre betalinger har oppgjør i KRONOS. Verdipapirer har oppgjør i Værdipapircentralen. Sverige har reeltids bruttooppgjør av store betalinger gjennom RIX. Avregningssentralene og avregningsbankene har alle oppgjør i RIX. Dette er også tilfelle for verdipapirer (via Værdipappersentralen) og derivater (via OM). I Finland gir Finlands Bank reeltids bruttooppgjør i BoF-RTGS. Avregningen av mindre beløp foregår bilateralt mellom banker via PMJ og har endelig oppgjør i BoF-RTGS. Også POPS, det bilaterale avregningsystemet for store beløp, ekspressooverføringer og sjekker, har oppgjør i BoF-RTGS. Verdipapirer har avregning og oppgjør i AKP, den finske verdipapirsentralen. Sedlabanki Islands satte i drift et reeltids bruttooppgjørssystem i 2000. De islandske bankenes avregningsystem og det islandske betalingskortsystemet har oppgjør i sentralbanken. Sentralbankens system er ennå ikke ferdig utviklet.

Tilknytning til TARGET

Blant annet på grunn av introduksjonen av euro har betalingsystemene i de nordiske landene beveget seg i ulike retninger de siste årene. Finland har innført euroen, avvirket marken og er knyttet til den europeiske sentralbankens oppgjørssystem TARGET. Danmark deltar ikke i eurosamarbeidet. Valutaen fortsetter å være danske kroner samtidig som landet er knyttet til TARGET gjennom KRONOS, som tilbyr oppgjør både i danske kroner og i euro. Sverige har heller ikke introdusert euro, men har som Danmark oppgjørssystem både i nasjonal valuta (K-RIX) og euro (E-RIX). E-RIX er knyttet til TARGET. EØS-landene Island og Norge har nasjonale oppgjørssystem som ikke er tilknyttet TARGET.

Figur 1.2 Bruk av betalingsinstrumenter i Norden. Tall i prosent (1999).

Kilde: Norges Bank

Svenske innbyggere benyttet betalingsterminalene 26 ganger hver i 1999, de øvrige landene ligger mellom Sverige og Norge.

Kontantuttak ved varekjøp er svært utbredt i Norge og øker i omfang i Sverige og Danmark.⁵ Disse tre landene har online debetkortsystem som gir anledning til å ta ut et kontantbeløp i tillegg til varekjøpet i en enkelt transaksjon. I Norge er beløpsgrensen 1000 kroner, i de andre landene er det ikke noen fast beløpsgrense, og butikkene bestemmer selv hvor mye kunden kan ta ut. I Finland er det bare mulig å ta ut kontanter hos de få butikkene som har online EFTPOS-system. Uttaket må gjøres som en egen transaksjon, og beløpsgrensen er 400 euro. Det er ikke særlig vanlig å gjøre slike uttak i Finland.

Giro er det viktigste betalingsinstrumentet i Norge, nær halvparten av alle betalinger og omtrent 95 prosent av samlet verdi overføres ved hjelp av giro. Slik er situasjonen også i de andre nordiske landene, med unntak av Island, der det meste av verdien overføres ved hjelp av sjekk. I Norge, Danmark og Finland er postgiro og bankgiro samordnet til ett girosystem. I Sverige eksisterer fortsatt både postgiro og bankgiro. Det svenske konkurransetilsynet har uttalt seg negativt til et forslag om å samle girosystemene til ett felles system ut fra konkurransemessige hensyn. Nettbanktjenester (betaling via internettbank) øker raskt i hele Norden. Dette går på bekostning av de papirbaserte girotjenestene, som for eksempel brevgiro i Norge.

⁵ Tall mangler for Island.

Tabell 1.1 Noen sentrale tall om betalingsformidlingen i enkelte andre land. 1999.														
	Belgia	Canada	Danmark	Finland	Frankrike	Island	Italia	Nederland	Norge	Sveits	Sverige	Storbritannia	Tyskland	USA
Sedler og mynt i % av BNP	5,1	3,8	3,0	2,3	3,3	1,4	6,0	4,6	3,6	8,1	4,9	2,9	6,6	5,6
Innskudd på transaksjonskonti i % av BNP	20,1	19,0	27,5	31,6	21,7	13,9	33,3	30,4	25,2	25,9	40,4	59,8	21,2	6,6
Antall innbyggere pr bankfilial	1 221	2 233	1497	2 533	2 350	..	1 400	2 523	1 630	1 097	2 249	1 743	1 481	3 469
Minibanker														
Antall pr mill innbyggere	608	874	496	422	549	..	523	423	448	655	291	476	562	831
Antall uttak pr år, pr innb.	17,4	53,4	..	46,1	8,6	33,4	24,0	12,2	35,0	33,1	18,4	39,9
Gjennomsnittlig uttak, US \$	104,8	65,4	..	67,2	150,9	78,4	122,7	172,9	100,0	88,8	156,0	68,0
EFTPOS-terminaler														
Antall pr mill innbyggere	9 767	13 278	13 155	11 617	13 529	..	7 542	9 186	13 124	8 602	9 155	11 765	3 658	8 604
Antall trans pr år pr innbygger	38,6	54,3	69,7	51,1	41,3	..	8,1	44,2	75,9	19,1	26,0	..	5,2	27,5
Gjennomsnittlig beløp US \$	55,7	29,5	43,5	41,7	48,7	..	79,3	48,6	56,6	76,2	68,0	..	84,4	43,0
Instrumentenes %-andel av antall ikke-kontante bet.														
Sjekk	5,8	31,5	7,9	0,2	..	8,6	25,6	1,0	0,9	0,8	0,3	29,0	4,0	68,6
Giro (kreditoverføring)	51,9	9,4	26,0	58,8	..	0	37,2	41,6	49,1	68,4	67,5	17,6	50,6	3,2
Avtalegiro (debetoverføring)	9,4	7,5	15,7	4,4	..	0	10,4	28,9	4,3	3,6	8,1	18,9	40,2	1,7
Betalingskort	28,9	51,7	49,4	36,7	..	91,4	17,6	28,6	45,7	27,3	24,1	34,6	5,2	26,6

På grunn av svært variabel kvalitet på tallene for de ulike instrumentenes prosentandel av verdien av alle ikke-kontante betalinger, presenteres disse tallene ikke.

2 | Viktige hendelser internasjonalt og nasjonalt

Effektiviteten og risikoen i det norske betalingssystemet påvirkes både av endringer i regelverket og infrastrukturen internasjonalt og nasjonalt og av nye produkter og betalingsløsninger. Her ser vi nærmere på de viktigste endringene som har skjedd det siste året.

2.1 Utviklingen i regelverk og infrastruktur internasjonalt

Utviklingen i EU/EØS og ESB

Med innføringen av eurosedler og -mynter i de 12 eurolandene 1. januar 2002 ble overgangen til den økonomiske og monetære unionen i EU fullført. Innføringen var en logistisk operasjon av historiske dimensjoner som fullt ut ble gjennomført som planlagt. Etter den 28. februar 2002 er eurosedler og -mynt det eneste tvungne betalingsmiddelet i alle euroland. Allerede 1. januar 2002 sirkulerte om lag 145 milliarder i eurokontanter i tillegg til nasjonalt denominerte sedler og mynt til en verdi av nær 287 milliarder euro. Etter den 28. februar sirkulerer totalt om lag 242 milliarder i eurosedler. Om lag 38 milliarder euro i nasjonalt denominerte sedler og mynt er fortsatt ikke vekslet inn i eurokontanter, og den europeiske sentralbanken (ESB) mener at deler av beholdningen enten er tapt eller beholdt som samleobjekter. Publikum brukte de nye kontantene aktivt fra første dag i alle land. Det oppsto få problemer med forsyningen av eurosedler og -mynt. Tidlig i innføringsfasen ble det rapportert om mangel på sedler og mynt med de laveste valørene lokalt i noen euroland på grunn av uforutsett stor etterspørsel. Pågangen for å veksle inn de nasjonale valutaene i euroområdet var større enn ventet. Dette førte til stor belastning for sentralbankenes avdelinger for kontroll, bokføring og destruksjon av sedler. De nasjonale sentralbankene måtte derfor i noen korte perioder stoppe opp vekslingen for europeiske banker.

TARGET (Trans-European Automated Real-time Gross Settlement Express Transfer) er EU-landenes felles bruttooppgjørssystem i realtid i euro. Den europeiske sentralbanken (ESB) har ansvaret for TARGET. Om lag en tredjedel av antallet grensekryssende transaksjoner i TARGET er kundeinitierte betalinger, mens resten er rene interbanktransaksjoner.

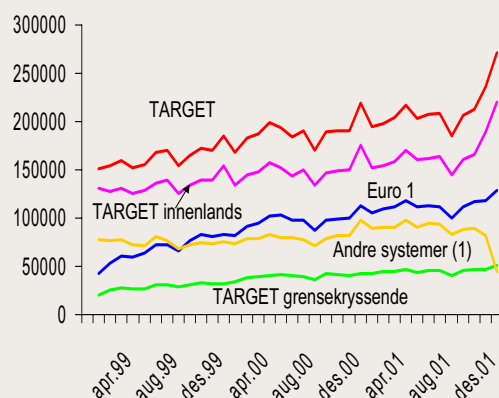
Etter forespørsel fra ESB har Det internasjonale valutafondet (IMF) vurdert TARGET-systemet blant annet i forhold til BIS' hovedprinsipper for systemisk viktige betalingssystemer (BIS Core Principles). Vurderingen er en del av evalueringsprogrammet for finansiell sektor (Financial Sector Assessment Program – FSAP) som IMF og Verdensbanken gjennomfører i medlemslandene. IMF's rapport ble publisert i oktober 2001 og fastslår at TARGET tilfredsstillende BIS-standardene.

Månedlig statistikk over daglig gjennomsnittsvolum

Euroens ulike valører:

1 euro deles i 100 cent. Valøren på sedlene er 500, 200, 100, 50, 20, 10 og 5 euro. Myntene har pålydende 2 og 1 euro, samt 50, 20, 10, 5, 2 og 1 cent.

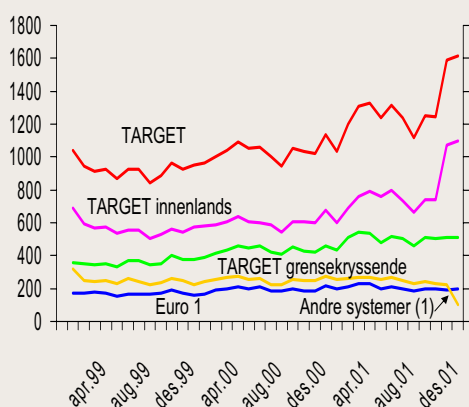
Figur 2.1 Avregnings- og oppgjørssystemer i euro. Antall transaksjoner i tusen, daglig gjennomsnitt (månedlig)

Kilde: ESB

1) EAF, PNS, SEPI, POPS. Det tyske EAF opphørte i november 2001.

Figur 2.2 Avregnings- og oppgjørssystemer i euro
Totalbeløp, daglig gjennomsnitt (månedlig)

Kilde: ESB

1) EAF, PNS, SEPI, POPS. Det tyske EAF opphørte i november 2001.

Euro Banking Association (EBA) er et samarbeidsforum mellom europeiske banker med formål å fremme kostnadseffektive og brukervennlige grensekryssende betalingsystemer i euro. EBA ble stiftet i 1985 av 18 europeiske banker og Den europeiske investeringsbanken (EIB). EU-kommisjonen og Den internasjonale oppgjørskontobanken (BIS) støttet opprettelsen av EBA. EBA har nå om lag 150 medlemmer som alle er etablert innenfor EU.

og beløp i TARGET i perioden januar 1999 til desember 2001 viser at antall transaksjoner og totalbeløp økte i 2001, men at gjennomsnittsbeløpene per transaksjon falt noe. Gjennomsnittsbeløpene for grensekryssende transaksjoner i TARGET er mer enn dobbelt så høye som for innenlandske TARGET-transaksjoner. Økningen i volum og verdi i innenlandske TARGET-transaksjoner i november og desember 2001 skyldes overgangen til et nytt avregnings- og oppgjørssystem, RTGSpluss, i Tyskland. Ved overgangen ble både EAF (det gamle nettingssystemet) og ELS (den tidligere tyske delen i TARGET-systemet) avvirket.

Det finnes også fire avregningssystemer (nettosystemer) for grensekryssende betalinger i euro som er i drift og godkjent av ESB. Disse har endelig oppgjør gjennom TARGET. Det største av disse, Euro1, drives av Euro Banking Association (EBA). Euro1 er et nettoavregningssystem for grensekryssende betalinger av større beløp i EU-området. Euro1 har egen oppgjørskonto i ESB, og har om lag 100 deltakerbanker hjemmehørende i 20 land, herunder Norge. EBA forutsetter at deltakerne er etablert innenfor EU, og alle deltakerbankene er enten hjemmehørende i EU eller har filial i et EU-land. Over halvparten av transaksjonene i Euro1 er overføringer på vegne av kunder, mens interbanktransaksjoner står for størstedelen av verdien som overføres i dette systemet. De tre øvrige betalingsystemene er også nettoavregningssystemer, men de er utviklet primært for å dekke behov i nasjonale markeder i Finland, Frankrike og Spania.

EBA satte i november 2000 i drift STEP1 (Straight-Through Euro Processing), som er et system for grensekryssende eurobetalinger av mindre beløp. Avregning og oppgjør av slike transaksjoner skjer gjennom Euro1. Per desember 2001 var det registrert om lag 160 deltakende banker i STEP1. Gjensidige NOR Sparebank (GNS) søkte i desember 2001 om deltagelse i STEP1 med hjemmel i EØS-avtalen. EBAs styre er positivt, og saken vil bli fremmet som en vedtektsendring for generalforsamlingen i EBA. GNS er den første norske banken som søker om tilknytning til STEP1 uten å være medlem av EBA. DnB er allerede medlem av EBA gjennom sin filial i London, og deltar både i Euro1 og STEP1.

En ny forordning om grensekryssende betalinger i euro, som trådte i kraft 1. januar 2002, fastsetter et prinsipp om likhet mellom gebyrer for grensekryssende betalinger i euro og gebyrene på tilsvarende innenlandske betalinger i euro. Forordningen ble vedtatt av Europaparlamentet og Rådet i desember 2001. Forordningen har følgende bestemmelser:

- Fristen for harmonisering av gebyrsatsene for alle grensekryssende betalinger i euro med betalingskort eller e-pengeinstrumenter, inklusive kontantuttak, for beløp inntil 12 500 euro er satt til 1. juli 2002.
- Fristen for harmonisering av gebyrsatsene for alle kundeinitierte grensekryssende girooverføringer for beløp inntil 12 500 euro er satt til 1. juli 2003.
- Gjeldende rapporteringskrav til nasjonale myndigheter

for grensekryssende betalinger inntil 12 500 euro oppheves innen 1. juli 2002.

- Senest 1. juli 2004 skal EU-kommisjonen utarbeide en rapport om blant annet forordningens effekt på infrastruktur for grensekryssende betalinger og om forordningens betydning for grensekryssende og innenlandske gebyrer i det indre markedet. Rapporten skal spesielt gi råd om det er hensiktsmessig å øke beløpsgrensen til 50 000 euro etter 1. januar 2006.
- Forordningen gjelder ikke for priser på grensekryssende sjekker. Begrunnelse for dette er at en slik regulering kunne stimulere bruken av et ineffektivt papirbasert betalingsinstrument i det indre markedet.

Forordningen er EØS-relevant og må gjennomføres i Norge for grensekryssende betalinger i euro. Den kan også omfatte grensekryssende betalinger i nasjonal valuta mellom EU/EØS-land utenfor eurosonen dersom disse landene ønsker det. Det betyr at forordningen kan gjøres gjeldende for grensekryssende betalinger av mindre beløp i norske kroner. Gjennomføring og rekkevidde av forordningen vurderes i Finansdepartementet.

Sentralbankers oversynsansvar for betalingssystemet

Danmarks Nationalbank redegjorde i sin "Kvartalsoversigt" nr 2 2001 for sin overvåking av betalings- og verdipapir-oppgjørssystemer. Den danske sentralbankloven pålegger Nationalbanken blant annet ansvaret for et sikkert pengevesen. Nationalbanken tar utgangspunkt i eksisterende internasjonale standarder når de overvåker systemer som har systemmessig betydning. Den understreker at overvåkingen ikke er en godkjenning, og at aktørene fortsatt har selvstendig ansvar for systemene. Nationalbanken vil én gang i året redegjøre for det løpende arbeidet med overvåking av oppgjørssystemene.

I "Penning- og valutapolitikk" 3/2001 redegjorde Sveriges riksbank for sin rolle som overvåker av den finansielle infrastrukturen. Også Riksbanken baserer overvåkingen på BIS' hovedprinsipper for viktige betalingssystemer. Formålet med overvåkingen er å avdekke om betalingssystemene tilfredsstiller kravene til sikkerhet og effektivitet. Resultatet av Riksbankens overvåking publiseres i bankens halvårlige rapporter om Finansiell stabilitet. I Finansiell stabilitet 2/2001 foretar Riksbanken en vurdering av bankens arbeid i forhold til BIS-standardene for sentralbankers overvåkingsansvar. Konklusjonen er at Riksbanken oppfyller punkt 1, 2 og 4, mens punkt 3 bare er delvis oppfylt fordi systemet til Verdipapircentralen ennå ikke oppfyller alle BIS-anbefalingene. Høsten 2001 gjennomførte IMF en vurdering av finansiell sektor i Sverige i forhold til de internasjonale anbefalingene for ulike deler av finansiell sektor (FSAP). Resultatet av vurderingen vil være klart i løpet av 2002.

Sentralbankers ansvar for gjennomføringen av kravene til betalingssystemer som kan ha betydning for finansiell stabilitet:

1. Sentralbanken skal klart definere sine mål for betalingssystemet, og den skal offentliggjøre sin rolle og sine viktigste retningslinjer for betalingssystemer som er av betydning for den finansielle stabilitet.
2. Sentralbanken skal sørge for at de betalingssystemer den selv driver, er i samsvar med hovedprinsippene.
3. Sentralbanken skal føre tilsyn med at betalingssystemer den ikke selv driver, overholder hovedprinsippene, og den skal ha fullmakt og mulighet til å foreta slikt tilsyn.
4. Sentralbanken skal, i arbeidet med å gjennomføre hovedprinsippene, samarbeide med andre sentralbanker og andre relevante innenlandske og utenlandske myndigheter.

Finlands Bank overvåker betalings- og oppgjørssystemene for å sikre deres stabilitet, driftssikkerhet og effektivitet, jf. sentralbankloven § 3. ESB fastsetter overordnede retningslinjer for overvåkingen av betalingssystemene innenfor euroområdet, mens de nasjonale sentralbankene er ansvarlige for selve overvåkingen. Finlands finansielle sektor ble vurdert av IMF våren 2001, og resultatet av den såkalte FSAP-evalueringen ble offentliggjort 21. november 2001. IMF konkluderer med at alle de tre systemisk viktige betalingssystemene i Finland tilfredsstillende BIS' hovedprinsipper, og at overvåkingsrutinene i all hovedsak er tilfredsstillende.

Beskrivelse av oversynsansvaret i andre toneangivende sentralbanker som ESB, Bank of England, Reserve Bank of Australia o.a. er presentert i Norges Banks årsrapport om betalingsformidling 2000.

Boks 2.1: BIS / IOSCO-anbefalingene for Verdipapiroppgjørssystem

IOSCO (International Organisation of Securities Commissions) og BIS (Bank for International Settlements) har sammen utarbeidet en rapport med anbefalinger for utforming og drift av verdipapiroppgjørssystem.¹ Rapportens 19 anbefalinger angir hvilket minimumsnivå systemene bør oppfylle, og omhandler blant annet systemenes legale rammeverk, risikostyring, tilgang, ledelse, effektivitet, og oversiktighet. Rapporten anbefaler også visse minstekrav når det gjelder regulering og tilsyn av verdipapiroppgjørssystem. Formålet med anbefalingene er å øke effektiviteten og begrense risikoen i verdipapiroppgjørene. Nedenfor følger en oppstilling av anbefalingene:

- 1) Lovgrunnlaget for verdipapiroppgjørssystem bør være velfundert, klart og åpent i alle relevante jurisdiksjoner.
- 2) Handler mellom *direkte* markedsaktører bør bekreftes så raskt som mulig etter at handelen er gjennomført, og ikke senere enn handelsdagen (T+0). Der det er behov for bekreftelse av handler mellom *indirekte* markedsaktører (f.eks. institusjonelle investorer), bør dette skje så raskt som mulig etter handelen, fortrinnsvis på T+0, men ikke senere enn dagen etter handelsdagen (T+1).
- 3) Rullerende oppgjør bør innføres i alle verdipapirmarkeder. Rullerende oppgjør innebærer at alle handler gjøres opp et visst antall dager etter handelsdagen, og ikke ved slutten av en beregningsperiode. Endelig oppgjør bør ikke skje senere enn tre dager etter handelsdagen (T+3). Fordeler og kostnader ved en oppgjørssyklus som er kortere enn tre dager (T+3) bør vurderes.
- 4) Fordeler og kostnader for en sentral motpart bør vurderes. En sentral motpart plasserer seg selv mellom motpartene i en handel slik at den blir selger til alle kjøpere og kjøper fra alle selgere. Der en slik mekanisme blir innført, bør den sentrale motparten nøye kontrollere den risikoen han påtar seg.
- 5) Lån og utlån av verdipapirer (eller gjenkjøpsavtaler eller andre økonomisk tilsvarende transaksjoner) bør fremmes for å oppnå et raskere oppgjør av verdipapirtransaksjoner. Hindringer for verdipapirlån bør fjernes.
- 6) Man bør i størst mulig grad avskaffe fysiske verdipapirer og gå over til elektronisk registrering i sentrale verdipapirregistre.
- 7) Sentrale verdipapirregistre bør fjerne risikoen for å tape hovedstolen ved å knytte verdipapiroverføringen til pengeoverføringen, slik at DvP (*Delivery versus Payment* eller "levering mot betaling") sikres.
- 8) Endelig oppgjør bør senest skje på slutten av oppgjørsdagen. Intradag- eller sanntidsfinalitet bør tilstrebes der det er nødvendig for å redusere risikoen.

¹ Rapporten finnes på <http://www.bis.org/publ/cpss46.pdf>.

- 9) Sentrale verdipapirregistre som tilbyr intradagkreditt til deltakerne, inkludert registre som driver nettooppgjørssystem, bør innføre risikokontroll som minimum sikrer oppgjør til avtalt tid *selv om* deltakeren med den største betalingsforpliktelsen ikke kan gjøre opp for seg. Den beste måten å kontrollere slik risiko på er en kombinasjon av sikkerhetskrav og eksponerings- eller beløpsgrenser.
- 10) Betalingsmidler som brukes for å gjøre opp pengedelen av en verdipapirtransaksjon mellom deltakerne i verdipapiroppgjøret, bør ha liten eller ingen likviditets- og kredittrisiko. Dersom det ikke blir brukt sentralbankpenger, må en iverksette tiltak for å beskytte deltakerne mot potensielle tap og likviditetsproblemer som følge av at oppgjørsbanken går konkurs.
- 11) Kilder til operasjonell risiko i avregnings- og oppgjørprosessen bør identifiseres og minimeres gjennom utvikling av formålstjenlige system, kontroller og rutiner. Systemene må være pålitelige og sikre, og ha tilstrekkelig kapasitet til å kunne tåle en realistisk volumøkning. Man bør etablere beredskapsplaner og reserveløsninger, slik at driften kan opprettholdes uten tidskritisk stans og oppgjørprosessen kan sluttføres.
- 12) Enheter som oppbevarer verdipapirer bør ha regnskaps- og oppbevaringsrutiner som fullt ut beskytter kundenes verdipapirer. Det er viktig at kundenes verdipapirer skjermes mot eventuelle krav fra forvalterbankens kreditorer.
- 13) Ledelsesordninger for sentrale verdipapirregistre og sentrale motparter bør utformes slik at de tilfredsstiller publikums krav, og slik at målene for eiere og brukere fremmes.
- 14) Sentrale verdipapirregistre og sentrale motparter bør ha saklige og offentlig kunngjorte adgangskriterier, som tillater rettferdig og åpen tilgang.
- 15) Samtidig som man opprettholder sikker drift, bør verdipapiroppgjørssystemer ivareta brukerkrav på en kostnadseffektiv måte.
- 16) Verdipapiroppgjørssystemer bør bruke eller være tilpasset relevante internasjonale kommunikasjonsprosedyrer og -standarder for å bidra til effektivt oppgjør av grensekryssende transaksjoner.
- 17) Sentrale verdipapirregistre og sentrale motparter bør gi markedsaktørene tilstrekkelig informasjon, slik at aktørene kan identifisere og vurdere risikoen og kostnadene forbundet med å bruke tjenester fra registrene og de sentrale motpartene.
- 18) Verdipapiroppgjørssystem bør være gjenstand for åpen og effektiv regulering og tilsyn. Sentralbanker og reguleringsmyndigheter bør samarbeide med hverandre og andre relevante myndigheter.
- 19) Sentrale verdipapirregistre som etablerer forbindelser for å gjøre opp grensekryssende handler bør utforme og drive disse forbindelsene slik at risikoen forbundet med oppgjør av grensekryssende handler reduseres på en effektiv måte.

Anbefalingene har et bredt nedslagsfelt, og verdipapiroppgjørssystem er relativt vidt definert i rapporten. Dette innebærer at institusjoner for både registrering, oppbevaring, avregning og oppgjør av verdipapirhandler inkluderes. Forslagene er videre utarbeidet for å dekke systemer for alle typer verdipapir, og både aksjer, industri- og statsobligasjoner og pengemarkedsinstrument omfattes. Anbefalingene dekker så vel innenlandske som grensekryssende handler, og skiller ikke mellom verdipapir utstedt i industrialiserte land og utviklingsland. På grunn av det internasjonale mangfoldet i organiseringen av verdipapiroppgjørssystemer fokuserer anbefalingene på hvilke funksjoner som skal ivaretas framfor hvilke institusjoner som ivaretar dem. Dette innebærer at de ulike anbefalingene kan være relevante både for verdipapirsentraler, børser, bransjeforeninger, sentrale motparter, oppgjørsbanker, forvalterbanker og andre interessenter. I Norge vil det særlig være Verdipapirsentralen (VPS) og Norsk Oppgjørssentral ASA (NOS) som berøres av anbefalingene, i tillegg til Kredittilsynet og Norges Bank.

I Norge reguleres i dag disse forholdene av flere lover, blant annet betalingsystemloven, verdipapirhandeloven, verdipapirsentralloven og børsløven, i tillegg til generelle konkurs- og avtalerettslige regler. Ot.prp. nr. 39 (2001-2002) som ble fremmet 8. mars 2002, vil erstatte dagens verdipapirsentrallov og medføre endringer i enkelte andre lover. Det forventes at lovforslaget vil kunne behandles av Stortinget i løpet av vårsesjonen 2002.

Ut fra en foreløpig vurdering ser det ut til at størsteparten av BIS/IOSCO-anbefalingene er oppfylt i det norske verdipapirsystemet. I løpet av 2002 vil imidlertid Norges Bank og Kredittilsynet gjennomgå anbefalingene i detalj for å vurdere i hvilken grad de enkelte anbefalingene er oppfylt i Norge.

Systemer for avregning og oppgjør av valutahandel

Valutaoppgjørssisiko:

Ved valutahandel gjør partene opp sine forpliktelser i to uavhengige nasjonale betalingssystemer. Dette innebærer en risiko for bankene, ettersom de normalt leverer solgt valuta før mottak av kjøpt valuta er bekreftet. Hvis én part ikke innfrir sin forpliktelse, kan motparten i verste fall bli påført et tap lik hovedstolen i handelen. Dette innebærer at bankenes valutaposisjoner kan betraktes som usikrede lån. Slik risiko kalles også Herstatt-risiko.

Sentralbankene har de siste årene hatt et betydelig fokus på valutaoppgjørssisiko. Banknæringen har fulgt opp dette ved å iverksette flere risikoreducerende tiltak. Det viktigste av disse er etableringen av valutaoppgjørssystemet Continuous Linked Settlement (CLS). Hovedprinsippet ved CLS er såkalt "payment versus payment" (PVP) ved oppgjør av valutakontrakter. Banker som deltar i CLS, vil gjøre opp sine innbyrdes handler i en felles flervalutabank, CLS Bank (CLSB). I CLSB vil deltakerne holde konto i alle de valutaene som er med i CLS. Bankenes betalinger i CLSB vil skje til og fra CLSB sine kontoer i de respektive sentralbankene. En handel mellom to banker vil bare bli gjort opp og beløpet utbetalt hvis begge partene har innfridd sine forpliktelser. Slik vil kredittrisikoen knyttet til valutahandel bli tilnærmet eliminert.

Etter planen skal CLS settes i kommersiell drift i løpet av tredje kvartal 2002 for handler i de syv største valutaslagene (AUD, CAD, EUR, GBP, JPY, CHF, USD). Norges Banks hovedstyre fattet i oktober 1999 vedtak om at norske kroner kan inngå i CLS, og i oktober 2001 kunngjorde CLS at de skandinaviske valutaene var egnede for inkludering i CLS. Dette vil senest skje ett år etter at systemet er satt i drift for de første syv valutaene.

CLS forutsetter en tettere forbindelse mellom oppgjørssystemene i landene som deltar. Dette medfører at eventuelle problemer knyttet til likviditet eller operativ stabilitet i et oppgjørssystem lettere kan spre seg til andre land. Arbeidet med CLS har i stor grad vært knyttet til å kartlegge og redusere risikoen for at dette skal skje. Et viktig ledd i kartleggingen av likviditetsrisikoen knyttet til systemet er CLS' egne simuleringer av de likviditetsmessige konsekvensene av CLS, basert på dagens handlemønster. Disse viser både likviditetsbehovet knyttet til CLS og hva

Motpartseksponeringer

Kreditilsynet og Norges Bank kartlegger bankenes største motpartseksponeringer hvert halvår. I den siste kartleggingen ble seks av de største norske bankene bedt om å oppgi bl.a. eksponeringer i valutaoppjøret.

Hovedfunn:

- Bankenes totale eksponering ved valutahandel var på om lag 140 milliarder kroner 30. juni 2001.
- Den største samlede eksponeringen for disse bankene mot én enkelt motpart utgjorde i overkant av 12 prosent av bankenes totale valutaeksponering.
- I det mest ekstreme tilfellet var en bank eksponert med vel 120 prosent av kjernekapitalen mot én enkel motpart.

For nærmere omtale, se Norges Bank rapport Finansiell Stabilitet 2/2001, kapittel 4.

Boks 2.2: Driftsdøgnet i CLS Bank

Sentrale tidspunkter i et normalt CLSB-driftsdøgn (Central European Time, CET):

- 00:00 - Siste frist for unilateral kansellering av en handel
- 00:00 - Foreløpig innbetalingsplan sendes til bankene
- 06:30 - Siste frist for bilateral kansellering av en handel
- 06:30 - Endelig innbetalingsplan sendes til bankene
- 07:00 - Oppgjør starter
- 08:00 - Siste frist for første innbetaling til CLSB
- 09:00 - Oppjøret avsluttes
- 12:00 - Innbetalingene fullføres
- 12:10 - Utbetalingene fullføres

Dette forløpet forutsetter at alle deltakerne innfrir sine innbetalingsforpliktelser til riktig tid, og at det ikke oppstår operasjonelle problemer.

konsekvensene kan bli dersom en bank ikke innfrir sine innbetalingsforpliktelser.

CLS beregner en banks innbetalingsforpliktelser på bakgrunn av innmeldte handler. For at oppgjøret skal kunne gjennomføres, må i) hver bank ha positiv saldo på sine konti i CLSB, alle valutaer tatt i betraktning, ii) hver banks manglende innbetaling i en valuta ikke overstige en bestemt grense ("short position limit") og iii) hver banks manglende innbetalinger summert over alle valutaer hvor banken har negativ saldo, ikke overstige en gitt grense ("aggregate short position limit"). Bakgrunnen for at CLS bare krever at bankene skal ha positiv saldo samlet – og ikke i hver valuta – er et ønske om å gjøre oppgjørene i CLS minst mulig likviditetskrevenende. Bankene må imidlertid gjennomføre en fullstendig innbetaling i hver valuta i løpet av kjerneåpningstiden til CLSB (7:00 – 12:00 CET). Banker som ikke oppfyller dette kravet, vil kunne bli møtt med strenge sanksjoner, og CLSB vil holde tilbake utbetalinger som bankene har til gode.

Manglende innbetaling fra en bank kan føre til at CLSB ikke kan gjøre opp de innmeldte handlene, og at CLSB ikke kan betale ut handler som er gjort opp. Risikoen for at bankene ikke skal kunne innfri sine innbetalingsforpliktelser er blitt redusert ved at det er blitt åpnet for såkalte in/out-swapper. Dette betyr at en bank kan handle ned sine posisjoner ved å bytte valuta innenfor CLSB, mens valutabyttet blir reversert utenfor CLS samme dag. Dette vil redusere bankenes likviditetsbehov i CLS, men vil gjeninnføre noe kredittrisiko fordi den ene delen av handelen blir gjort opp utenfor systemet.

Selv om CLS har åpnet for bruk av in/out-swapper, kan det skje at en bank ikke innfrir sine forpliktelser. I et slikt tilfelle vil CLSB sende en melding hvor banken blir bedt om å gjøre de nødvendige innbetalingene (pay-in call for account value). Innfrir bankene likevel ikke sine forpliktelser, kan handlene som involverer denne banken ikke gjøres opp i CLSB. Dette kan føre til at bankens motparter vil mangle dekning, selv om de har betalt inn tilstrekkelig i henhold til egen innbetalingsplan. CLSB vil utstede melding om økt innbetaling til de aktuelle motpartene (pay-in call for settlement) for å sikre at flest mulig handler blir gjort opp.

Hvis handlene er gjort opp, men CLSB ikke har mottatt tilstrekkelige innbetalinger i en valuta til å kunne betale ut, vil CLSB utstede melding om innbetaling til bankene som har betalt inn for lite i den aktuelle valutaen (pay-in call for currency close). Øker bankene ikke sine innbetalinger, vil CLSB kontakte en liquidity provider. Dette er banker som har forpliktet seg til å tilføre CLS likviditet på kort varsel hvis CLSB ikke har tilstrekkelig likviditet til å betale ut for oppgjorte handler i en valuta. Dette kan skje ved en swap eller ved at CLSB kjøper likviditeten av en slik bank.

CLS stiller krav om operasjonell stabilitet både til bankene som skal delta og til oppgjørssystemene i deltakerlandene. Alle deltakerbanker må også vise at de

har gode nok løsninger og rutiner for å delta i CLS. I tillegg til dette legger CLS ned et omfattende arbeid for å sikre operasjonell stabilitet i egne løsninger. Fram til CLS settes i kommersiell drift, skal disse løsningene testes med tanke på både normale perioder og avvikssituasjoner.

I Norge har det vært et tett samarbeid mellom banknæringen og Norges Bank for å legge forholdene til rette for å inkludere kronen i CLS. Dette arbeidet omfatter spørsmål knyttet til likviditet, driftsmønster og tekniske løsninger. Foreløpige vurderinger tilsier at likviditeten i norske kroner er god nok til at kronen kan inkluderes i CLS. Bankenes handlemønster kan imidlertid bli endret når CLS settes i drift, og dette vil i tilfelle påvirke bankenes likviditet. Det blir derfor arbeidet videre med løsninger for å bedre likviditeten i norske kroner. Et aktuelt tiltak kan være å endre driftsmønsteret i NBO, slik at andre oppgjør ikke finner sted i det tidsrommet CLSB vil kreve mest likviditet. Dette vil bidra til at det meste av likviditeten i NBO blir tilgjengelig for innbetalinger til CLSB. I tillegg til dette vurderes mer effektive løsninger for grensekryssende pant i de skandinaviske landene, slik at banker som deltar i oppgjørene i mer enn ett av disse landene, lettere kan tilpasse sin likviditet til behovene i hver valuta.

2.2 Utviklingen i regelverk og infrastruktur i Norge

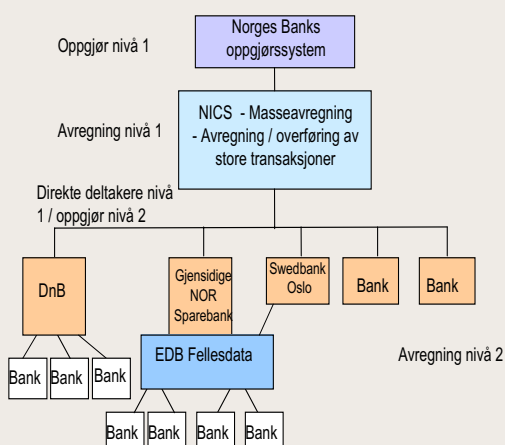
Norges Banks tilsyn med interbanksystemer

Lov om betalingssystemer mv. 17. desember 1999 nr. 95 trådte i kraft 14. april 2000. Loven gir Norges Bank konsesjons- og tilsynsmyndighet over interbanksystemene i Norge. Som interbanksystemer regnes systemer basert på felles regler for avregning, oppgjør eller overføring av penger mellom kredittinstitusjoner.

I 2001 har Norges Banks arbeid med håndheving av loven i hovedsak bestått i å behandle konsesjonssøknader, se til at de godkjente systemene har tilfredsstillende konsesjonsvilkårene om utbedringer, samt følge opp spesielle hendelser av betydning for konsesjonen.

Norges Bank behandlet i 2001 i alt 3 søknader om konsesjon og 4 søknader om fritak fra konsesjonsplikten. Alle søknadene ble innvilget. Operatørkontoret for Norwegian Interbank Clearing System (NICS), Den norske Bank (DnB) og Gjensidige NOR Sparebank (GNS) ble innvilget konsesjon. De godkjente systemene er underlagt tilsyn av Norges Bank. De mindre oppgjørssystemene til Swedbank Oslo, SpareBank1 Midt-Norge, og SpareBank1 Vest, samt det tilhørende avregningssystemet til EDB Fellesdata ble fritatt fra konsesjonsplikten. DnB fikk innvilget konsesjon for et nytt interbanksystem som vil forestå oppjøret for flertallet av mindre norske sparebanker. Disse bankene ble innfaset i DnBs oppgjørssystem i perioden 15. februar til 12. april 2002. Ved konsesjonsbehandlingen av systemene til GNS, DnB og NICS ble det funnet enkelte mangler, for eksempel i avtalene mellom deltakerne. Konsesjonene til disse systemene ble gitt på vilkår av at disse manglene ble utbedret. Tilbakemeldingen

Figur 2.3 Interbanksystemene i Norge fra 12. april 2002

Kilde: Norges Bank

til ESA, som er en forutsetning for at transaksjonene skal ha rettsvern dersom en bank settes under administrasjon, vil først skje når manglene er utbedret.

Analyser i forbindelse med konsesjonsvurderingen viste at kreditt- og likviditetsrisikoen i de ulike oppgjørssystemene er begrenset. Systemene kan imidlertid endre seg både når det gjelder deltakelse og risikoforhold, og kan dermed få endret betydning for den finansielle stabiliteten. For å få et grunnlag for slike vurderinger, har Norges Bank stilt krav om rapportering av omsetning, deltakelse og finansiell eksponering, samt om testing av reserveløsninger ved driftsavbrudd. NICS Operatørkontor og GNS har avlevert slike rapporter. Rapportene viser at verken systemene eller bruken av dem har utviklet seg i en retning som krever tiltak fra Norges Banks side.

På basis av opplysninger som ble gitt i konsesjonssøknadene og senere korrespondanse, fant Norges Bank at interbanksystemene var forsvarlig utformet med tanke på å håndtere uforutsette driftsavbrudd. Senere hendelser har likevel avdekket svakheter av operasjonell karakter i systemene. Spesielt urovekkende var driftsstansen som inntraff i EDB Fellesdata 2. august 2001. Dette rammet blant annet funksjoner i avregning og oppgjør som omfattes av konsesjonen til GNS, og som EDB Fellesdata utfører på vegne av banken. Systemene var ikke i full drift igjen før etter én uke. Etter dette er det satt i verk oppfølgingstiltak både på myndighetssiden og i banknæringen for å redusere risikoen for at alvorlige driftsavbrudd skal inntreffe i fremtiden. Norges Bank har bl.a. pålagt de aktuelle interbanksystemene kvartalsvis rapportering av driftsavbrudd og systemenes tiltak for å følge opp disse. I august 2001 innledet Kredittilsynet og Norges Bank i fellesskap en tilsynsprosess for å få klarlagt de underliggende årsakene til driftsstansen hos EDB Fellesdata. Kredittilsynets konklusjoner fra inspeksjonen ble offentliggjort i februar 2002. Videre har banknæringen satt i gang et arbeid for å bedre stabiliteten i interbanksystemene ved bl.a. å sette strengere krav til testing, informasjon ved driftsforstyrrelser og beredskap i avvikssituasjoner. Når resultatene fra dette arbeidet foreligger, vil Norges Bank vurdere om det er behov for ytterligere tiltak overfor systemene.

Norges Bank skal ifølge loven om betalingssystemer gi melding til EFTAs overvåkingsorgan ESA om systemer som omfattes av loven. I denne sammenheng har Norges Bank så langt notifisert Norges Banks oppgjørssystem (NBO), samt oppgjørssystemene til GNS og DnB, til ESA. Videre notifiserte Norges Bank systemet for verdipapiroppgjør (i kroner) og det norske systemet for derivatoppgjør til ESA etter at disse systemene var godkjent av Kredittilsynet.

Verdipapirsentralen inngikk i 2000 en avtale med DnB om å etablere et oppgjørssystem for handel med verdipapirer notert i euro på Oslo Børs. Selve betalingsoppjøret for slike verdipapirer vil skje gjennom DnBs filial i London, som er knyttet til TARGET. Det er foreløpig ingen verdipapirer

Kredittilsynets konklusjoner fra inspeksjonen i EDB Fellesdata og EDB Teamco AS:

Driftsstansen 2. august 2001 berørte IT-løsningene i 114 spare- og forretningsbanker. Dette viser at EDB Fellesdata (FD) og EDB Teamco AS (TC), som eies av EDB Business Partner ASA (EDB BP), har skaffet seg en sentral rolle som IT-operatør for norske banker.

Kredittilsynets merknader til FD og TC er i hovedsak rettet mot enkelte mangler i selskapenes overordnede målsetting, styring, kontroll og koordinering seg imellom. EDB BP innrømte at de påpekte forhold fra Kredittilsynet er relevante, og selskapet vil iverksette tiltak for å rette på de påpekte forholdene.

Kredittilsynets merknader til de berørte banker er rettet mot bankenes kontroll med de avtalene som inngås ved utkontraktering av viktige deler av bankens IT-virksomhet. Bankene bør spesielt passe på å ha de nødvendige avtaler, ressurser og kompetanse som trengs for å kunne håndtere risikoen knyttet til den utkontrakterte virksomheten.

Boks 2.3: Evaluering av det norske betalingssystemet opp mot BIS' hovedprinsipper for viktige betalingssystemer

G-10 landenes komité for betalingsspørsmål (CPSS) under Den internasjonale oppgjørsbanken (BIS) har fastlagt ti hovedprinsipper som alle betalingssystemer av betydning for den finansielle stabiliteten i et land bør overholde (BIS 2001). Prinsippene omtales som BIS' hovedprinsipper (Core principles). Den norske loven om betalingssystemer m.v. fra 1999 har gitt Norges Bank konsesjons- og tilsynsmyndighet for stabiliteten i de sentrale delene av det norske betalingssystemet. Norges Bank anser banknæringens felles avregningssystem (NICS) samt sentralbankens eget oppgjørssystem (NBO) og de to private oppgjørssystemene til Den Norske Bank (DnB) og Gjensidige NOR Sparebank (GNS) for å være de betalingssystemene som er av særlig betydning for den finansielle stabiliteten i Norge. I lys av konsesjonsansvaret har Norges Bank vurdert disse systemene mot BIS' hovedprinsipper. Hovedkonklusjonene fra denne vurderingen er følgende:

- 1) Samlet sett ligger Norge godt an i forhold til andre land når det gjelder en hensiktsmessig regulering av betalingssystemer. Norges Bank anser at norske betalingssystemer har en velfundert rettslig basis i tråd med BIS' første hovedprinsipp.
- 2) Deltagelse i de viktige systemene i Norge er regulert av avtaler mellom deltakerne og den ansvarlige operatøren. Avtalene beskriver rettighetene og pliktene deltakelsen innebærer. Den finansielle risikoen som er forbundet med deltakelse i systemet, anses derfor å være kjent og forstått av den enkelte deltaker i tråd med BIS' andre hovedprinsipp.
- 3) Interbanksystemene i Norge har utviklet rutiner og ordninger for å håndtere og begrense hvor mye risiko en deltaker påfører andre deltakere eller systemet. Dette er i tråd med BIS' tredje hovedprinsipp om at systemet skal ha klart definerte prosedyrer for håndtering av kreditt- og likviditetsrisiko, som angir de respektive ansvarsområder for operatøren og deltakerne, og som gir nødvendige incentiver til å håndtere og beherske disse risikoene.
- 4) Alle interbanksystemene i Norge har omgående endelig oppgjør på valuteringsdagen, i tråd med BIS' fjerde hovedprinsipp.
- 5) Alle norske interbanksystemer av betydning for den finansielle stabiliteten har rutiner og ordninger som vil sikre gjennomføring av oppgjør også i tilfeller der en eller flere deltakere med de største enkeltstående oppgjørsforpliktelsene ikke kan gjøre opp for seg. Dette er i samsvar med BIS' femte prinsipp.
- 6) Hoveddelen av omsetningen i NICS gjøres opp over konti i Norges Bank. Oppgjørskrisiko i de to private oppgjørssystemene (GNS og DnB) vurderes å være lav. Dette er i samsvar med BIS' sjette prinsipp om å begrense oppgjørskrisiko i betalingssystemene.
- 7) Alle de fire viktige systemene i Norge fremla dokumentasjon av beredskapsløsninger som skal sikre gjennomføring av det daglige oppgjøret når det ordinære systemet ikke fungerer, i tråd med BIS' sjuende prinsipp.
- 8) Sammenligninger med andre land viser at betalingsløsningene i det norske betalingssystemet er både effektive og brukervennlige. Dette er i samsvar med BIS' åttende hovedprinsipp om at systemene skal kunne tilby effektive og praktiske betalingsløsninger.
- 9) Loven om betalingssystemer fastsetter prinsippet om åpenhet i tilgangskriteriene for banker. Loven bestemmer også at banker med adgang til å drive virksomhet i Norge har rett til å delta i interbanksystemer og til å bruke disse i samsvar med fastsatte tariff og alminnelige foretningvilkår. Dette er i tråd med BIS' niende hovedprinsipp om rettferdig og åpen tilgang til betalingssystemene.
- 10) Interbanksystemene i Norge tilfredsstiller BIS' tiende hovedprinsipp om at de skal ha en effektiv, klar og oversiktlig organisering.

Referanse: Watne, Kjetil (2001) "Tilfredstiller norske betalingssystemer de nye BIS-anbefalingene?", *Penger og Kreditt* 2/2001, s 101-108.

som er notert i euro på Oslo Børs, og følgelig ikke noen handler i systemet. Ved årsskiftet 2001-2002 var det tre deltagere i tillegg til VPS i dette systemet. Kredittilsynet godkjente i desember 2001 Verdipapirsentralens (VPS) nye system for oppgjør av handel med verdipapirer notert i euro. Norges Bank notifiserte dette systemet til ESA i januar 2002.

Endringer i norske avregnings- og oppgjørssystemer

Bankenes kredittrisiko ved betalingsformidling oppstår ved at bankene krediterer kundene før oppgjøret har funnet sted. For vanlige kundebetalinger (giro) ble denne risikoen fjernet da bankene gikk over til kreditering etter oppgjør sommeren 2000. Videre gikk bankene over fra såkalt T-kopiering til Y-kopiering for betalinger sendt på SWIFT-format (både bruttotransaksjoner og transaksjoner som inngår i NICS-SWIFT nettoavregning) 25. februar 2002. Dette betyr at bankene først mottar informasjon om en betaling etter at den er gjort opp i oppgjørsbanken, noe som legger forholdene til rette for kreditering av kunder etter betalingsoppgjør, slik at kredittrisikoen også knyttet til disse betalingene opphører. Denne siste omleggingen innebærer en vesentlig reduksjon av oppgjørsrisikoen, ettersom det først og fremst er store betalinger som blir sendt på dette formatet.

Norges Banks egen risiko i betalingsoppgjørene er redusert ved bortfallet av usikrede lån (E-lån) til banker for gjennomføring av masse- og verdipapiroppgjørene. Slike lån innebar en kredittrisiko for Norges Bank, og var i strid med prinsippet om at bankene skal ha dekning for sine trekk på oppgjørskonti. Låneordningen ble derfor avvirket for disse oppgjørene da Norges Bank fant at det ikke lenger var behov for dem, jf. rundskriv nr. 3/16. mai 2001. E-lånsordningen ble imidlertid videreført med reduserte rammer for kontantoppgjøret og uten rammer for oppgjør knyttet til Norges Banks egne handler. For å sikre at E-lånsrammen blir overholdt, har Norges Bank innført en øvre grense for uttak av kontanter som ikke skjer i NBOs åpningstid. Denne grensen tilsvarer bankenes E-lånsramme, og vil ikke være noen begrensning for normale uttak av kontanter. Innføringen av uttaksgrenser begrenser dermed Norges Banks risiko uten å svekke effektiviteten i distribusjon av sedler og mynt.

For å bidra til en mer effektiv bruk av oppgjørstjenester innførte Norges Bank priser for slike tjenester fra 1. juli 2001, jf. rundskriv nr. 6/7. juni 2001. Prisstrukturen er tredelt og består av en tilknytningsavgift for nye deltakere, årsavgifter for kontohold og deltakelse i nettooppgjørene i Norges Bank (infrastrukturavgift), og transaksjonspriser. Rabatter for høye transaksjonsvolum ble innført fra 1. januar 2002. Med dette prisingsopplegget er Norges Bank på linje med andre sentralbanker når det gjelder prisstruktur og prisnivå. Kostnadsdekningen er imidlertid lavere enn i andre sentralbanker.

Sentrale begreper:

NBO (Norges Banks oppgjørssystem): Alle banker med konto i Norges Bank har i utgangspunktet tilgang til NBO. NBO foretar blant annet oppgjør av bruttotransaksjoner og nettoavregninger over bankenes konti i Norges Bank.

NICS (Norwegian Interbank Clearing System): Bankenes felleseide system for transaksjonsformidling og likviditetsinformasjon.

RTGS (Real Time Gross Settlement): Sanntids bruttooppgjør der SWIFT-transaksjoner og særskilt merkede transaksjoner gjøres opp umiddelbart én for én i Norges Bank.

Avregning: En sammenstilling av betalingstransaksjoner mellom to eller flere banker til en samlet nettoforpliktelse eller nettofordring.

SWIFT-avregning: Mellomstore SWIFT-betalinger (under 100 millioner kroner) avregnes i NICS og gjøres opp i Norges Bank seks ganger daglig.

NICS-masseavregning: Gjøres opp to ganger daglig i Norges Bank og består i hovedsak av vanlige bankkunders giro-, kort- og sjekktransaksjoner.

Verdipapiroppgjøret: Avregning fra VPS gjøres opp en gang om dagen i Norges Bank (pengedelen) og i Verdipapirsentralen (verdipapirdelen).

T-kopiering innebærer at betalerens bank sender melding om at betalingen er underveis til avregningssentralen og til betalingsmottakers bank samtidig. Betalingsmottakerens bank kan dermed gjøre beløpet disponibelt for betalingsmottakeren før banken har fått pengene. Dette påfører betalingsmottakerens bank kredittrisiko. Ved **Y-kopiering** sender ikke betalerens bank melding til betalingsmottakerens bank. Meldingen kommer fra avregningssentralen, samtidig som pengene overføres til betalingsmottakers bank. Dermed elimineres kredittrisikoen.

Finansdepartementet fremmet i mars 2002 en lovproposisjon om registrering av finansielle instrumenter hvor det foreslås å erstatte Verdipapirsentralens (VPS) enerett til registrering av verdipapirer i Norge med konsesjon som eventuelt kan gis til flere verdipapirregistreringsoperatører. Loven forventes å tre i kraft tidlig i 2003. Ut fra hensynet til finansiell stabilitet ønsker Norges Bank å bidra til lav risiko og høy effektivitet også i verdipapiroppgjøret (VPO). I et felles prosjekt samarbeider Norges Bank og VPS om å utarbeide tekniske løsninger som muliggjør flere nettooppgjør om dagen. Ved å innføre flere sikrede oppgjør per dag (dvs. oppgjør der alle debetposisjonene blir dekningskontrollert) økes både effektiviteten og sikkerheten i verdipapiroppgjøret. Risikoen forbundet med verdipapiroppgjøret kan reduseres ytterligere gjennom innføring av ordninger som sikrer levering mot betaling (DvP, - ”delivery versus payment”) mellom meglerne og mellom megler og investor. Dagens verdipapiroppgjør har DvP mellom meglerne, men ikke mellom megler og investor. Aktører i næringen har derfor vurdert mulighetene for å etablere DvP på investornivå i Norge. En slik løsning vil fjerne risikoen mellom megler og investor, og følgelig bidra til å redusere den totale risikoen i det norske verdipapiroppgjøret. Saken er nå til vurdering i VPS og banknæringen.

I august 2001 ga Norges Banks hovedstyre sin tilslutning til at det igangsettes et større arbeid med sikte på å modernisere og effektivisere Norges Banks oppgjørssystem (NBO). Den raske utviklingen på feltet krever at oppgjørssystemene er fleksible, slik at nye tekniske og organisasjonsmessige krav raskt og enkelt kan implementeres i systemene. Oppgjørssystemet i Norges Bank må tilpasses denne utviklingen. Fremtidige oppgjørsløsninger skal fortsatt gi Norges Bank mulighet til å fremme stabiliteten og effektiviteten i betalingssystemet. Det er i denne forbindelse igangsatt et omfattende arbeid for å vurdere organisering av avregning og oppgjør i den norske infrastrukturen på et bredt grunnlag. Det er også foretatt en gjennomgang av hva som er sentralbankens ansvar og oppgaver på betalingssystemområdet. Konsentrasjon om og effektivisering av utøvelsen av kjerneoppgavene er strategiske mål for Norges Bank. To viktige sentralbankoppgaver i betalingssystemet er å kunne tilby bankene oppgjør i et risikofritt betalingsmiddel, dvs. fordringer på Norges Bank, og å sikre tilstrekkelig likviditet i interbankmarkedet slik at avregning og oppgjør ikke stopper opp. Det siste oppnås ved at bankene kan låne i Norges Bank på grunnlag av sikkerhet i deres verdipapirbeholdning. Disse primære oppgavene kan ivaretas uten at Norges Bank nødvendigvis har et omfattende drifts- og utviklingsengasjement innenfor oppgjørssystemet. Norges Bank har derfor invitert banknæringen til et samarbeidsprosjekt som skal kartlegge grunnlaget for andre oppgavefordelinger enn de som finnes i dagens avregnings- og oppgjørssystem. Siktemålet er å etablere en arbeidsdeling med bankvesenet der sentralbanken kan konsentrere seg om sine kjerneoppgaver. Det legges til grunn at en slik gjennomgang skal avdekke samordningsgevinster

som reduserer de samlede kostnadene i avregnings- og oppgjørssystemet.

Beredskapsarbeid i finansiell infrastruktur

Den operasjonelle risikoen i betalingssystemet har fått økt oppmerksomhet både i Norge og i utlandet. Systematisk beredskapsarbeid, herunder øvelser, er nødvendig for å avdekke svakheter og komme fram til tiltak for å forstå hvordan den operasjonelle risikoen kan reduseres i betalings-systemet. I Norge er dette arbeidet blitt samordnet innenfor Beredskapsutvalget for finansiell infrastruktur (BFI). BFI er et felles beredskapsorgan i finansiell sektor som ble opprettet gjennom vedtak i Norges Banks hovedstyre i oktober 2000, etter samråd med Finansdepartementet og sentrale aktører i finansiell sektor. I 2001 har BFI blant annet etablert arbeidsrutiner for å varsle og informere om oppståtte og potensielle problemsituasjoner i finansiell infrastruktur, og drøftet hvilken rolle utvalget bør ha i håndteringen av slike problemer. På dette grunnlag har BFI hatt en koordinerende funksjon i håndteringen av enkelte problemer som har oppstått i finansiell infrastruktur, og utvalget har vært involvert i flere beredskapsøvelser i finansiell sektor. BFI har også ivaretatt en koordinerende rolle etter terrorangrepene i USA i september 2001, både i kartleggingen av de umiddelbare virkningene og i oppfølgingen av de beredskapstiltakene som ble satt i verk av sentrale myndigheter i henhold til Sivilt beredskapssystem.

I Norden har flere finansinstitusjoner de senere årene bygd ut sin grensekryssende tjenesteyting, etablert filialer i andre nordiske land og gjennomført oppkjøp og dannet finanskonsern som består av institusjoner i flere land. Eksempler på dette er Danske Banks overtakelse av Fokus Bank og dannelsen av finanskonsernet Nordea der tidligere Christiania Bank og Kreditkasse inngår. For at sentralbankene i denne situasjonen skal kunne ivareta sin oppgave med å bidra til finansiell stabilitet på en hensiktsmessig måte, er det utviklet et tettere samarbeid mellom sentralbankene og tilsynsmyndighetene i de nordiske landene blant annet for å ivareta beredskapsmessige hensyn.

2.3 Viktige hendelser i det norske markedet

Utvikling av nye produkter og tjenester er en viktig årsak til økning av effektiviteten i betalingssystemet på lang sikt. Derfor er det viktig å følge med innovasjonsaktiviteten i markedet. Banktjenester over internett er nå godt etablert i Norge. Bruken av nettbank økte betydelig i 2001, som i 2000. Internasjonale undersøkelser viser at Norge er landet med den beste tilgang til internett. Dette fremmer bruken av nettet i betalingsformidling og andre banktjenester. Mobiltelefondekningen er også høy i Norge i forhold til de fleste andre land. Nettjenester ved bruk av mobiltelefon

Bruk av internett i ulike land

En intervjuundersøkelse som omfattet 36 land, viser at Norge har den høyeste andelen av internettbrukere. Om lag 63 prosent av de 589 norske respondenter sa at de brukte internett minst én gang den siste måneden. Undersøkelsen ble foretatt i Norge i perioden 23.-26. april 2001. Også de øvrige skandinaviske land scorer høyt og kommer foran blant annet USA i denne undersøkelsen.

Kilde: Taylor Nelson Sofres (TNS), *Global eCommerce Report 2001*.

(WAP-tjenester) som har vært tilgjengelige siden 1999, er imidlertid fortsatt lite brukt.

Konkurransetilsynets vedtak om forbud mot eksklusivitetsavtaler i elektronisk formidling av fakturaer (elektronisk faktura) er kanskje den viktigste hendelsen i markedet for betalingsformidling i 2001. Elektronisk faktura ble introdusert i Norge av henholdsvis BBS og EDB Fellesdata i samarbeid med ulike grupper banker og en del bedrifter. Elektronisk faktura er en utvidelse av tilbudet bankene har for nettbankbrukere, og kom i alminnelig drift i Norge våren 2001. Den nye løsningen effektiviserer bedriftenes rutiner for utsendelse av regninger. Betaling av elektronisk faktura er også betydelig mer brukervennlig for kundene enn andre girotjenester i nettbanker. Bakgrunnen for Konkurransetilsynets vedtak var eksklusivitetsklausulen i samarbeidsavtalen mellom BBS og et stort antall banker. I følge klausulen fikk banker som samarbeider med BBS ikke presentere betalingskrav som var formidlet av andre enn BBS i sine nettbanker. Etter Konkurransetilsynets oppfatning begrenset eksklusivitetsavtalen konkurransen i markedet for elektronisk presentasjon av betalingskrav i landets nettbanker, og avtalen ble derfor forbudt med hjemmel i konkurranseloven § 3-10. Vedtaket er ikke påklaget og varer til 1. januar 2006.

Telenor Mobil har i samarbeid med DnB utviklet en ny betalingsløsning basert på digitale medier under benevnelsen SmartPay. SmartPay gir mulighet til å betale for produkter og tjenester fra SmartPays leverandører ved hjelp av mobiltelefonen. Brukeren kan betale enten med en forhåndsfylt e-penge lommebok, eller med midler direkte fra egne bankkonti eller kredittkort. Kunder i en annen bank enn DnB må inngå avtale om Avtalegiro for at deres bankkonti skal kunne benyttes i forbindelse med bruken av SmartPay tjenester. Videre forutsettes telefonabonnement og egen avtale med et annet selskap (ZebSign AS) som regulerer bruken av elektronisk ID i tilknytning til SmartPay. Tjenesten har vært i drift siden september 2001, og kan benyttes til betaling av parkeringsavgifter, kinobilletter, i brusautomater m.m.

Norsk Tipping AS lanserte i april 2002 en ny betalingstjeneste for spill over internett. Bruk av tjenesten forutsetter et e-pengekort (Mondex) med integrert datachip i kortet (smarkort), og en kortleser som er koblet opp mot PCen. Kunden kan overføre verdier online fra sin bankkonto til smarkortet og omvendt. Det kan imidlertid ikke lagres større verdier enn 1500 kroner på kortet.

Canal Digital's pilotprosjekt med Proton e-pengekort på dekodere tilknyttet satellitt-tv, omtalt i fjorårets rapport, er i gang, men det kan ta tid før tjenesten lanseres i markedet.

EU-direktivene om elektroniske penger:

EU vedtok i september 2000 to direktiver om elektroniske penger (e-penger) (EP og Rdir 2000/46/EF og EP og Rdir 2000/28/EF) som regulerer adgangen til å starte opp og utøve virksomhet som utsteder av elektroniske penger, og tilsyn med slik virksomhet. EU-landene har frist 27. april 2002 for å innarbeide direktivene i nasjonal lovgivning. Begge direktivene ble innlemmet i EØS-avtalen i mars 2001 og skal innarbeides i norsk rett som egen lov. Finansdepartementet tar sikte på å fremme en egen lov om utstedere av elektroniske penger for Stortinget i løpet av våren 2002. For nærmere omtale av de to direktivene se Årsrapport om betalingsformidling 2000.

3 | Reguleringen av det norske betalingssystemet

Dette kapitlet gir en oversikt over lover, regler og avtaler i det norske betalingssystemet. Betalingssystemet omfatter alt som skjer fra en kunde initierer en betaling til mottakeren disponerer pengene. En mer detaljert beskrivelse av det norske betalingssystemet finnes i årsrapporten for 2000.

Norges Banks arbeid på dette området har grunnlag i sentralbanklovens § 1: "(Norges Bank skal) utstede pengesedler og mynter, fremme et effektivt betalingssystem innenlands og overfor utlandet (...)" Rollen som oppgjørsbank er hjemlet i samme lov, § 20: "Banken tar imot innskudd fra forretningsbanker og sparebanker på de vilkår banken bestemmer"

Det er flere lover som regulerer virksomheten til deltakerne i betalingssystemet og sikrer bankenes kunder. Bankene har også etablert et omfattende avtaleverk om betalingsformidling som supplerer og utdyper lovene. De ulike lovene og næringens selvregulering gir betalingssystemet i Norge et godt utgangspunkt for å fungere tilfredsstillende over tid, effektivt og på en slik måte at hensynet til finansiell stabilitet ivaretas. Det legges likevel ned mye arbeid for å forbedre og fornye dagens lovverk og avtaler, i første rekke i Banklovkommissjonen, Finansdepartementet, Kredittilsynet, Norges Bank og i bankforeningene.

3.1 Regulering av massebetalingstjenester

Bankenes virksomhet og forholdet mellom bank og bruker av bankenes betalingstjenester er regulert gjennom Sentralbankloven (1985), lov om finansieringsvirksomhet og finansinstitusjoner (1988) og de to relativt nye lovene finansavtaleloven (1999) og betalingssystemloven (1999). Banknæringen selv bidrar også til reguleringen gjennom flere ulike avtaler.

Kontanter har i Norge alltid vært regulert i sentralbankloven. *Lov om Norges Bank og pengevesenet* gir Norges Bank ansvaret for et effektivt betalingssystem og enerett til å utstede sedler og mynt. En endring av § 13 fra 1999 gir Norges Bank anledning til å inngå avtale med annet selskap om produksjon av sedler og mynt. Selskapene kan opprettes av Norges Bank, etter sentralbanklovens § 8a. En slik avtale ble inngått i forbindelse med at Den Kongelige Mynt på Kongsberg ble skilt ut som eget aksjeselskap (heleid av Norges Bank) i 2001. Bankens sedler og mynt er tvungent betalingsmiddel i Norge. Loven fastslår at kroner er den norske pengeenheten.

Sjekk var det første betalingsinstrumentet som ga bankkunden enkel tilgang til kontopenger. Sjekken fikk egen regulering i Lov om chekker fra 1932. Sjekken er det eneste betalingsinstrument som er regulert av en egen lov i Norge. Loven regulerer alle aspekter omkring bruk og utstedelse av sjekker, blant annet utseende og form, forevisning og

Lover i finansnæringen

I tillegg til det alminnelige lovverket innen selskapsrett er det en rekke lover som berører norske finansinstitusjoner. Her er en oversikt over enkelte viktige lover*:

- Lov om vekslar (1932.05.27)
- Lov om chekker (1932.05.27)
- Lov om gjeldsbrev (1939.02.17)
- Lov om deponering i gjeldshøve (1939.02.17)
- Lov om tilsynet for kredittinstitusjoner, forsikringsselskaper og verdipapirhandel m.v. (1956.12.07)
- Lov om sparebanker (1961.05.24)
- Lov om forretningsbanker (1961.05.24)
- Lov om verdipapirfond (1981.06.12)
- Lov om Norges Bank og pengevesenet (1985.05.24)
- Lov om Verdipapirsentral (1985.06.14)**
- Lov om inkassovirksomhet og annen innføring av forfalte pengekrav (1988.05.13)
- Lov om finansieringsvirksomhet og finansinstitusjoner (1988.06.10)
- Lov om sikringsordninger for banker og offentlig administrasjon m.v. av finansinstitusjoner (1996.12.06)
- Lov om verdipapirhandel (1997.06.19)
- Lov om finansavtaler og finansoppdrag (1999.06.25)
- Lov om betalingssystemer m.v. (1999.12.17)
- Lov om børsvirksomhet m.m. (2000.11.17)

*En lov om utstedelse av elektroniske penger vil sannsynligvis legges fram for Stortinget i løpet av våren 2002. Lovforslaget skal være i tråd med EØS-reglene ved Europaparlaments- og rådsdirektivene 2000/46/EF og 2000/28/EF om utstedere av elektroniske penger.

**Det er lagt fram forslag om en ny lov om registrering av finansielle instrumenter i Ot. prp. nr. 39 (2001-2002): Om lov om registrering av finansielle instrumenter (verdipapirregisterloven), som vil erstatte dagens lov om Verdipapirsentral.

Kontopenger er innskudd på bankkonto. Kontopenger er et betalingsmiddel. Publikum har tilgang på kontopengene ved bruk av betalingsinstrumenter som for eksempel giro, betalingskort eller sjekk.

Kontanter er sedler trykket i Norges Bank eller mynter preget ved Den Kongelige Mynt A/S. Publikum har tilgang til kontanter gjennom minibanker, over skranke i bank- eller postfilialer, eller via kontantuttak i butikkterminaler ved bruk av betalingskort. Kontanter er både et betalingsmiddel og et betalingsinstrument.

betaling, gyldighet, plikter og rettigheter hos utsteder, bank og mottaker. Egne sjekklover finnes også i mange andre land.

Lov om finansavtaler og finansoppdrag (finansavtaleloven) regulerer bruk av konto og betalingsoppdrag. Loven er i tråd med EØS-avtalen vedlegg XIX nr 3 a (dir 97/7). Loven legger rammebetingelser for hvordan avtaler om bruk av betalingsinstrumenter som gir tilgang til kontopenger (giro, betalingskort og sjekk) skal utformes. Loven gjelder for avtaler og oppdrag om finansielle tjenester kunden har med finansinstitusjoner eller lignende institusjoner. Loven regulerer avtaleforholdet mellom kunde og bank for kontoer og disponering av innskudd. Slike avtaler skal ifølge loven være skriftlige, og loven kan ikke fravikes til skade for forbruker. Loven inneholder regler for beregning av renter ved godskrivning og belastning av konto som fjerner float. Regler for og opplysningsplikt ved endring av rentefoten er en del av loven. Ansvar ved misbruk og svindel ved bruk av betalingsinstrumenter er også regulert. Loven omtaler videre flere forhold som ikke direkte berører betalingsformidling.

Betalingskort og andre former for elektroniske systemer som kan overføre kontopenger, er regulert i *Lov om betalingssystemer m.v.* Ifølge loven er systemer for betalingstjenester systemer som kan overføre kontopenger ved bruk av betalingskort, tallkoder eller annen form for selvstendig brukerlegitimasjon utstedt til en ubestemt krets. Eksempler er betalingskort og nettbankløsninger. Systemene skal "(...) innrettes og drives slik at hensynet til sikker og effektiv betaling og rasjonell og samordnet utførelse av betalingstjenester ivaretas". Finansdepartementet har i forarbeidene til loven lagt til grunn at øvrige systemer hvor identifikasjon skjer ved hjelp av signatur også omfattes. Kredittilsynet skal motta melding om etablering og drift av systemer for betalingstjenester. Meldingen skal inneholde opplysninger om a) avtaler mellom deltakende institusjoner om overføring eller uttak av betalingsmidler, b) avtalene om tilknytning av brukersteder, c) avtalene mellom systemer for betalingstjenester, og d) bruk av betalingskort, tallkoder eller annen form for selvstendig brukerlegitimasjon som skal benyttes ved betaling. Pr 1. mars 2001 hadde samtlige sparebanker, forretningsbanker og finansieringsselskaper i Norge meldt sine systemer til Kredittilsynet, i alt 187.

I tillegg er det en bestemmelse om betalingskort i kapittel 3 i *Lov om finansieringsvirksomhet og finansinstitusjoner* der reguleringen for kredittkort ligger. Etter dom i Oslo byrett i 1987 ble det slått fast at loven også gjelder for finansieringsforetaks virksomhet med kontokort/kredittkort (kredittytelse). På grunn av denne loven har de internasjonale kortselskapene Visa, Mastercard og American Express en annen oppgjørsform i Norge enn de har i andre land. Den norske oppgjørsformen er slik at selskapene ikke bidrar med kreditt, og dermed faller utenfor lovens virkeområde. Etter domsavsigelsen er det bare Diners Club som har virksomhet som reguleres av loven. Som en konsekvens kom forskrift om finansieringsforetaks virksomhet med kontokort, der

Float innebærer at et beløp som overføres fra en konto til en annen – for eksempel gjennom girosystemet – i en viss periode ikke er rentebærende verken for betaleren eller betalingsmottakeren.

Betalingskort er i Norge tre forskjellige typer kort:

Debetkort er direkte tilknyttet brukerens bankkonto og brukes til å disponere over det beløpet som er disponibelt på kontoen. Disponibelt beløp kan også inkludere kreditt knyttet til kontoen eller til kortavtalen. Trukket beløp belastes brukerens konto med en gang.

Faktureringskort er ikke tilknyttet konto. Brukeren får en samlefaktura over bruken (f.eks. siste måned) som så betales med (avtale)giro. Brukeren får en viss kreditt gjennom betalingsutsettelsen, mens mottaker får sitt oppgjør fra kortselskapet.

Kredittkort er heller ikke tilknyttet konto. Brukeren er innvilget kreditt inntil et visst beløp, og kreditten nedbetales etter en avtalt nedbetalingsplan.

kreditt- og faktureringskort reguleres nærmere. Forskriften begrenset blant annet kortselskapenes adgang til å ta brukerstedsprovisjon. Næringen har i ettertid utformet avtaler som begrenser brukerstedsprovisjonen oppad.

Boks 3.1: Institusjoner som utformer reguleringen av og avtaleverket for det norske betalingssystemet

Finansdepartementet fremmer lovforslag overfor Stortinget på hele finansvirksomhetsområdet, inkludert betalingsformidling, og fastsetter også forskrifter innenfor de samme feltene.

Justisdepartementet har ansvar for finansavtaleloven, blant annet ved revidering, håndheving og ved å fastsette forskrifter.

Banklovkommissjonen utformer lovforslag for finansvirksomhetsområdet, herunder betalingssystemet.

Norges Bank gir konsesjon og fører tilsyn med drift av interbanksystemer med hjemmel i lov om betalingssystemer m.v., og driver generell overvåking av interbankoppgjørene med hensyn på finansiell stabilitet og generell overvåking av systemene for massebetalinger med hensyn på effektivitet. Banken har også et driftsmessig engasjement gjennom NBO, Norges Banks Oppgjørssystem.

Kredittilsynet har ansvaret for at massebetalingssystemer og verdipapiroppgjørssystemer er organisert i henhold til lov om betalingssystemer m.v. og håndhever store deler av lovverket på finansvirksomhetsområdet.

Konkurransetilsynets formål er å sørge for effektiv bruk av samfunnets ressurser ved å legge til rette for virksom konkurranse. Konkurransetilsynet og Kredittilsynet har vedtatt retningslinjer for samordning av saker som berører konkurranseforholdene i finansmarkedet.

Finansnæringens Hovedorganisasjon (forretningsbankenes næringsorganisasjon) og **Sparebankforeningen i Norge** (sparebankenes næringsorganisasjon) har blant annet opprettet **Fellesutvalget for betalingsformidling**. Gjennom sine respektive servicekontor har foreningene opprettet **Bankenes Standardiseringskontor**. Fellesutvalget og Standardiseringskontoret står ansvarlige for utarbeidelsen av avtaleverket bankene i mellom på området for betalingsformidling. Samarbeidet mellom foreningene er en viktig drivkraft for utforming av det omfattende avtaleverket som banknæringen har etablert for betalingssystemet. Foreningene har i felleskap et driftsmessig engasjement ved NICS Operatørkontor, som er ansvarlig for driften av bankenes felles avregningssystem NICS.

Bankklagenemnda ble opprettet av bankforeningene, finansieringsselskapenes forening og forbrukerrådet for å behandle tvister som springer ut av kontraktsforhold mellom forbruker og bank, finansieringsselskap eller kredittforetak.

3.2 Regulering av interbanksystemet

Forholdet mellom bankene, bankenes avregningssentraler og oppgjørssentraler er regulert i *Lov om betalingssystemer m.v.* EØS-direktivet "R.dir 98/26/EF om endeleg oppgjør i betalingssystem og oppgjørssystem for verdipapir" er innkorporert i kapittel 4 i loven.

Betalingsystemloven er i tråd med Bank of International Settlements (BIS) prinsipper for viktige betalingssystemer og anbefalinger om sentralbankers ansvar på området. Loven er ment å utfylle næringens selvregulering på området og har blant annet bidratt til å formalisere avtaler om drift av interbanksystemer for bankene.

Norges Bank har ved betalingssystemloven fått ansvaret som konsesjons- og tilsynsmyndighet for systemer for interbanktjenester. Systemene skal være utformet på en slik måte at hensynet til finansiell

Interbanksystemer er definert som systemer basert på felles regler for avregning, oppgjør eller overføring av penger mellom kredittinstitusjoner.

Systemer for betalingstjenester er systemer som kan overføre kontopenger ved bruk av betalingskort, tallkoder eller annen form for selvstendig brukerlegitimasjon utstedt til en ubestemt krets.

EØS-avtalen omhandler de fire friheter – fri bevegelse av varer, personer, tjenester og kapital. Ved inngåelsen av EØS-avtalen i 1994 ble Norge en del av **det indre marked**, og lovgivningen i Norge for blant annet finansnæringen ble tilpasset EUs regelverk. Fri bevegelse av kapital innebærer at finansnæringen i prinsippet konkurrerer om kundene på en EØS-arena (18 land). De viktigste direktivene som påvirker betalingssystemene ligger i EØS-avtalens vedlegg IX:

- Europaparlaments- og rådsdirektiv 2000/12/EF av 20. mars 2000 om adgang til å starte opp og utøve virksomhet som kredittinstitusjon
- Europaparlaments- og rådsdirektiv 2000/28/EF av 18. september 2000 om endring av direktiv 2000/12/EF
- Europaparlaments- og rådsdirektiv 2000/46/EF av 18. september 2000 om adgang til å starte opp og utøve virksomhet som utsteder av elektroniske penger
- Europaparlaments- og rådsdirektiv 97/5/EF av 27. januar 1997 om pengeoverføringer på tvers av landegrensene
- Europaparlaments- og rådsdirektiv 98/26/EF av 19. mai 1998 om endelig oppgjør i betalingssystem og i oppgjerssystem for verdipapir
- Rådsdirektiv av 10. juni 1991 om tiltak for å hindre at det finansielle system brukes til hvitvasking av penger (Hvitvaskingsdirektivet)
- Europaparlaments- og rådsdirektiv 94/19/EF av 30. mai 1994 om innskuddsgarantiordninger

I løpet av våren 2002 vil Finansdepartementet fremme et lovforslag overfor Stortinget som gjennomfører Europaparlaments- og rådsdirektiv 2000/46/EF og 2000/28/EF av 18. september 2000 om adgangen til å starte opp og utøve virksomhet som utsteder av elektroniske penger og om tilsyn med slik virksomhet i norsk lov.

Europaparlamentets og Rådets forordning (EF) nr. 2560/2001 av 19. desember 2001 om grensekryssende betalinger i euro er EØS-relevant, og Finansdepartementet vurderer gjennomføring og rekkevidde av forordningen i Norge.

stabilitet ivaretas. Finanslovgivningen setter grenser for hvor mye den enkelte bank kan låne ut til enkeltkunder. Disse grensene gjelder ikke for interbankeeksponeringer i betalingssystemet, hvor beløpene kan bli svært store, både på grunn av store enkeltransaksjoner og fordi bankene i liten grad kontrollerer den samlede eksponeringen mot en enkelt motpart. Eksponeringene stammer fra betalingsformidling og andre aktiviteter, som for eksempel valutahandel og utlån mellom bankene. For at deltakerne skal kunne håndtere risikoen, kreves klare ansvarsforhold mellom deltakerne og ryddig organisering av avregningen og interbankoppgjørene. Konesjonsbehandlingen skal bidra til å avklare dette (se omtale i avsnitt 2.2). Tre systemer ble innvilget konsesjon i 2001. Dette er omtalt i rundskriv fra Norges Bank til finansnæringen og i Penger og Kreditt 2/2001.⁶ Norges Bank er selv unntatt fra konsesjonskravet.

Loven deler ansvaret for betalingssystemene mellom Kredittilsynet og Norges Bank. Kredittilsynet har ansvar for systemer for betalingstjenester, mens Norges Bank har konsesjons- og tilsynsansvar for interbanksystemer. De ulike oppgavene som institusjonene skal utføre, kan berøre begge ansvarsområder. Institusjonene har derfor etablert et samarbeid, slik at alle hensyn i betalingssystemet skal ivaretas. Samarbeidet inkluderer faste møter mellom ledelsen i Norges Bank og Kredittilsynet, der temaene blant annet er gjennomgang av den økonomiske situasjonen og utviklingen i finansinstitusjonene. Norges Bank er representert i Kredittilsynets styre med en observatør.

3.3 Avtaler i banknæringen

Finansnæringens Hovedorganisasjon (FNH) og Sparebankforeningen samarbeider om utvikling av bankenes felles infrastruktur, som består av blant annet 1) felles holdning, 2) avtaler og regelverk, 3) standarder og spesifikke regler knyttet til bruk av standardene, og 4) systemer og rutiner for hovedavregning og oppgjør. Som en del av samarbeidet ble Bankforeningenes Fellesutvalg for Betalingsformidling opprettet i 1997. Fellesutvalgets formål er å være rådgivende policyutvalg for styrene i FNH og Sparebankforeningen innen betalingsformidlingsområdet, og å være styre i Bankenes Standardiseringskontor (opprettet i 1994).

I *den felles holdningen* ligger det klare ambisjoner om at banknæringen selv skal utforme rammene for utviklingen av bankenes betalingsformidlingstjenester. Den felles holdningen innebærer at bankene skal ha adgang til den felles infrastrukturen, både for å konkurrere mot hverandre på en felles arena, for å samarbeide om utvikling av systemer og for å avgrense konkurranse fra aktører som opererer under andre rammebetingelser.

Avtaler og regelverk omfatter både generelle avtaler som gjelder alle betalingstransaksjoner, og avtaler som

⁶ Rundskriv nr. 5/17. april 2000, nr. 1/23. mars 2001 og nr. 5/6. juni 2001 fra Norges Bank til finansinstitusjonene. Watne (2001).

gjelder de enkelte betalingstjenestene. Eksempler på generelle avtaler er avtaler om vilkår for nye bankers tilgang til bankenes felles infrastruktur og avtaler som muliggjør transaksjoner mellom kunder i forskjellige banker innenfor betalingstjenester som giro, betalingskort og sjekk. Bankene har også utformet regler om blant annet legitimasjonskontroll, dekningskontroll, interbankgebyrer og gjennomføring av avregning og oppgjør. Viktige generelle interbankavtaler er:

- Alminnelig regelverk om interbanktransaksjoner ved innenlands betalingsformidling.
- Regler for avregning og oppgjør av transaksjoner som inngår i masseavregningen i Norwegian Bank Interbank Clearing System (NICS).

En annen generell avtale er "Bax"-avtalen (Regler for utstedelse og behandling av "bank-axept"-kort i kontant-automater og betalingsterminaler på brukersteder). Den inneholder den eneste tapsfordelingsmekanismen mellom bankene i Norge. Mekanismen trer i kraft enten ved tap som følge av utstedelse av falske kort (§ 10.5) eller ved tap som følge av insolvens i en eller flere banker (§ 11). Tapsfordelingsmekanismen er nødvendig fordi betalingsmottaker er garantert oppgjør ved online bruk av bankkort, slik at bankene har en viss kredittrisiko overfor andre banker i forbindelse med kortbetalinger. Overgang til kreditering etter oppgjør har fjernet kredittrisikoen i oppgjørene av andre betalingstransaksjoner.

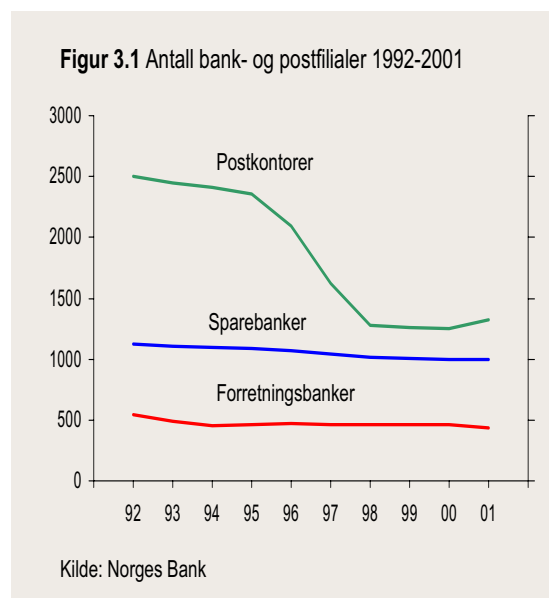
Bankenes Standardiseringskontor (BSK) skal etablere og vedlikeholde standarder samt regler for bruk av disse standardene i banknæringens felles infrastruktur. BSK skal som hovedregel sikre at internasjonale standarder gjennomføres i norske systemer. BSKs rolle blir stadig mer sentral, i takt med at de nettverk bankenes tjenester opereres i, blir mer åpne.

Bankene har i felleskap utviklet og etablert et avregnings- og likviditetsinformasjonssystem (NICS) som skal ivareta bankenes behov for avregning, likviditetsinformasjon, oversendelse av avregningstransaksjoner og enkelttransaksjoner til oppgjør i Norges Bank, samt oppgjør i private institusjoner. Kontoholds- og oppgjørsavtalen mellom de enkelte banker og Norges Bank regulerer etablering og bruk av oppgjørskonti og betalingsoppgjør. Finansnæringens Servicekontor, Sparebankforeningens Servicekontor og Norges Bank etablerte i fellesskap NICS/NBO Likviditetsoversikt for at den enkelte bank skal kunne hente informasjon som angår banken fra NBO via NICS. Omtalen av avtaler om systemene og avtalepartners deltakelse i dem er ikke uttømmende.

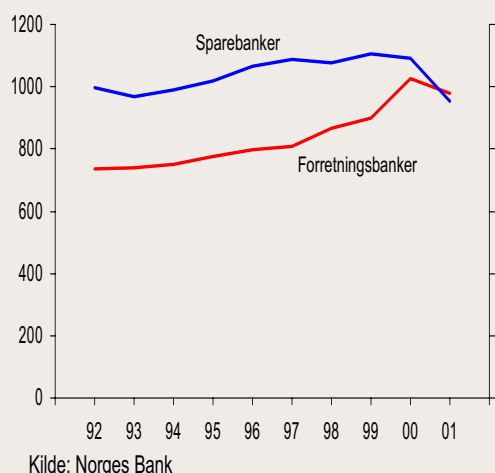
3.4 Utviklingstrekk i infrastrukturen

Tilgang til kontanter

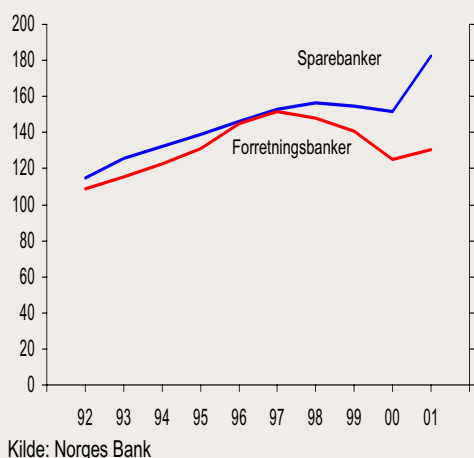
Norges Bank har, som en følge av vedtak i hovedstyret den 6. september 2000, avvirket fem av 13 distriktsavdelinger

Figur 3.2 Antall minibanker 1992-2001

Figur 3.3 Gjennomsnittlig antall uttak per minibank per dag 1992-2001

Bankkonto er noe de aller fleste nordmenn har. I 2000 var det totalt 11 534 617 konti i Norge, en økning på 0,3 prosent siden 1995. Halvparten av kontiene var i sparebankene i 2000, en økning fra 1995 da fire av ti konti var i sparebankene. Det sto 849,5 milliarder kroner inne på kontiene i 2000, en økning på 47 prosent fra 1995 (i nominelle verdier). 3,4 prosent av kontiene har innestående 76,1 prosent av beløpene. 45 prosent av kontiene hadde innskudd på over to millioner kroner. Det overskytende av to millioner kroner er ikke dekket av innskuddsgarantien i bankene, jmfør lov om sikringsordninger for banker og offentlig administrasjon m.v. av finansinstitusjoner. Det er derfor knyttet en viss risiko til det å ha store beløp stående inne på konto. Andelen innskudd på over to millioner kroner har økt med 9 prosent i perioden 1995-2000.

og ett kassekontor i 2001. De 8 gjenværende avdelingene har blitt overført til NOKAS – Norsk Kontanthåndtering AS – et selskap som skal stå for distribusjonen av kontanter mellom Norges Bank og banker og postkontorer rundt om i Norge. NOKAS er eid av Norges Bank og private banker.

Figur 3.1 viser utviklingen i antall filialer og ekspedisjonssteder som tilbyr kontanter over skranke i Norge. Det var 144 banker og 8 filialer av utenlandske banker i Norge i 2001. Omorganiseringen av Posten førte til et betydelig fall i antallet ekspedisjonssteder i perioden 1995 – 1999. Siden har antallet vært omtrent stabilt, med en liten økning i 2001 til 2 760 poststeder og bankfilialer med banktjenester. Økningen skyldes at posten åpner ”Post i butikk”-enheter raskere enn postkontor nedlegges. Kontanter kan også tas ut hos de om lag 2 400 landpostbudene. Utviklingen i bruk av nettbank har ført til at det i 2000 og 2001 ble vanligere med færre kasser i bankenes filialer. I stedet har bankene blant annet åpnet ubetjente ”bankkontorer” med innskuddsautomater, minibanker og muligheter for elektronisk betaling av giro.

Antallet minibanker økte svakt fram til 2000, for så å bli redusert i 2001, se figur 3.2. Ved utgangen av 2001 var totalt 1 934 minibanker i drift, en reduksjon på 12 prosent siden 2000. 979 minibanker var eid av forretningsbanker, for første gang flere enn antallet eid av sparebanker, som i 2001 var 955. Minibanksystemet i Norge har felles infrastruktur slik at alle bankkunder kan benytte alle minibanker. Denne samordningen reduserer behovet for videre utbygging av minibanknett. Fremveksten av betalingsterminaler som gir muligheter for å ta ut kontanter ved varekjøp reduserer også behovet for flere minibanker. Figur 3.3 viser at antallet uttak fra hver minibank har økt i 2001. Dette skyldes at de minst brukte minibankene har blitt fjernet det siste året.

Tilgang til kontopenger

En girobetaling kan initieres både ved at betaler oppsøker banken, ved at betaler sender en giro til banken eller BBS (brevgiro) eller ved bruk av telefon- eller internettbank. Det kreves i utgangspunktet ingen avtale for å benytte giro.

Den mest utbredte papirbaserte girotjenesten i dag er giro innsendt per brev, som er basert på en egen avtale mellom banken og brukeren. Betaler sender giroen direkte til BBS eller Postbanken, som står for all behandling. Det var 2,7 millioner avtaler for giro per brev i 2001, en nedgang på 13 prosent fra 2000. For å kunne benytte seg av girotjenester som initieres elektronisk, må kunden ha en egen avtale med banken. I 2001 var det inngått 1,35 millioner avtaler om bruk av PC/internettbanker, en økning på nær 44 prosent fra året før. Antallet avtaler om bruk av avtalegiro og autogiro økte med 16 prosent til omtrent 4 millioner i 2001.

Bankkortet er det mest utbredte betalingskortet i Norge, med 4,3 millioner utstedte kort ved utgangen av 2001, se figur 3.4. Antallet økte med 6 prosent i 2001. Bankkortene er online debetkort med automatisk deknings-

og autorisasjonskontroll. De fleste slike kort er kombinerte kort, det vil si at de har en annen funksjon ved siden av bankkortfunksjonen, for eksempel internasjonalt kredittkort. De fire internasjonale kortselskapene som er aktive i Norge, Diners Club Norway AS, Europay Norge AS, VISA Norge AS og DnB Kort AS (utsteder American Express-kort) har til sammen 5,2 millioner kort utstedt i Norge, og antallet økte med 16 prosent i 2001. Innenlandske kredittkortselskap hadde utstedt 760 000 kort, en vekst på 6 prosent i 2001. Det er hovedsakelig GE Kapital Bank, DnB Kort AS og Gjensidige Nor Sparebank som utsteder slike kort. Oljeselskapene var de første som utstedte kort i Norge, men disse kortene kan bare benyttes hos det aktuelle oljeselskapets terminaler. Ved utgangen av 2001 var det 1,5 millioner slike kort utstedt i Norge, en økning på 4 prosent fra 2000.

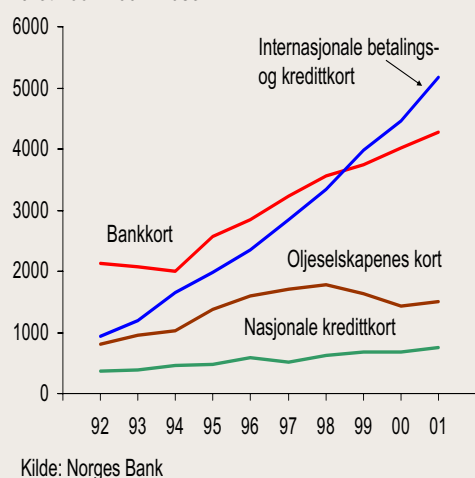
Bankkortene kan benyttes i 71 345 terminaler på 48 751 brukersteder (figur 3.5). Antallet har økt med henholdsvis 9 og 3 prosent i 2001. Bankene eier de fleste terminalene. Bankenes terminaler aksepterer vanligvis de internasjonale kortselskapenes kort og innenlandske kredittkort i tillegg til bankkortene. Oljeselskapene eier egne terminaler som aksepterer bankkort og internasjonale betalings- og kredittkort i tillegg til oljeselskapets eget kort. VISA eier en del terminaler, hovedsakelig utplassert på restauranter/kafeer og i drosjer. Disse terminalene aksepterer VISA-kort og de fleste andre internasjonale kortene. VISA-terminalene er ikke inkludert i Norges Banks statistikk. Oljeselskapenes terminaler benyttes fortsatt oftere enn bankenes betalings-terminaler, jf. figur 3.6.⁷

Sjekk krever ikke avtale verken hos brukeren eller hos mottakeren, og kan derfor benyttes til betalinger med umiddelbart oppgjør mellom privatpersoner, til forskjell fra betalingskort og giro, som har forsinket oppgjør eller krever terminaler eller annen infrastruktur.

SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications) er et elektronisk nettverk(ssystem) og et standardformat for overførsel av meldinger. SWIFT er verdensomspennende, og er det viktigste meldings-systemet for finansielle transaksjoner. Formatet benyttes både til overføringer på vegne av kunder og til rene interbanktransaksjoner både gjennom og utenom SWIFTs nettverk. På verdensbasis har SWIFT 2 241 medlemmer og 7 199 brukere i 2001. I Norge er det 21 medlemmer og 8 filialer av utenlandske banker som er medlemmer gjennom morbanken. I tillegg er 5 norske institusjoner registrert som brukere, slik at det nå er totalt 34 SWIFT-brukere i Norge.

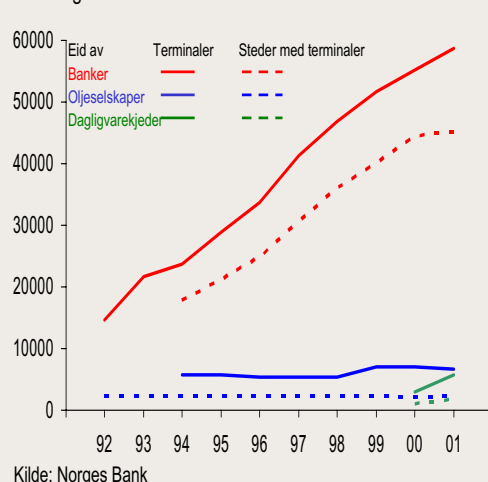
⁷ Det er forutsatt 270 bruksdager per år for bankenes terminaler og 360 bruksdager per år for oljeselskapenes terminaler.

Figur 3.4 Antall betalingskort utstedt ved utgangen av året 1992-2001. Tusen

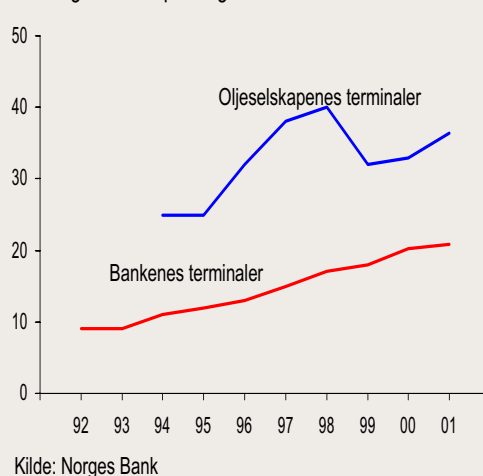
Kilde: Norges Bank

Figur 3.5 Antall betalingsterminaler og antall steder med betalingsterminaler 1992-2001.

Kilde: Norges Bank

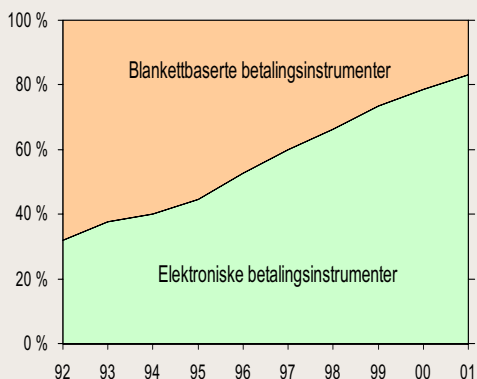
Figur 3.6 Gjennomsnittlig antall transaksjoner per betalingsterminal per dag 1992-2001

Kilde: Norges Bank

4 | Transaksjoner og omsetning i betalingssystemet

Figur 4.1 Bruk av manuelle og elektroniske betalingsinstrumenter 1992-2001. Transaksjoner i prosent

Kilde: Norges Bank

Norges Banks ansvar i kontanthåndteringen:

Forsyningsplikt: Plikt til å utstede sedler og mynt i det omfang det er behov for, og påse at sedler og mynt i tilstrekkelig grad er tilgjengelig i samfunnet.

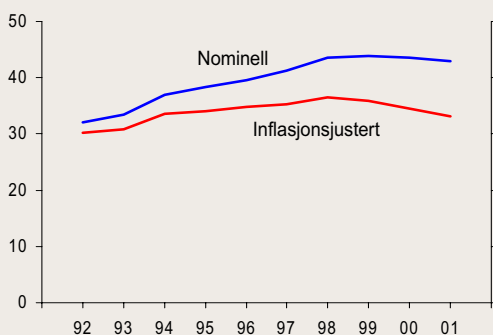
Fornylesplikt: Plikt til å motta slitte og skadde sedler og mynter for destruksjon, og utlevere sedler og mynter av gangbar kvalitet til erstatning.

Innløsningsplikt: Plikt til å innløse sedler innen 10 år etter at sedler og mynt er satt ut av omløp.

Innskuddsplikt: Plikt til å motta innskudd fra bankene.

Bare Norges Bank kan utstede sedler og mynt, dvs. stå som skyldner for utstedte sedler og mynter. De øvrige oppgavene kan utføres av andre i samsvar med de kravene sentralbanken stiller.

Figur 4.2 Nominell og inflasjonsjustert (faste 1990-kroner) verdi av sedler og mynt i omløp 1992-2001. Årsgjennomsnitt. Milliarder kroner.

Kilde: Norges Bank

Den sterke veksten i elektroniske transaksjoner fortsatte i 2001 i tråd med utviklingen fra tidligere år. Antallet giro betalt over PC/internett er doblet for andre år på rad, og det er fortsatt markert vekst i bruken av betalingskort. Samtidig fortsetter antallet giro sendt per brev å falle. Hovedtrekkene i utviklingen omtales i dette kapitlet, mens mer detaljerte opplysninger finnes i tabellene i statistikkvedlegget.

4.1 Bruk av kontanter

De siste to årene har det skjedd betydelige endringer i organiseringen av kontantforsyningen i Norge. Et nytt selskap, Norsk Kontantservice AS (NOKAS) ble etablert sommeren 2001 for å utføre oppgaver knyttet til håndtering av sedler og mynt for Norges Bank og private banker. Selskapet eies av Norges Bank og private banker. Norges Banks mål med opprettelsen av det nye selskapet er en mer effektiv kontanthåndtering sett under ett. Det er både stordrifts- og breddefordeler i kontanthåndteringen, fordi mye av seddelbehandlingen kan skje på høyhastighetsmaskiner som utfører flere oppgaver samtidig. Etableringen av NOKAS gir gode muligheter til å utnytte dette.⁸

Sedler og mynt brukes til betalinger og til oppbevaring av formue. Norges Bank utsteder sedler og mynt i det omfang som er nødvendig for å dekke etterspørselen, og for å erstatte de sedlene som trekkes tilbake. Etterspørselen etter sedler og mynt til transaksjonsformål styres av utviklingen i husholdningenes konsum, av kostnader knyttet til anskaffelse av kontanter, og av kostnader knyttet til bruk av konkurrerende betalingsmidler. Nye betalingsløsninger og andre teknologiske endringer i betalingssystemet kan også ha virkning på etterspørselen etter kontanter til transaksjonsformål. Oppbevaring av formue i kontanter er styrt blant annet av utviklingen i inflasjons- og rentenivået. Skatteunndragelse og kriminell aktivitet krever sannsynligvis også store kontantbeholdninger. Kontanter er ofte brukt som betalingsmiddel ved transaksjoner som ønskes skjult og til oppbevaring av gevinster fra disse transaksjonene. De ovennevnte faktorene bidrar til å forklare utviklingen i kontantbeholdningen og hvordan kontantene brukes i forhold til kontopenger.

Sedler og mynt

Verdien av kontanter i omløp har økt hvert år fra 1980 til 1999. For første gang på mer enn 20 år gikk imidlertid verdien av kontantbeholdningen marginalt ned i 2000. Nedgangen var tydeligere i 2001, fra 43,6 milliarder kroner i gjennomsnitt i 2000 til 42,9 milliarder kroner i 2001. Fortsatt vekst i bruk av betalingskort kan være en årsak til nedgangen i verdien av kontantbeholdningen etter 1999. Det

⁸ For ytterligere informasjon, se Eklund og Veggum (2002).

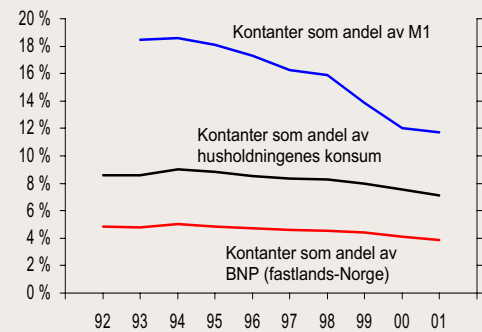
er imidlertid usikkert om nedgangen i kontantbeholdningen skyldes varige endringer i etterspørselen etter kontanter. Andre årsaker, som utskifting av 1000-kroneseddelen og ekstra store kontantbeholdninger rundt tusenårsskiftet, kan også ha bidratt til nedgangen de siste to årene.

Verdien av kontantbeholdningen i 2001 var om lag 35 prosent høyere enn i 1992. I faste 1990-kroner økte verdien av kontantbeholdningen med om lag 10 prosent fra 1992 til 2001 (figur 4.2). Verdien av kontantbeholdningen som andel av BNP for Fastlands-Norge og privat konsum har gått svakt ned siden 1992 (figur 4.3). Andelen av BNP for Fastlands-Norge gikk ned fra 4,8 prosent i 1992 til 3,9 prosent i 2001, og andelen av privat konsum gikk ned fra 8,6 prosent i 1992 til 7,1 prosent i 2001. Denne utviklingen kan tyde på at kontanter nå benyttes mindre til transaksjonsformål enn tidlig på 1990-tallet. Dette kan bekreftes av det betydelige fallet i kontantenes andel av pengemengden (det vil si summen av kontanter i omløp og innskudd på transaksjonskonti i norske banker og i filialer av utenlandske banker i Norge), fra 18,4 prosent i 1992 til 11,7 prosent i 2001. Det betydelige fallet i kontantenes andel av pengemengden (særlig fra 1998 til 2000) er imidlertid flatet ut i 2001.

Sammensetningen av kontantbeholdningen er endret siden 1992. Mynt har økt sin andel av den utestående kontantverdien, spesielt etter 1995. I 2001 var 91 prosent av beholdningsverdien sedler og 9 prosent mynt (figur 4.4). De ulike seddelvalørens andel av verdien av kontantbeholdningen har også endret seg betydelig i perioden 1992-2001 (figur 4.5). Tydeligst er nedgangen for 100-kronesedler og økningen for valørene 500 kroner og 200 kroner. Verdien av 100-kronesedler i omløp har gått ned med om lag 70 prosent på ti år. 200-kroneseddelen ble introdusert i 1994, og i 2001 var gjennomsnittsverdien av 200-kronesedler i omløp 4,4 milliarder kroner. Gjennomsnittsverdien av 500-kronesedler i omløp økte fra vel 1,3 milliarder kroner i 1992 til 6,9 milliarder kroner i 2001. Norges Bank har stimulert til økt bruk av 200- og 500-kronesedler i minibanker framfor 100-kronesedler for å redusere antall sedler som må til for å dekke etterspørselen. 50-kronesedler utgjør en liten, men stabil andel av seddelbeholdningen med 1,4 prosent i 2001. 1000-kronesedlene står for den høyeste andelen av kontantholdningen regnet i verdi, selv om denne andelen har falt fra 67 prosent i 1998 til 63 prosent i 2001. Den høye andelen av 1000-kronesedler har sammenheng med at denne valøren nok i stor grad brukes til verdioppbevaring og til transaksjoner i den uregistrerte delen i økonomien.

Verdien av mynt i omløp har økt jevnt hvert år de siste 20 årene. Årsgjennomsnittet av verdien av mynt i sirkulasjon var knapt 3,7 milliarder kroner i 2001, en økning på vel 6 prosent i forhold til 2000. Det er hovedsakelig 20-kronemynten som ble innført i 1994 som har bidratt til at myntomløpet har økt (figur 4.6).

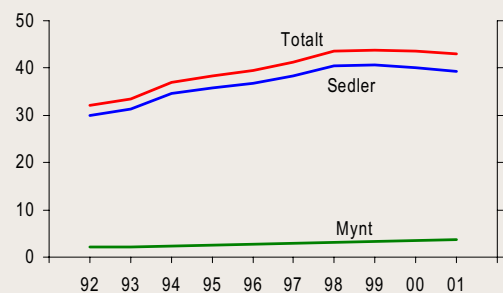
Figur 4.3 Verdi av sedler og mynt i omløp som andel av M1, husholdningenes konsum og BNP fastlands-Norge. Prosent.

Kilde: SSB og Norges Bank

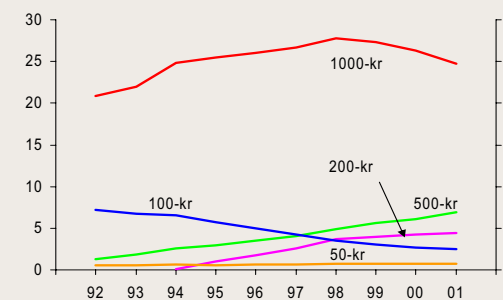
Foreløpige tall for husholdningenes konsum og BNP i 2000 og 2001.

Figur 4.4 Kontantomløpet 1992-2001. Årsgjennomsnitt. Milliarder kroner.

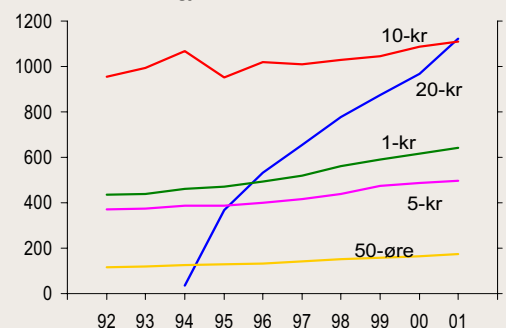
Kilde: Norges Bank

Figur 4.5 Seddelomløpets sammensetning 1992-2001. Årsgjennomsnitt. Milliarder kroner

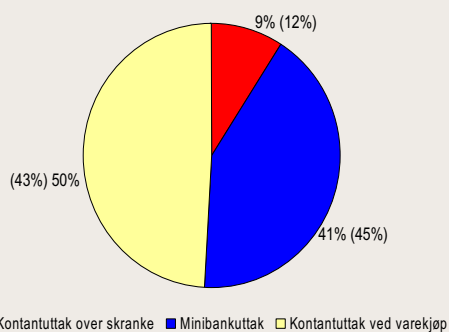
Kilde: Norges Bank

Figur 4.6 Skillemyntomløpets sammensetning 1992-2001. Årsgjennomsnitt i millioner kroner.

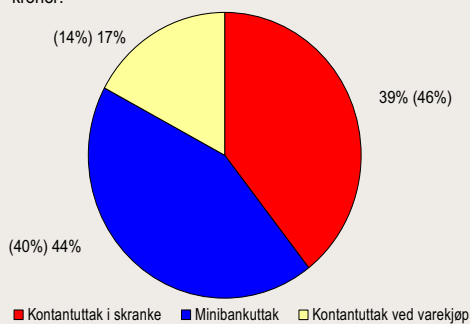
Kilde: Norges Bank

Figur 4.7 Antall kontantuttak i Norge i 2001. Tall for 2000 i parentes. Samlet volum i 2001 : 262,9 (236,6) millioner uttak

Kilde: Norges Bank

Figur 4.8. Verdi av kontantuttak i Norge i 2001. Tall for 2000 i parentes. Samlet uttaksverdi i 2001: 266,6 (263,9) milliarder kroner.

Kilde: Norges Bank

Anskaffelse av kontanter

I 2001 er det registrert om lag 263 millioner kontantuttak. Dette utgjør en økning på 11 prosent fra 2000 (figur 4.7). Antall kontantuttak ved varekjøp økte med 25 prosent i 2001 og utgjorde knapt 50 prosent av alle kontantuttak i Norge. I løpet av noen få år er kontantuttak ved varekjøp blitt den mest brukte kanalen for anskaffelse av kontanter i Norge. Antall minibankuttak økte marginalt fra 106 millioner uttak i 2000 til 109 millioner i 2001, men andelen dette utgjorde av totale uttak gikk ned fra 45 prosent i 2000 til 41 prosent i 2001. Det er imidlertid registrert betydelig færre kontantuttak i skranke i 2001 enn i 2000. Antallet gikk ned fra 28 millioner (eller 14 prosent av det totale) i 2000 til drøyt 24 millioner (9 prosent) i 2001.

Verdien av kontantuttakene i Norge økte marginalt fra 264 milliarder kroner i 2000 til 267 milliarder kroner i 2001 (figur 4.8). Den betydelige økningen i antallet kontantuttak har således ikke ført til økning av den samlede uttaksverdien. Verdien av samlede kontantuttak tilsvarer 44 prosent av husholdningenes konsum i 2001.

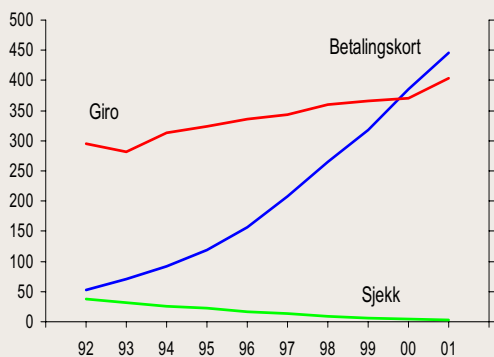
Den største verdien ble anskaffet gjennom minibanker i 2001, mens uttak i skranke var størst i 2000. Hele 116 milliarder kroner ble tatt ut i minibankene i 2001. Det utgjør 43 prosent av den totale uttaksverdien. Minibanker brukes til uttak av middels store beløp. Gjennomsnittsverdien for minibankuttak økte fra om lag 1 050 kroner i 2000 til 1 140 kroner i 2001. Verdien av kontantuttak i skranke falt med 14 prosent, fra om lag 121 milliarder i 2000 til om lag 104 milliarder i 2001. Kontantuttak i skranke benyttes sjeldent, men til gjengjeld er beløpet ved hvert uttak stort. Gjennomsnittsverdien av kontantuttak i skranke i 2001 var 4 260 kroner, om lag 80 kroner lavere enn året før. Verdien av kontantuttakene ved varekjøp var drøyt 46 milliarder kroner i 2001. Det er en økning på 26 prosent fra året før. Kontantuttak ved varekjøp benyttes til uttak av små beløp, og gjennomsnittsverdien var om lag 360 kroner både i 2001 og i 2000.

4.2 Bruk av kontopenger

Giro

Girobetalinger står for 96 prosent av det totale beløpet som går gjennom betalingsformidlingen. Beløpet var 6 806 milliarder kroner, som tilsvarer 4,5 ganger bruttonasjonalproduktet. 47 prosent av alle ikke-kontante betalinger utføres med giro. Blankettbasert giro har de siste årene blitt mindre populært, og denne tendensen ble forsterket fra 2000 til 2001. Årsaken antas å være at både publikum og bankene oppfatter de elektroniske løsningene som raskere, enklere å bruke og rimeligere enn de blankettbaserte tjenestene. Vi ser av figur 4.10 at andelen elektroniske betalinger med giro har økt jevnt over tid. I 2001 var denne andelen 67 prosent. Overgangen fører til forbedret effektivitet i betalingsformidlingen, siden elektroniske transaksjoner krever mindre ressurser og anses som mindre utsatt for feil og problemer enn de blankettbaserte

Figur 4.9 Betalingsinstrumenter 1992-2001. Millioner transaksjoner

Kilde: Norges Bank

transaksjonene. De elektroniske girotjenestene er bruk av terminaler i bedrifter, institusjoner og husholdninger, samt giro via telefon og avtaler om direkte debiteringer (Avtalegiro og Autogiro og diverse debiteringstjenester i DnB/Postbanken). Antallet betalinger med elektronisk giro økte med 23 prosent til 271 millioner transaksjoner i 2001. Omsetningen økte 9 prosent til 6 298 milliarder kroner.

Den mest påfallende utviklingen i 2001 er økningen i antall betalinger ved bruk av PC/internett. Girobetalinger over internett står for en firedel av alle elektroniske girobetalinger. Antallet nettbankbetalinger økte med 90 prosent til 66 millioner betalinger i 2001. Sannsynligvis vil antallet transaksjoner utført gjennom nettbank fortsette å øke. Til sammen hadde 1,35 millioner nordmenn tegnet nettbankavtale ved utgangen av 2001, en økning på 44 prosent fra året før. Undersøkelser utført av Norsk Gallup indikerer at det er omtrent 100 000 flere brukere av nettbank enn antallet avtaler som er skrevet. Norsk Gallup anslår at omtrent en kvart million mennesker kommer til å ta i bruk nettbank i løpet av 2002. Antallet betalinger via telefon har vært stabilt rundt 28 millioner siden 1999.

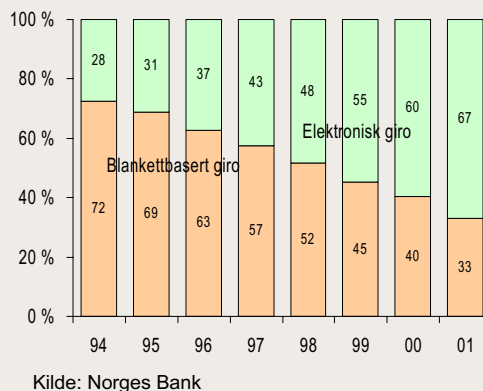
Antallet avtaler om direkte debitering har økt med 16 prosent i 2001, mens antallet transaksjoner økte med 13 prosent til 33 millioner transaksjoner. Giroene som betales med slike avtaler, har relativt høye gjennomsnittsbeløp. Dette er spesielt for Norge, i andre land benyttes direkte debiteringer til å betale små regninger. I 2001 var gjennomsnittsbeløpet 5 630 kroner.

Betalinger over terminal utgjør den største andelen av elektroniske betalinger. Slike terminaler kommuniserer via lukkede kommunikasjonslinjer og har relativt høye faste kostnader. Det er i hovedsak store og mellomstore bedrifter som gjennomfører transaksjoner via terminal. Over halvparten av de elektroniske transaksjonene, eller 144 millioner transaksjoner, er sendt fra bedriftenes terminaler. Betalingene med terminal står for 93 prosent av verdien av elektroniske girotransaksjoner i 2001.

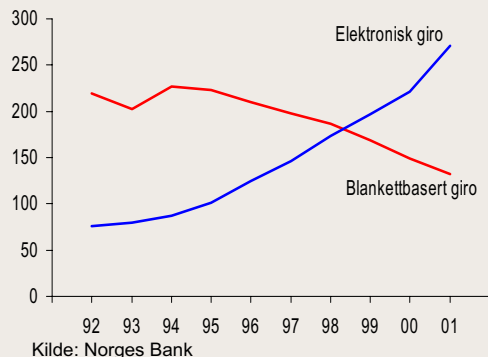
Omsetningen ved elektroniske betalinger med giro (figur 4.13) har økt fra 5 793 milliarder kroner i 2000 til 6 298 milliarder kroner i 2001. Omsetningen for betalinger over PC/internett øker raskest, med 119 prosent, men også omsetningen via terminal og telefon økte med henholdsvis 7 og 10 prosent. Omsetningen for direkte debiteringer ble redusert med 9 prosent, da størrelsen på den gjennomsnittlige transaksjonen sank. Omsetningstallene er beheftet med noe usikkerhet. Grunnet endringer i rapporteringsgrunnlaget er det brudd fra 1999 til 2000 i tidsserien som gjelder betalinger via terminaler.

De blankettbaserte girotjenestene er giro innsendt pr brev og giro innlevert på ekspedisjonsstedet (i banken/på posten), se figur 4.14. I 2001 var 33 prosent av girotransaksjonene blankettbaserte, mens andelen var 40 prosent i 2000. Bankenes økte priser på blankettbaserte tjenester og utviklingen av brukervennlige elektroniske girotjenester er blant årsakene til denne utviklingen.

Figur 4.10 Girotjenester 1994-2001. Transaksjoner i prosentandeler.

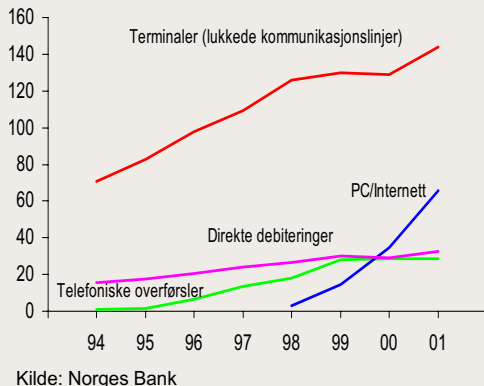

Figur 4.11 Giro, blankettbasert og elektronisk 1992-2001. Millioner transaksjoner.

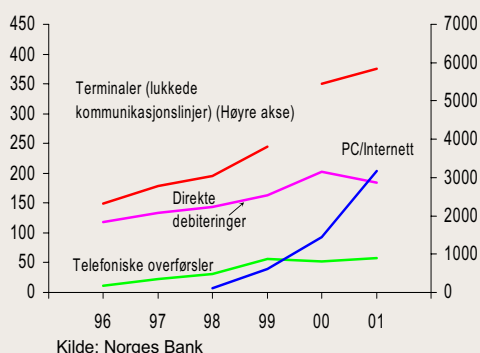

Lukkede kommunikasjonslinjer betyr at ingen andre enn banken og brukeren av terminalen kan få tilgang til linjene som overfører informasjon. Det brukes et eget teknisk grensesnitt og egne terminaler som installeres hos den enkelte bruker og hos banken. Informasjonen som sendes er kryptert. Dette kalles også et **lukket system**. **Åpne kommunikasjonslinjer** kjennetegnes **åpne systemer** som for eksempel internett eller telefon. Informasjon som sendes i åpne systemer kan også krypteres.

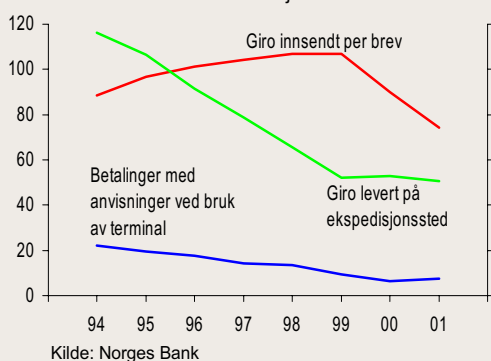
Figur 4.12 Bruk av elektroniske girotjenester 1994-2001. Millioner transaksjoner

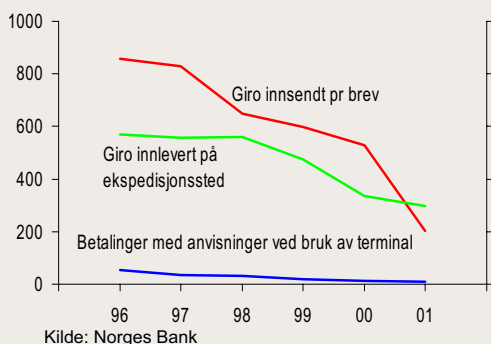
Figur 4.13 Bruk av elektroniske girotjenester 1996-2001. Milliarder kroner

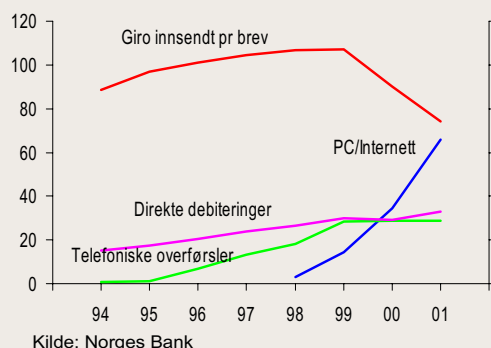
Figur 4.14 Bruk av blankettbaserte girotjenester 1994-2001. Millioner transaksjoner

Figur 4.15 Bruk av blankettbaserte girotjenester 1996-2001. Milliarder kroner

Figur 4.16 Bruk av "hjemmebanktjenester" 1994-2001. Millioner transaksjoner

Antallet giro innsendt per brev er redusert med 18 prosent fra 2000 til 2001. Tjenesten er en effektiv blankettbasert løsning, men regnes som mindre effektiv enn elektroniske alternativer. I 2001 var det 1,1 brevgirobetaling for hver PC/internettbetaling (se figur 4.16). I 2000 var forholdstallet 2,5 brevgirobetaling for hver PC/internettbetaling. Det er sannsynlig at det blir utført færre brevgirobetaling enn PC/internettbetaling allerede neste år.

Blankettgiroer innlevert på ekspedisjonssted fordeler seg på kontante innbetalinger og kontobelastninger. Antallet kontante innbetalinger ble i 2001 redusert med 40 prosent i forhold til 2000. Antallet kontobelastninger økte samtidig med 16 prosent. Samlet sett var det en reduksjon på 4 prosent i antall giro levert på ekspedisjonssted, se figur 4.14. Antallet betalinger med anvisninger ved bruk av terminal økte med 18 prosent fra 2000 til 2001. Disse utgjør nå 6 prosent av antallet og 2 prosent av omsetningen med blankettbaserte girobetaling.

Omsetningen for alle de blankettbaserte girotjenestene ble redusert med 42 prosent fra 2000 til 2001, til 508 milliarder kroner. Verdien av betalinger med brevgiro falt med hele 62 prosent, blant annet på grunn av at enkelte kunder med høy omsetning har gått over fra å betale med brev til å betale via terminaler. Omsetningen for kontante innbetalinger og kontobelastninger falt med henholdsvis 25 og 11 prosent. Omsetningen for betalinger med anvisning ved bruk av terminal falt med 20 prosent.

Figur 4.17 viser hvordan betalinger ble mottatt i 2001, fordelt etter meldingsformat. Figuren viser kun betalinger som ble registrert hos BBS og Postbanken. Betalinger til mottakere uten konto, eller der betaler ikke kjenner mottakers kontonummer, mottas på papir som blanketter (en slik blankett er en giro til utbetaling, en anvisning, altså et verdipapir på linje med en sjekk). Når betaleren kjenner mottakers kontonummer, regnes betalingene som papirbaserte hvis det mottas melding i posten som er kopi av blanketter som er innbetalt og mottatt via bank/datasentral. Mottakene regnes som elektroniske i tilfeller uten melding, ved e-giro eller med kundeidentifikasjon (KID). Når betalingen er gjennomført og beløpet godskrevet mottakerens konto, sender BBS ut bekreftelser om at kontoene er oppdatert. For betalinger utført med KID eller med melding, sendes bekreftelser som oftest på papir. Det er også mulig å sende ut bekreftelser elektronisk, for eksempel via e-post. E-giro-tjenesten kan dekke alle typer innbetalinger. Blankettbaserte transaksjoner konverteres automatisk til elektroniske, all rapportering foretas elektronisk, og tjenesten kan også håndtere SWIFT-betalinger. Mange bedrifter bruker denne løsningen.

Det at en betaling kan leveres på blankett (for eksempel med brevgiro eller over skranke) og senere mottas elektronisk medfører at det er flere giroer som mottas elektronisk enn antallet elektroniske giroer som innleveres. 93 prosent av giroene ble mottatt elektronisk, mens bare 67 prosent ble levert elektronisk i 2001. Ut fra hensynet til effektivitet i betalingsformidlingen er det ønskelig at så stor

andel av girobetalingene som mulig blir utført (og mottatt) elektronisk.

Betalingskort

Betalingskort er det mest populære betalingsinstrumentet i Norge. Fire av fem korttransaksjoner var vare- og tjenestekjøp i 2001. Det ble gjennomført 446 millioner vare- og tjenestekjøp med betalingskort i 2001, 16 prosent flere enn i 2000. Dette var 52 prosent av alle ikke-kontante betalinger i Norge. Omsetningen beløp seg til 181 milliarder kroner, etter en vekst på 11 prosent fra 2000. Det har vært sterk vekst i bruken av betalingskort i flere år på rad.

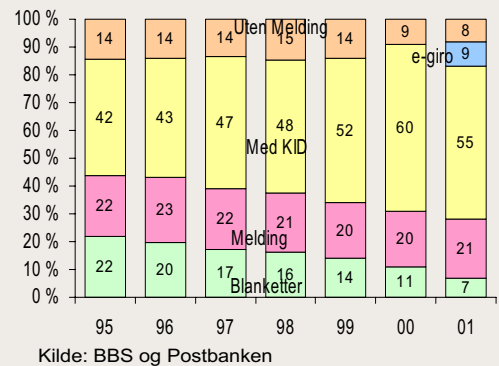
Det som særpreger bruken av betalingskort i Norge, er den store overvekten av betalinger med debetkort. Ett av tre kort i omløp er kredittkort eller faktureringskort. Men nordmenn benytter relativt sjelden kreditt, og i 2001 ble bare om lag 5 prosent av korttransaksjonene i Norge utført med kredittkort eller faktureringskort, en andel som er uendret fra 2000 (se figur 4.18). De samme kortene står for omtrent 10 prosent av omsetningen, som er samme andel som i 2000. I andre land dominerer kredittkortene markedet i større grad enn i Norge. Gjennomsnittbeløpet for rene kredittkorttransaksjoner, 1 400 kroner i 2001, er større enn gjennomsnittsbetøpene for faktureringskortene (1 230 kroner) og debetkortene (600 kroner). Dette gjenspeiler at kortene benyttes på forskjellig vis.

Et annet hovedskille går mellom bruken av betalingskort med elektronisk belastning og betalingskort med manuell belastning av kontoen. Elektronisk belastning krever en terminal som kan etterprøve at kortet ikke er sperret, og for debetkort at det er dekning på konto. I Norge er slike terminaler EFTPOS-terminaler og minibanker. Omtrent 98 prosent av alle betalinger med kort var elektroniske i 2001.

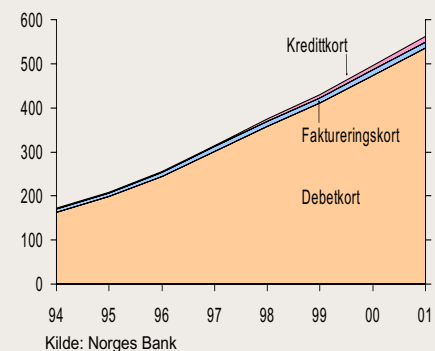
Et annet interessant aspekt ved betalingskortene er bruken fordelt etter utsteder. Bankkortene står for hoveddelen av transaksjonene i Norge, med 88 prosent i 2001. 0,5 prosent av transaksjonene er generert av innenlandske kredittkort. Betalingskort utstedt av eller i samarbeid med internasjonale kortselskaper har en svakt økende andel, til 11,5 prosent i 2001.

Bruk av bankkort dominerer varekjøpene, og bankkortene ser ut til å dekke publikums transaksjonsbehov i det daglige. Det gjennomsnittlige varekjøpet med bankkort var 350 kroner i 2001, 4 prosent lavere enn i 2000. I Norge utsteder kortselskaper og banker betalingskort fra fire internasjonale selskaper: VISA, Europay, American Express og Diners Club (se figur 4.21). Disse fire står 16 prosent av omsetningen. En gjennomsnittshandel med internasjonale betalingskort var på 760 kroner i 2001, en reduksjon på 8 prosent fra 2000. De resterende transaksjonene kommer via innenlandske kredittkort, der de tre viktigste aktørene er GE Kapital Finans AS, DnB Kort AS og Gjensidige NOR Sparebank. Snittbeløpet var 3 170 kroner, 9 prosent lavere enn i 2000.

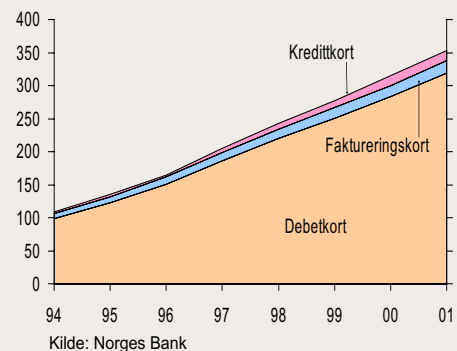
Figur 4.17 Girotjenester 1995-2001. Mottak av giro. Transaksjoner i prosentandeler.

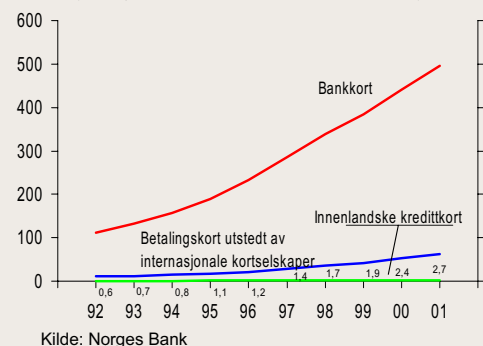
Figur 4.18 Betalingskort 1994-2001. Millioner transaksjoner etter transaksjonstype. Varekjøp og kontantuttak

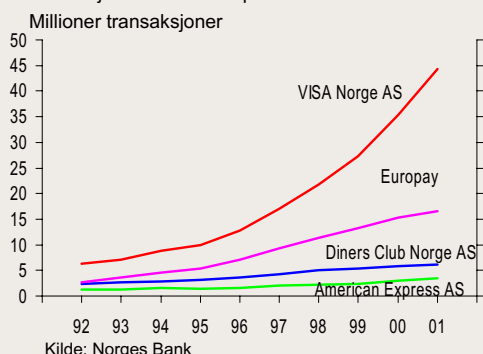
Figur 4.19 Betalingskort 1994-2001. Milliarder kroner etter transaksjonstype. Varekjøp og kontantuttak.

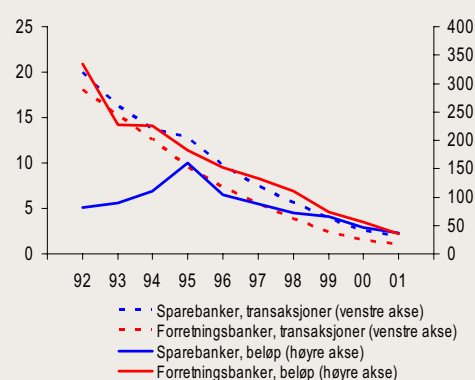
Figur 4.20 Bruk av norske betalingskort 1992-2001. Varekjøp og minibankuttak. Millioner transaksjoner

Figur 4.21 Bruk av betalingskort utstedt av internasjonale kortselskaper 1992-2001.

Figur 4.22 Bruk av sjekk 1992-2001. Millioner transaksjoner og milliarder kroner

Avregning er en omregning av ordrer mellom to (bilateral) eller flere (multilateral) deltakere (banker) til en samlet nettoforpliktelse eller nettofordring.

Oppgjør er en endelig overføring av penger (eller finansielle instrumenter) fra betaler til mottaker.

Nettooppgjør er overføring av penger eller finansielle instrumenter etter at det er foretatt avregning.

Bruttooppgjør er overføring av penger eller finansielle instrumenter uten at det er foretatt avregning. Hele beløpet overføres.

Fra 2000 til 2001 har den samlede omsetningen ved bruk av norske betalingskort ved varekjøp og kontantuttak i minibank og ved varekjøp økt med 12 prosent til totalt 354 milliarder kroner. Bankkortene dominerer med 88 prosent av omsetningen, uendret fra året før. Betalingskort utstedt av internasjonale selskaper økte sin relative andel av omsetningen på bekostning av innenlandske kredittkort.

Sjekk

Bruken av sjekk er redusert til bare 0,3 prosent av det totale antall betalingstransaksjoner i 2001, og antallet utstedte sjekker falt med 28 prosent fra 2000. De få transaksjonene som gjennomføres med sjekk, er i hovedsak knyttet til privatpersoners betaling av store beløp samt enkelte bedrifters store transaksjoner. Dette vises også ved at sjekkene i gjennomsnitt skrives ut på relativt høye beløp. I 2001 var gjennomsnittet 25 160 kroner, en svak økning fra året før. Det vil sannsynligvis gå flere år før disse transaksjonene kan erstattes fullstendig med andre betalingsinstrumenter, ettersom sjekkens fortrinn når det gjelder sikkerhet og garanti for oppgjør ikke har noe direkte substitutt blant de andre betalingsinstrumentene for øyeblikket.

4.3 Avregning og oppgjør

Når betaler og mottaker har konto i samme bank, vil oppgjøret kunne skje lokalt ved direkte belastning og godskriving av konti. Transaksjoner med bankkort og giro betalt per brev eller over PC/internett og terminal vil likevel normalt gå via avregningssentralen selv om betaler og mottaker har konto i samme bank. Når betaler og mottaker har forskjellig bank, benytter norske banker alltid en avregningssentral og oppgjørsbank for å gjennomføre oppgjøret på vegne av betaler og mottaker.

Alle de 20 forretningsbankene og 129 sparebankene med konto i Norges Bank har i utgangspunktet tilgang til Norges Banks oppgjørssystem (NBO), som tilbyr endelig oppgjør av betalingstransaksjoner. 116 av bankene som har konto i Norges Bank, deltar ikke i oppgjørene og benytter kontoen bare til innskudd og uttak av kontanter. Bankenes konti kalles foliokonti, og gir bankene låneadgang i sentralbanken mot full sikkerhet (både gjennom dagen og over natten). Norges Bank gir rente på innstående beløp på foliokonti over natten. Meglerforetakene har posteringskonto i sentralbanken som skal gå i null hver dag. Det er ingen trekk-/lånerettigheter forbundet med en posteringskonto og hver megler har derfor en bankgaranti som gir Norges Bank trekkadgang på garantibankens foliokonto. Denne garantien skal dekke meglernes nettodebetposisjoner i verdipapiroppgjøret. I pengeoppgjøret er det altså garantibankens foliokonto som blir godskrevet eller belastet for meglernes daglige nettoposisjoner.

Kontoholdsavtalene ble revidert i 2001. Revideringen ble gjennomført i tråd med lov om betalingssystemer m.v. og

EUs oppgjørskrets (R.dir. 98/26/EF) bestemmelser om rettsvern for avregnings- og/ eller oppgjørsavtaler, slik at kontoholderne har mulighet til rettsvern ved avregning og oppgjør. Revideringen medførte også at kontoholdsavtalene og oppgjørsavtalene ble slått sammen.

De fleste vanlige kundebetalinger (giro-, betalingskort- og minibanktransaksjoner samt en del andre kunde-transaksjoner) gjøres opp via masseavregningen. Dette er en multilateral (netto)avregning der alle fordringsforhold mellom bankkundene reduseres til et sett av posisjoner fra de deltakende bankene. 31 banker deltar i masseoppjøret (NICS-masse). Masseoppjøret gjennomføres to ganger daglig i Norges Bank. Tallene i tabell 4.1 viser at det er mange transaksjoner av relativt beskjeden størrelse i masseoppjøret, og at avregningen reduserer beløpet som går til oppgjør med om lag 75 prosent.

NICS overfører også konteringsinformasjon, dvs. informasjon om hvem som har betalt hvilket beløp til hvem, referansenummer/kundeidentifikasjon (KID) osv. fra betalers bank, via datasentralen til mottakers bank. Interbanktransaksjoner gjøres opp i NICS-SWIFT nettooppjøret eller i SWIFT-RTGS, som er et realtids bruttooppgjør. De fleste SWIFT-betalinger under 100 millioner kroner (dette kan også omfatte en del kundetransaksjoner) gjøres opp i NICS-SWIFT-avregningen, hvor det daglig er 6 multilaterale avregninger med tilhørende nettooppgjør i Norges Bank. I snitt går 16 milliarder kroner til avregning hver dag, mens beløpet som går til oppgjør, er omtrent 5,3 milliarder kroner pr dag. 20 banker deltar i SWIFT-RTGS. SWIFT-betalinger på over 100 millioner kroner og andre transaksjoner som er merket særskilt, gjøres umiddelbart opp enkeltvis i Norges Bank. I praksis er det bare interbanktransaksjoner i dette oppjøret, og i gjennomsnitt overføres daglig om lag 156 milliarder kroner i dette oppjøret.

Handler i verdipapirer og opsjoner gjøres opp i Verdipapirsentralen (VPS), mens pengedelen av oppjøret skjer i Norges Bank. 19 banker og 24 meglerhus deltar i verdipapiroppjøret. VPS registrerer og avregner transaksjoner og posisjoner for oppjøret av verdipapirhandler, dvs aksjer og grunnfondsbevis, obligasjoner og sertifikater. I tillegg avregner VPS opsjonshandler på vegne av Norsk Opsjonssentral ASA (NOS), der 7 banker og 17 meglerhus deltar. VPS håndterer både verdipapirdelen og pengedelen av oppjøret. Norges Bank gjennomfører daglig tre ulike oppgjør for NOS.

4.4 Internasjonal betalingsformidling

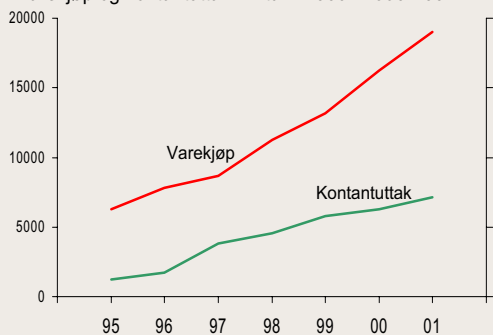
Privatpersoners grensekryssende betalinger til og fra Norge domineres av bruken av betalingskort i utlandet. Veksten i nordmenns bruk av betalingskort i utlandet antas å henge sammen med økt reisevirksomhet og økte muligheter for å bruke kort på de fleste reisemål. Samtidig bidrar grensehandelen sannsynligvis også til økt bruk av kort i

Rettsvern i henhold til betalingsloven innebærer at avregning og oppgjør kan gjennomføres selv om en deltaker er insolvent, dersom oppdraget er lagt inn i systemet før det er innledet insolvensbehandling. Dette medfører at et konkursbo sin alminnelige rett til å velge hvilke avtaler som skal oppfylles, blir avskåret, ettersom avregnings- og eller oppgjørsavtalen må oppfylles. Når rettsvern ikke er etablert, vil avregningen bli reversert, for så å kjøres om igjen uten den insolvente deltakerbanken.

Tabell 4.1 Hovedstørrelser i de ulike betalingsoppjørene, 2001 (2000-tall i klammer)*

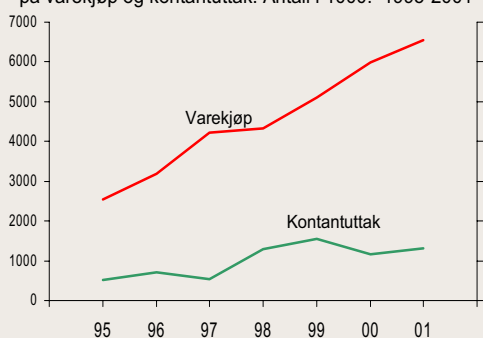
	SWIFT-RTGS	SWIFT-netto	NICS-masse
Antall transaksjoner pr dag, gjennomsnitt	303 [282]	4 179 [4 344]	2-3 millioner [2-3 millioner]
Beløp pr dag før avregning (milliarder kroner)	156 [123]	16 [17]	30-35 [20-25]
Beløp pr dag etter avregning (milliarder kroner)	156 [123]	5,3 [4]	4,5-5,5 [4-5]
Gjennomsnittsbetrag pr transaksjon (tusen kroner)	498 350 [436 000]	3 400 [3 900]	13 [10]
*I tillegg går i overkant av 2 milliarder kroner daglig til oppgjør i Norges Bank i verdipapiroppjørene fra VPS og NOS			
Kilde: Norges Bank, NICS, VPS			

Figur 4.23 Norske korttransaksjoner i utlandet fordelt på varekjøp og kontantuttak. Antall i 1000. 1995-2001

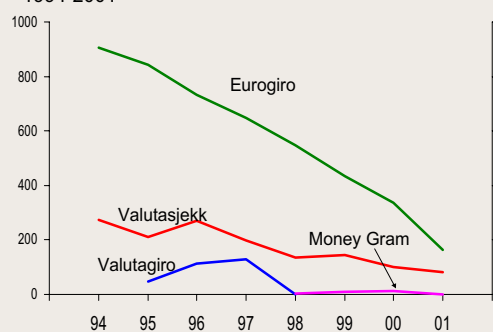
Kilde: Norges Bank

Figur 4.24 Utenlandske korttransaksjoner i Norge fordelt på varekjøp og kontantuttak. Antall i 1000. 1995-2001

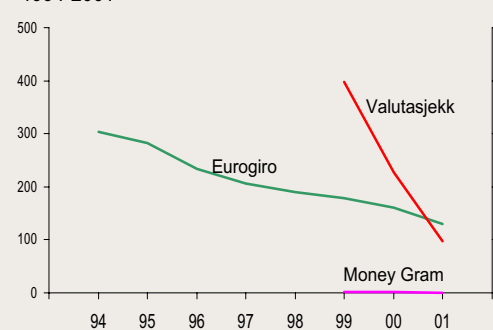
Kilde: Norges Bank

Figur 4.25 Overføringer fra Norge. Antall i 1000. 1994-2001

Kilde: Norges Bank

Figur 4.26 Overføringer til Norge. Antall i 1000. 1994-2001

Kilde: Norges Bank

utlandet. En liten andel av kortbruken over landegrensene kan også ha sammenheng med nordmenns handel i internetbutikker basert i andre land, der internasjonale betalingskort ofte benyttes som oppgjørsmåte.

Figur 4.23 viser at nordmenns bruk av betalingskort i utlandet har økt med 16 prosent til 26 millioner transaksjoner i 2001. Bruken av kort i utlandet har mer enn fordoblet seg de siste fem årene. I samme periode var om lag hver tredje transaksjon i utlandet uttak av kontanter. Verdien av nordmenns korttransaksjoner i utlandet var 25,5 milliarder kroner i 2001, en vekst på 10 prosent fra året før. Kontantuttak i utlandet står for 41 prosent av den samlede verdien av nordmenns bruk av betalingskort i utlandet. Det gjennomsnittlige beløpet ved hvert varekjøp er 790 kroner, mens et gjennomsnittlig kontantuttak er på 1 490 kroner.

Utlendingers bruk av kort i Norge er betydelig lavere, med knapt 7,8 millioner transaksjoner i 2001, en vekst på 10 prosent fra året før (se figur 4.24). Omtrent 17 prosent av transaksjonene i Norge med kort utstedt i utlandet er kontantuttak. Den samlede verdien av utlendingers bruk av kort i Norge i 2001 var 5,8 milliarder kroner, en økning på 8 prosent fra året før. Verdien av kontantuttakene utgjør 29 prosent av total kortbruk. Utlendingenes varekjøp i Norge var på gjennomsnittlig 630 kroner, mens minibankuttakene var mer enn dobbelt så store: 1 300 kroner.

SWIFT-nettverket benyttes i utstrakt grad til overføringer over landegrensene, både til interbanktransaksjoner og til kundebetalinger. Det gikk 10,5 millioner meldinger fra norske til utenlandske banker i 2001, en økning på 14 prosent fra året før. Om lag 80 prosent av disse meldingene er relatert til betalinger. Fordi det kan gå to-tre meldinger for en betaling, er det vanskelig å si noe sikkert om antallet betalinger ut fra antallet meldinger. Vi har heller ikke opplysninger om fordelingen av betalingstransaksjonene på kundetransaksjoner og interbanktransaksjoner. Norske banker mottok 8,2 millioner meldinger fra utenlandske banker i 2001, en økning på 18 prosent fra året før. Globalt økte antallet meldinger med 20 prosent fra 2000 til 2001. Internasjonalt er om lag 60 prosent av alle meldinger relatert til betalinger.

Antallet overføringer til utlandet med sjekk og giro har falt i flere år, og fra 2000 til 2001 falt antallet med 46 prosent til 246 000 overføringer. Eurogiro er den enkelttjenesten som faller raskest i bruk (se figur 4.25). Andre instrumenter til overføringer over landegrensene er valutasjekker og Money Gram.

Antallet overføringer til Norge falt med nesten 42 prosent i 2001. Figur 4.26 viser at Eurogiro er det mest benyttede instrumentet for overføringer til Norge, seks av ti overføringer foregår med dette instrumentet. I 2000 var situasjonen motsatt, da Valutagirop hadde 60 prosents markedsandel.

5 | Priser og inntekter i betalingsformidlingen

Prisene på betalingstjenester påvirker publikums bruk av disse tjenestene og har derfor betydning for effektiviteten i betalingssystemet (se avsnitt 1.1 for en nærmere diskusjon). Norges Bank har hentet inn oppgaver over prisutviklingen i betalingsformidlingen siden 1989. Prisstatistikken omfatter nå 9 forretningsbanker og 18 sparebanker, som ved utløpet av 2001 står for henholdsvis 91 og 76 prosent av bankgruppens innskudd på anfordring i norske kroner. Prisene for alle årene er hentet inn ved årsskiftet, og prisene for 2002 ble hentet inn den første uken i januar. De fleste bankene har prislister for tjenestene publisert på sine hjemmesider.

Hovedbildet

For å vise prisutviklingen over tid beregner Norges Bank hvert år gjennomsnittspriser for alle betalingstjenester. Prisene på de elektroniske betalingstjenestene i 2002 er uendret eller svakt redusert i forhold til prisene i 2001. Prisene på person- og nærings sjekker økte moderat, mens prisene på blankettbaserte girooverføringer viser den største økningen på fem år.

Hovedtendensen er at prisene på betalingstjenester gjennomgående har økt betydelig de siste 10 årene. Denne utviklingen bør imidlertid sees parallelt med en gradvis reduksjon av differansen mellom bankenes utlånsrente og innskuddsrente (rentemarginen, se figur 5.1) som har kommet kundene til gode, og med endringene i publikums betalingsvaner. Direkte prising av betalingstjenestene kombinert med høyere innskuddsrenter og lavere utlånsrenter har redusert subsidieringen av brukerne av betalingstjenester.

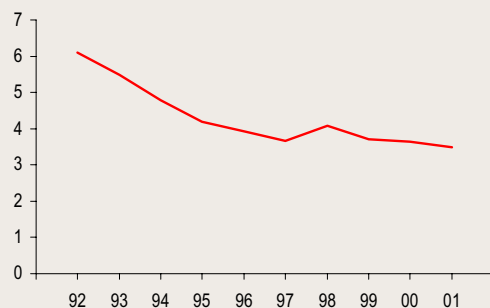
Til tross for økningene i prisene på betalingstjenester betaler publikum i gjennomsnitt mindre per transaksjon i år enn for seks år siden. Dette skyldes endringen i betalingsvanene fra blankettbaserte til elektroniske tjenester (se også kapittel 4). Ved å multiplisere gjennomsnittsprisen for hver enkelt betalingstjeneste med tjenestens andel av det totale antallet transaksjoner i løpet av et år og summere dette for alle betalingstjenester, har vi konstruert en veid gjennomsnittspris for betalingstransaksjoner i Norge (den blå linjen i figur 5.2). Denne veide gjennomsnittsprisen er en indikator på hva publikum i gjennomsnitt betaler for transaksjoner over sine bankkonti, og tar hensyn til publikums omlegging av betalingsmønsteret. Den veide gjennomsnittsprisen falt fra 4,56 kroner i 1994 til 4,21 kroner i 2001. Målt i faste 1994-priser betalte publikum i gjennomsnitt om lag én krone mindre per transaksjon i 2001 enn i 1994. Veksten i bruken av betalingskort har spesielt bidratt til reduksjonen av gjennomsnittsprisene for alle transaksjoner sett under ett.

Nordmenn betaler sine regninger nesten utelukkende

Hvordan beregnes gjennomsnittsprisene

Gjennomsnittsprisene for henholdsvis sparebanker og forretningsbanker er beregnet ved å veie pris per transaksjon i den enkelte bank med den enkelte banks andel av innskudd på anfordring. Gjennomsnittspriser for alle bankene i undersøkelsen er beregnet ved å veie de to bankgruppens gjennomsnittspriser med deres markedsandeler målt etter antall transaksjoner.

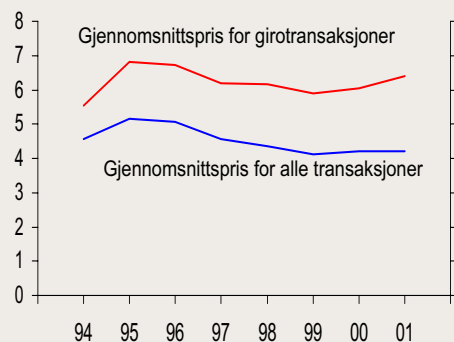
Figur 5.1: Utvikling i bankenes rentemargin (1) i Norge 1992 - 2001. Prosentpoeng.

1) Differansen mellom bankenes rentesats på utlån og bankenes rentesats på innskudd fra publikum per 31. desember.

Kilde: Norges Bank

Figur 5.2: Gjennomsnittspriser per transaksjon og gjennomsnittspriser per girotransaksjon i Norge. 1994 - 2001. Priser i kroner.

Kilde: Norges Bank

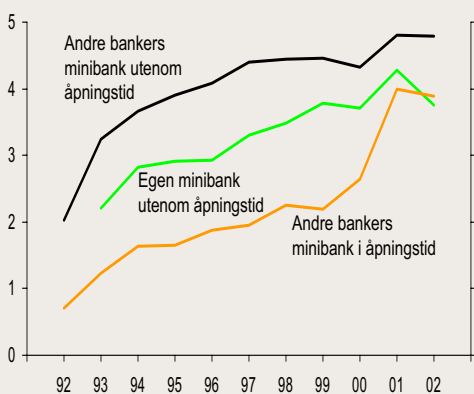
med giro. Vi har derfor brukt den samme beregningsmetoden for å finne den veide gjennomsnittsprisen for girotjenester alene (den røde linjen i figur 5.2). Gjennomsnittsprisen på girotjenester økte fra 5,55 kroner i 1994 til 6,81 kroner i 1995 og har deretter falt jevnt inntil 1999. Gjennomsnittsprisen har imidlertid økt noe de siste to årene, og i 2001 kostet hver girobetaling i gjennomsnitt 6,39 kroner. Årsaken til denne utviklingen er at enkelte papirbaserte girotjenester har blitt mye dyrere i perioden, og at publikums overgang til billigere girotjenester ikke alltid har skjedd raskt nok til å redusere den veide gjennomsnittsprisen. Den inflasjonsjusterte gjennomsnittsprisen på girotjenester har likevel falt med om lag 15 prosent siden 1994.

Fallet i gjennomsnittsprisen per transaksjon viser bare én side av samfunnets gevinster fra utviklingen av betalingssystemet. Flere måter å utføre betalingstjenestene på og stadig større innslag av selvbetjening har redusert kundenes behov for å oppsøke banken i åpningstiden, og således redusert tids- og reisekostnadene knyttet til betalings-tjenestene.

5.1 Prisene på kontantuttak

Per i dag er det ingen banker som belaster egne kunder med gebyrer ved uttak av kontanter over skranke. Uttak av kontanter i andre bankers filialer er også mulig i Norge. Slike uttak belastes med gebyrer opp til 50 kroner, og tjenesten er ikke mye brukt. Kontantuttak ved varekjøp belastes ikke med gebyrer utover gebyret knyttet til selve varekjøpet.

Figur 5.3 Priser på minibankuttak 1992-2002. Gjennomsnitt for alle banker. Priser i kroner.

Kilde: Norges Bank

Minibankuttak

Gjennomsnittsprisen på minibankuttak avhenger av om uttaket skjer i egen eller andre bankers minibank og av hvorvidt uttaket finner sted i eller utenom bankenes åpningstid.

Gjennomsnittsprisene på minibankuttak har økt betydelig de fleste årene fra 1992 til 2001, men fra 2001 til 2002 har prisene gått noe ned. I egen banks minibank er uttak i åpningstiden i de fleste tilfeller gratis, mens uttak utenfor åpningstiden i gjennomsnitt belastes med et gebyr på 3,76 kroner i 2002. Gjennomsnittsprisen på denne tjenesten falt med 13 prosent fra 2001 til 2002 på grunn av at én stor bank reduserte prisen fra 5 til 0 kroner. Gjennomsnittsprisen på uttak i andre bankers minibank i og utenom bankenes åpningstid var henholdsvis 3,89 og 4,79 kroner, om lag uendret fra året før.

Interbankgebyr på minibanktjenester fordeler kostnadene ved et samordnet minibanksystem mellom bankene. Interbankgebyret betales av kortholderens bank til banken som eier minibanken hvor uttaket gjøres. Dette gebyret var 4,50 kroner fra 1995 til 2001, med mindre bankene bilateralt avtalte noe annet. Fra januar 2002 er satsen økt til 6,50 kroner. Gjennomsnittsprisen på minibankuttak i andre banker utenom åpningstid har vært omtrent lik satsen på interbankgebyret fra 1997 til 2001. Gjennomsnittsprisen på minibankuttak i andre

banker i åpningstiden har tidligere vært betydelig lavere enn 4,50 kroner. I 2001 økte imidlertid gjennomsnittsprisen på denne tjenesten betydelig og kom nærmere satsen på interbankgebyret.

5.2 Prisene i innenlandsk betalingsformidling

Elektroniske betalingstjenester

Gjennomsnittsprisene på de viktigste elektroniske tjenestene rettet mot personkundemarkedet har endret seg lite de siste 5 årene (figur 5.4). Gjennomsnittsprisen på varekjøp ved betalingsterminaler (EFTPOS) er redusert med om lag syv prosent, mens prisene på nettgiro og telefongiro er omtrent uendret i forhold til i fjor.

Gjennomsnittsprisene på de elektroniske tjenestene rettet mot næringslivet viser imidlertid en økning de siste fem årene opp til 2001 (figur 5.5). Denne trenden er snudd i 2002. Remittering med melding var den eneste av tjenestene rettet mot næringslivet som ble klart dyrere i 2002, med en økning på tolv prosent i forhold til året før. Gjennomsnittsprisene på de øvrige elektroniske tjenestene gikk enten ned, som for eksempel prisen på avtalegiro, eller var omtrent uendret i forhold til året før.

Ved formidling av særskilt melding til betalingsmottaker betaler betalers bank et interbankgebyr på 2 kroner til mottakers bank. Tjenester med melding er derfor dyrere for publikum enn de samme betalingstjenestene uten melding, men prisdifferansen er i de fleste bankene mindre enn to kroner. Forøvrig er tjenester med KID i gjennomsnitt billigere enn tilsvarende tjenester uten melding. Store banker krever som regel høyere pristillegg på tjenester med melding enn små banker.

Blankettbaserte tjenester

Utviklingen i gjennomsnittsprisene på blankettbaserte tjenester rettet mot personkunder er preget av stor prisøkning på girotjenester i skranke og moderat økning ellers (figur 5.6). Prisøkningene på girotjenestene i skranke var de største på fem år. Gjennomsnittsprisene på giro belastet konto i skranke og giro betalt kontant økte med om lag 35 prosent fra 2001 til 2002. Gjennomsnittsprisen på giro innsendt per brev økte også, men mer moderat (10 prosent) til 5,67 kroner i 2002. Giro innsendt per brev er den mest kostnadseffektive av de blankettbaserte girotjenestene, og dette reflekteres i prisen på denne tjenesten som er den laveste blant alle blankettbaserte tjenester. Den markante økningen i gjennomsnittsprisen på personsjekker de siste tre årene stoppet imidlertid opp i 2002.

Utviklingen i gjennomsnittsprisene på blankettbaserte tjenester rettet mot næringslivet vises i figur 5.7. Prisen på nærings sjekker økte med 5 prosent til 23,08 kroner i 2002. Dette er en svak økning sett i forhold til prisøkningene de fem foregående årene, som varierte mellom 18 og 46

Ofte brukte begreper:

KID: Kundeidentifikasjon som kan mottas elektronisk av betalingsmottakeren enten betalingen skjer elektronisk eller ved bruk av blankett.

Remittering: Tjeneste etablert av BBS til forsendelse av beløp til betalingsmottakere med og uten konto ved bruk av bedriftsterminalløsning (dvs. lukket kommunikasjonskanal mellom bedriften og banken/BBS). Benyttes til enkeltbetalinger, massebetalinger, kontoreguleringer o.a. Remittering kan være med KID, uten melding eller med melding.

Bedriftsterminalgiro: Samlebetegnelse på bedriftsterminalløsninger for betalingstjenester etablert av andre enn BBS.

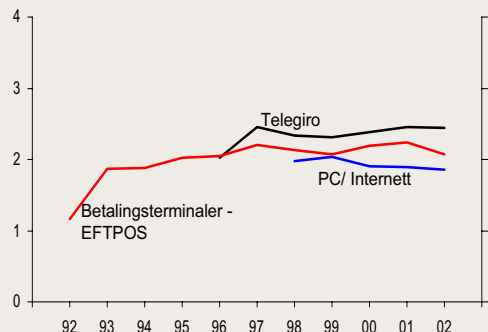
OCR: Blankettgiro som er påført en særskilt kode slik at beløpet kan registreres og innkreves elektronisk av betalingsmottakeren.

OCR-arkiv: Blanketten beholdes av banken

OCR-retur: Blanketten sendes i retur til betalingsmottakeren.

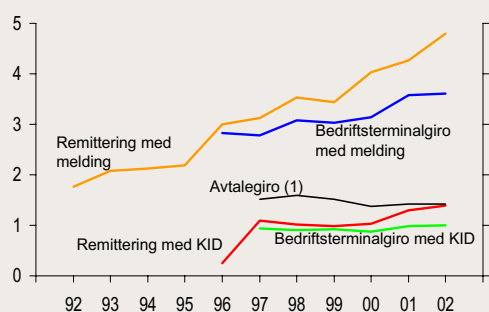
Anvisning: Giroblankett uten betalingsmottakerens kontonummer som må leveres i banken for utbetaling av beløp.

Figur 5.4 Priser på elektroniske betalingstjenester rettet mot personkunder 1992-2002. Gjennomsnitt for alle banker. Priser i kroner.

Kilde: Norges Bank

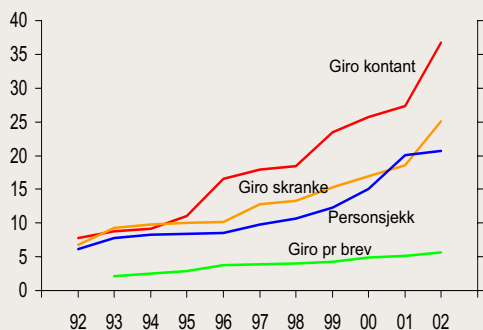
Figur 5.5 Priser på utvalgte elektroniske girotjenester rettet mot næringslivet 1992-2002. Gjennomsnitt for alle banker. Priser i kroner.

(1) Prisen på avtalegiro gjelder betalingsmottakeren (fakturaautstederen).

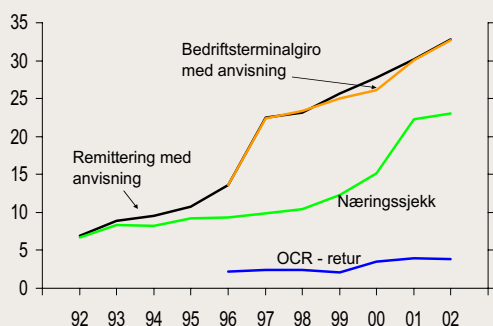
Kilde: Norges Bank

Figur 5.6 Priser på blankettbaserte betalingstjenester rettet mot personkunder 1992-2002. Gjennomsnitt for alle banker. Priser i kroner.

Kilde: Norges Bank

Figur 5.7 Priser på blankettbaserte betalingstjenester rettet mot næringslivet 1992-2002. Gjennomsnitt for alle banker. Priser i kroner.

Kilde: Norges Bank

Hovedstruktur i bankenes rabattordninger:

- Honnørkunder får moderate rabatter eller prisfritak for et vist antall transaksjoner både på blankettbaserte og elektroniske tjenester
- Andre kundegrupper får rabatter eller prisfritak, men stort sett bare for elektroniske betalingstjenester. Dette skjer ofte mot krav om et vist minimumsbeløp på innskudd eller utlån.
- Rabatter knyttet til bruk av dyre blankettbaserte tjenester i skranke er betydelig redusert.

prosent. Gjennomsnittsprisene på innkrevingstjenestene OCR-arkiv og OCR-retur betalingstjenester falt marginalt i 2002. Gjennomsnittsprisene på bedriftsterminalgiro med anvisning og remittering med anvisning økte begge med om lag 8 prosent, omtrent det samme som de fem foregående årene.

Rabatter, års- og etableringsavgifter

Tendensen er at bankene offentliggjør sine fordelsprogrammer og rabattordninger i større grad nå enn tidligere. De fleste bankene i undersøkelsen opererer med fordelsprogrammer og reduserte priser eller prisfritak for spesielle konto- eller kundegrupper. De vanligste kundegruppene med reduserte priser eller prisfritak er honnørkunder og ungdom fra 13 til 18 år. Det er ikke tatt hensyn til rabatter for spesielle kunder/konti i beregningen av gjennomsnittsprisene. De faktiske transaksjonsprisene er derfor ofte lavere enn det som er vist i figurene og tabellene.

På den annen side belaster bankene både personkunder og bedriftskunder med årsavgifter eller etableringsavgifter knyttet til en del elektroniske tjenester. Års- og etableringsavgifter er priser for å få tilgang til enkelte betalingstjenester. Slike priser er vanlige på produkter og tjenester som krever betydelige investeringer før de kan settes i produksjon, samtidig som produksjon av hver enhet koster lite.

Den gjennomsnittlige årsavgiften for bruk av kombinerte betalingskort (det vil si kort som både har BankAxept og VISA eller MasterCard funksjonalitet) økte fra 205 kroner i 2001 til 232 kroner i 2002, en økning på om lag 13 prosent. I bankenes felles avtaleverk er det fastsatt en engangsavgift (interbankgebyr) for nyetablerte banker på 250 kroner for hvert nytt kort de utsteder. Denne avgiften er ment å dekke bankenes felles kostnader ved utvikling og tilpasning av felles infrastruktur for betalingskort. Femten av de 27 bankene i undersøkelsen krever en årsavgift for kombinerte kort som er akkurat lik denne satsen på engangsavgift. Med unntak av én bank krever de øvrige bankene i undersøkelsen lavere årsavgifter for kombinerte kort.

Årsavgiften for bruk av sikkerhetskalkulatoren som gir tilgang til nettbanktjenester (Digipass) falt i gjennomsnitt fra 82 kroner i 2001 til 66 kroner i 2002. I 2002 er det femten banker i utvalget som gir gratis tilgang til nettbanktjenester, sammenlignet med ni banker i 2001. Videre tilbyr noen banker andre og billigere sikkerhetskortløsninger enn Digipass til nettbanktjenestene. Tre banker i undersøkelsen krever etableringsavgift for å gi kundene tilgang til nettbanktjenester i 2002, mens det var åtte banker som krevde en slik avgift i 2001. I gjennomsnitt falt etableringsavgiften fra 56 kroner i 2001 til 27 kroner i 2002. Dette viser at etableringsavgiften er på vei ut av bankenes prisliste. Den raske nedgangen i års- og etableringsavgifter til netttjenester kan være et tegn på at konkurransen i markedet for nettbanktjenester er intensivert de siste to årene.

5.3 Prisspredningen

Gjennomsnittsprisene på betalingstjenester kan skjule store variasjoner i faktiske priser mellom bankene. Nedenfor ser vi på prisspredningen på betalingstjenester i personkundemarkedet i forhold til bankenes størrelse og bankgrupper. Prisspredningen kan være en indikasjon på intensiteten i konkurransen for de enkelte betalingstjenestene, men det er vanskelig å trekke noen endelig konklusjon uten grundigere analyse.

Hovedtendensen⁹

Det har vært små endringer i prisspredningen på betalingstjenester rettet mot personkunder de siste fem årene. Vi fokuserer derfor på spredningen i priser i 2002. Det er stor variasjon i spredningen i prisene på minibankuttak. Alle banker unntatt én gir gratis uttak i egne minibanker i åpningstiden. To banker i undersøkelsen gir gratis uttak i andre bankers minibank utenom åpningstid, mens de øvrige bankene tar 4,30 kroner i gjennomsnitt for denne tjenesten. Prisspredningen på de andre typene minibankuttak er stor. Åtte banker i undersøkelsen gir gratis uttak i egne minibanker utenom åpningstiden, mens de øvrige tar 3,60 kroner i gjennomsnitt (figur 5.8). Ti banker gir gratis uttak i andre minibanker i åpningstiden, mens de øvrige bankene i gjennomsnitt tar 4,50 kroner (figur 5.9).

Prisspredningen på elektroniske tjenester er lavere enn spredningen for minibankuttak, men høyere enn prisspredningen på blankettbaserte tjenester. Bruk av betalingskort ved varekjøp (figur 5.10) har en lav prisspredning. Stadig flere banker tar to kroner for denne tjenesten. Prisspredningen på nettgjortjenester (figur 5.11) er høyere enn den på bruk av betalingskort ved varekjøp. Dette kan delvis forklares med at fire banker i undersøkelsen tilbyr denne tjenesten gratis. Blant de bankene som priser denne tjenesten, har to banker økt prisen på tjenesten i 2002, mens én reduserte den. Prisspredningen er spesielt lav på alle de blankettbaserte tjenestene rettet mot personkunder (figur 5.12). Alle bankene i undersøkelsen synes å ha den samme prispolitikken (og prisutviklingen) med hensyn til disse tjenestene, selv om prisene kan variere noe mellom bankene.

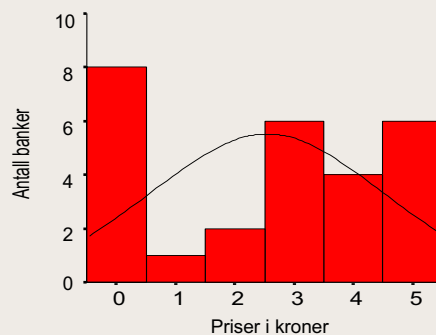
Prisspredningen mellom forretnings- og sparebanker¹⁰

En analyse av prisforskjellene på betalingstjenester mellom forretningsbanker og sparebanker viser at forretningsbankene i gjennomsnitt tar høyere priser enn sparebankene på mange betalingstjenester. Dette er i

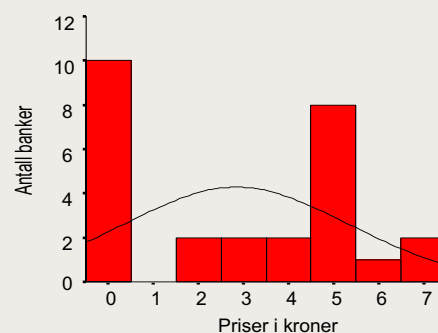
⁹ Alle referanser til gjennomsnittstall i dette avsnittet gjelder uveide gjennomsnittspriser, i motsetning til avsnitt 5.1 og 5.2.

¹⁰ Signifikanstester av prisforskjeller mellom forretnings- og sparebankgruppene og mellom store og små banker er basert på et signifikansnivå lik 0,05.

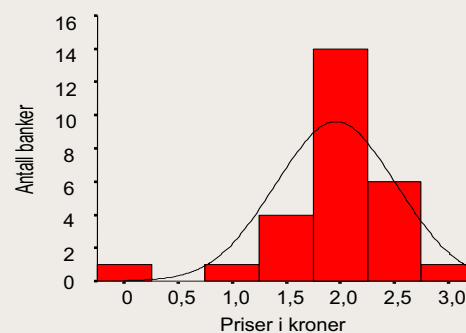
Figur 5.8 Spredning i prisene på uttak i egen banks minibanker utenom åpningstiden. Priser i kroner. 2002.

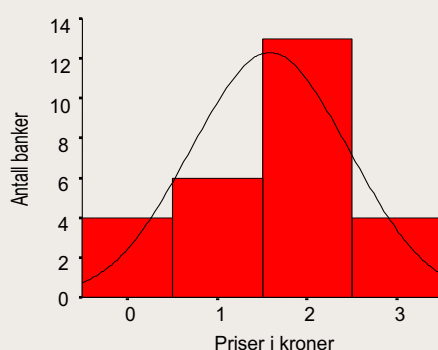
Figur 5.9 Spredning i prisene på uttak fra andre bankers minibanker i åpningstiden. Priser i kroner. 2002

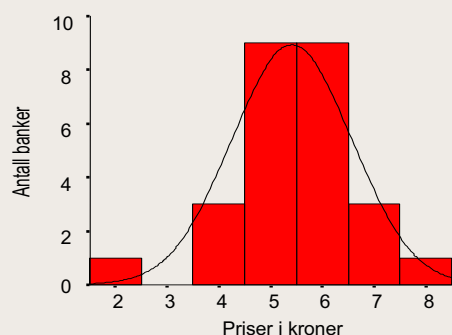
Figur 5.10 Spredning i prisene på bruk av betalingskort i betalingsterminaler (EFTPOS). Priser i kroner. 2002.

Figur 5.11 Spredning i prisene på giro betalt via PC/ Internett. Priser i kroner. 2002.

Figur 5.12 Spredning i prisene på giro innsendt per brev. Priser i kroner. 2002.

Figur 5.8 - 5.12:

Formen på klokkekurvene i figurene 5.7-5.15 gir et inntrykk av hvor stor prisspredningen er for de aktuelle tjenestene. Høye og smale kurver indikerer liten prisspredning og viser en relativt høy konsentrasjon av prisene rundt gjennomsnittet. Lave og brede kurver indikerer stor prisspredning. Det høyeste punktet i kurven viser det uveide gjennomsnittet av prisene for alle banker i undersøkelsen.

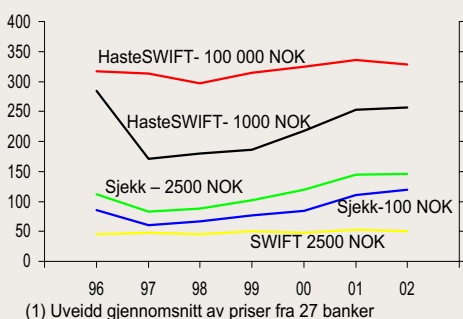
Kilde: Norges Bank

Kriterier for gruppering av bankene etter størrelse

Dersom både andel av bankenes samlede forvaltningskapital og andel av samlede innskudd i norske kroner er større eller lik 2 %, regnes banken som **stor**.

Dersom enten andelen av forvaltningskapital eller andelen av innskudd i norske kroner er mindre enn 2 %, regnes banken som **liten**.

Figur 5.13 Priser på betaling av ulike beløp til utlandet (1). 1996 -2002. Elektroniske overføringer. Priser i kroner.

(1) Uveidd gjennomsnitt av priser fra 27 banker

Kilde: Norges Bank

tråd med tidligere år. Men prisforskjellene er små og gir ikke grunnlag for å hevde at forretningsbankene som gruppe tar signifikant høyere priser enn sparebankene. Forretningsbankene som gruppe tar imidlertid signifikant høyere priser på elektroniske betalingstjenester med melding rettet mot næringslivet i 2002.

Prisspredningen og bankenes størrelse

Det synes å være en klar sammenheng mellom prisnivået og bankenes størrelse for de fleste betalingstjenestene i statistikken. Bankene som inngår i undersøkelsen er delt i to grupper etter størrelse (se omtale av kriterier i marginen). Sammenhengen mellom disse to gruppene og prisnivået på alle betalingstjenester er så undersøkt. Store banker som gruppe har en tendens til å kreve høyere priser enn små banker. Undersøkelsen viser at for alle blankettbaserte betalingstjenester rettet mot personkundemarkedet og for alle minibanktjenester tar de store bankene sett under ett høyere priser enn de små bankene. Også for de elektroniske betalingstjenestene rettet mot personkundemarkedet finner vi at store banker som gruppe er signifikant dyrere enn små banker. Store banker som gruppe krever også høyere årsavgift for bruken av betalingskort enn små banker. Prisforskjellene på bruk av kort ved varekjøp er imidlertid ikke store nok til å kunne hevde at store banker som gruppe krever signifikant høyere priser på denne tjenesten.

5.4 Overføringer til utlandet

Prisene på internasjonale betalinger har fått økt fokus de siste årene. Dette skyldes arbeid med å legge til rette for et integrert pengemarked i EU og spesielt EUs forordning fra 2001 om grensekryssende betalinger i euro. Forordningen fastsetter like priser mellom innenlandske og grensekryssende betalinger i euro innenfor det indre markedet (se kapittel 2).

Prisene på overføringer til utlandet avhenger av størrelsen på beløpet som overføres og av hvorvidt transaksjonen er papirbasert eller elektronisk (se figurene 5.13 og 5.14). De papirbaserte betalingstjenestene er som regel dyrere enn de tilsvarende elektroniske. Sammenlignet med prisene på innenlandske betalingstjenester i Norge er prisene på grensekryssende betalinger mellom 10 og 100 ganger høyere. Hovedårsaken til dette er mangelen på betalingssystemer som effektivt kan håndtere grensekryssende massebetalinger. Derfor bruker bankene kostnadsstunge løsninger som involverer én eller flere korrespondentbanker og betydelig manuelt arbeid for å gjennomføre en overføring til utlandet. De fleste bankene i undersøkelsen opererer med pristillegg ved forsendelse av bekreftelser til betalingsmottaker. I en rekke banker belastes også kundene for kontante innbetalinger og omvekslinger i tredjelands valuta. Kundenes reelle kostnader knyttet til grensekryssende betalinger kan derfor være høyere enn de prisene som ligger til grunn for figurene.

Statistikken viser at de uveide gjennomsnittsprisene på overføringer til utlandet i 2002 stort sett er de samme som i 2001. Spredningen er størst i prisene på papirbaserte og elektroniske hasteoverføringer med SWIFT av beløp større enn 1 million kroner (ikke med i figurene). Ellers har prisspredningen på de øvrige betalingstjenestene overfor utlandet vært lav i hele perioden 1996-2002. Et unntak her er prisene på elektroniske og papirbaserte hasteoverføringer med SWIFT av beløp mellom 100 000 og 1 000 000 kroner, som etter å ha vist store avvik har blitt mer like de siste to årene. Store banker tar som regel høyere priser på utenlandske sjekker og ordinære SWIFT-overføringer, mens små banker tar høyere priser på alle typer hasteoverføringer med SWIFT. Disse forskjellene er imidlertid ikke signifikante.

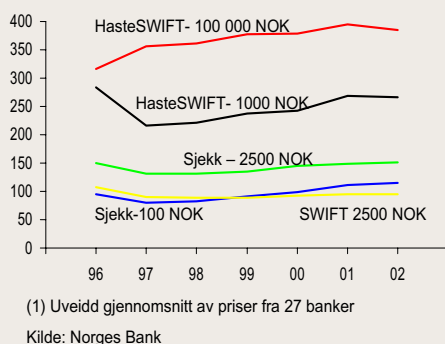
5.5 Bankenes inntekter fra betalingstjenester

Banknæringen regnskapsførte om lag 5,3 milliarder kroner som inntekter fra betalingsformidlingen i 2001. Inntekter fra innenlandske betalingstjenester var 4,1 milliarder kroner, fordelt omtrent likt mellom forretnings- og sparebanker. Inntekter fra overføringer til utlandet var om lag 0,7 milliarder, mens inntekter fra andre tjenester (interbanktransaksjoner, rembuser og inkassotjenester) var om lag 0,5 milliarder kroner i 2001.

En nærmere undersøkelse av inntektene fordelt på de enkelte betalingstjenestene viser at publikums bruk av betalingskort er en betydelig inntektskilde. Inntektene fra denne tjenesten utgjør knapt halvparten av bankenes totale inntekter i betalingsformidlingen (se figur 5.16). Dette reflekterer den høye bruken av betalingskort i Norge og betydningen av årsavgifter på betalingskort som inntektskilde. Misbruk av kort er en tapskilde for bankene og bør sees i sammenheng med bankenes inntekter fra kortbruk. Slike tap er imidlertid lave, blant annet fordi debetkortene som regel brukes med on-line autorisasjon og dekningskontroll i Norge. Inntekter fra elektronisk giro utgjør kun 15 prosent av de totale inntektene. Inntekter fra blankettbasert giro utgjør 23 prosent av bankenes totale inntekter fra betalingsformidlingen. De relativt høye prisene på de blankettbaserte betalingstjenestene gjør at bankenes inntekter fra denne type tjenester er større enn blankettjenestenes andel av alle transaksjoner, som var 14 prosent i 2001.

Bankenes inntekter fra betalingsformidlingen er mer enn fordoblet siden 1994. Dette er en betydelig økning, men den må sees i sammenheng med utviklingen i bankenes kostnader knyttet til produksjon av betalingstjenester og reduksjonen i rentemarginen. Norges Bank er i ferd med å kartlegge bankenes kostnader ved betalingsformidling. Resultatene fra denne undersøkelsen vil bli publisert i andre halvår 2002.

Figur 5.14 Priser på betaling av ulike beløp til utlandet (1). Papirbaserte overføringer. 1996 – 2002. Priser i kroner.

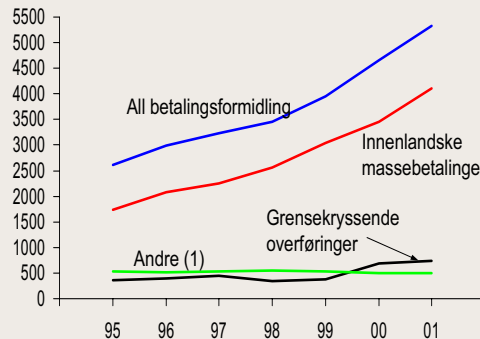

(1) Uveidd gjennomsnitt av priser fra 27 banker
Kilde: Norges Bank

Nordisk undersøkelse av priser på grensekryssende betalinger:

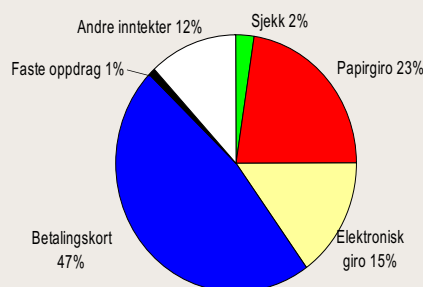
Foreningen Norden gjennomførte i 2001 en undersøkelse av priser på grensekryssende betalinger i utvalgte banker i Norden. Undersøkelsen viser at norske banker som regel gir raskere overførsel til utlandet, men de tar høyere priser enn bankene fra de andre nordiske land. Alle banker i undersøkelsen krever priser på grensekryssende betalingstjenester som er mange ganger høyere enn prisene på tilsvarende innenlandske betalinger.

Figur 5.15 Bankenes inntekter fra betalingsformidling. 1995-2001. Millioner kroner.

(1) Inkasso, rembuser og interbanktransaksjoner
Kilde: Norges Bank

Figur 5.16 Inntekter fra massebetalingstjenester fordelt på enkelte tjenestetyper. 2001. Prosentpoeng.

Kilde: Norges Bank

Kilder:

- Andersson, Martin og Gabriela Guibourg og Björn Segendorff (2001): "Riksbankens roll som övervakare av den finansielle infrastrukturen", *Penning och valutapolitikk* 3/2001 s 5-19
- Avtale mellom Finansnæringens Servicekontor (FSK) og Sparebankforeningens Servicekontor (SSK) om opprettelse av NICS Operatørkontor
- Bank for International Settlement – Committee on Payment and Settlement Systems (2001): "Recommendations for Securities Settlement Systems" *CPSS Publication* No 46, November 2001
- Bank for International Settlement – Committee on Payment and Settlement Systems (2001): "Core principles for systemically important payment systems" *CPSS Publication* No 43, January 2001
- Bank for International Settlement - Committee on Payment and Settlement Systems (1999): "Retail payments in selected countries: a comparative study" *CPSS Publication* No 33, September 1999
- Bank for International Settlement - Committee on Payment and Settlement Systems: "Statistics on Payment Systems in the Group of Ten Countries" (1994, 1996, 1997, 1998,1999)
- Danmarks Nationalbank (2001): "Danmarks Nationalbanks overvåging af betalings- og verdipapirafviklingssystemer" *Kvartalsoversigt* 1/2001 s 89-90
- Eklund, Trond og Leif Veggum (2002): "Endringer i organiseringen av seddel- og myntforsyningen", *Penger og Kreditt* 1/02, s. 23-27.
- Erling Berrum (2001): "Internett – bankenes nye slagmark" lastet ned fra <http://www.gallup.no> 05.04.2002, Norsk Gallup
- Erling Berrum (2002): "Større bevegelse i bankmarkedet" lastet ned fra <http://www.gallup.no> 05.04.2002, Norsk Gallup
- Erling Berrum (2002): "Stort vekstpotensial i nettbankmarkedet. Samtidig stor uvisshet om valg." lastet ned fra <http://www.gallup.no> 05.04.2002, Norsk Gallup
- Europaparlaments- og rådsdirektiv 2000/12/EF
- Europaparlaments- og rådsdirektiv 2000/28/EF
- Europaparlaments- og rådsdirektiv 2000/46/EF
- Europaparlaments- og rådsdirektiv 94/19/EF
- Europaparlaments- og rådsdirektiv 97/5/EF
- Europaparlaments- og rådsdirektiv 98/26/EF
- European Central Bank (2001): "Payment and securities settlement systems in the European Union (Blue book)" Third edition, June 2001
- European Central Bank (2000): "Payment Systems in the European Union: Addendum incorporating 1998 figures", February 2000
- European Central Bank (1999): "Payment Systems in the European Union: Addendum incorporating 1997 figures", January 1999
- European Monetary Institute (1996): "Payment systems in the European Union: Addendum incorporating 1996 figures" January 1998
- EØS-avtalen annex IX: Financial services– lastet ned fra <http://www.europakommisjonen.no> 04.03.2002
- EØS-avtalen annex XII: Free movement of capital – lastet ned fra <http://www.europakommisjonen.no> 04.03.2002
- Figenschou, Per Oskar (2001): "Omdanningsadgang på Island" *Sparebankbladet* 8/2001 s. 33-34
- Finansnæringens Hovedkontor og Sparebankforeningens Servicekontor (2000): "Avtale- og regelverksamling for innenlands betalingsformidling" Småskrift nummer 3 – august 2000
- Finansrådet (2001): "Pengeinstitutterens åpne infrastruktur – *Finansanalyse* nr 13, september 2001"
- Forskrift om finansieringsforetaks virksomhet med kontokort, 1989.10.05. nr.1025
- Forskrift om tilsyn og kontroll med kredittinstitusjoners og verdipapirforetaks store engasjementer FOR 1997-04-23 nr 376
- Hancock, Diana og David B. Humphrey (1998): "Payment transactions, instruments, and systems: A survey", *Journal of Banking and Finance*, vol. 21, s. 1573-1624.
- Humphrey, David B., Moshe Kim og Bent Vale (2001): "Realizing the Gains from Electronic Payments: Costs, Pricing, and Payment Choice", *Journal of Money, Credit and banking*, vol. 33, s. 216-234.
- Gjedrem, Svein (2000): "Om Norges Banks distriktsavdelinger og produksjon og distribusjon av sedler og mynt" foredrag i Norges Banks representantskaps seminar 13. januar 2000
- Gresvik, Olaf og Aris Kaloudis (2001): "Økt kontantbeholdning – redusert kontantbruk: Et paradoks?" *Penger og Kreditt* 3/01 s 151-156
- International Monetary Fund (2001): "Finland: Financial System Stability Assessment" *IMF Country Report* No 01/214, November 2001
- International Monetary Fund (2001): "Iceland: Financial System Stability Assessment" *IMF Country Report* No. 01/85, June 2001
- Johansen, Hilde Elisabeth (2002): "Nesten 1,3 millioner nettbankkunder i Norge" lastet ned fra <http://www.sparebankforeningen.no> 05.04.2002
- Konkurransetilsynet (2001): "Forbud mot

- eksklusivitetsavtaler – elektronisk formidling av betalingskrav for presentasjon i nettbanker – konkurranseloven § 3-10” V2001-108
- Kredittilsynet (2001): ”Utlån og innskudd etter kontienes størrelse” – offentlig versjon. Notat 28. september 2001.
- Kredittilsynet (2002): ”Årsmelding 2001”
- Larsen, Kai (1999): ”Changes in the prices and costs of traditional banking services in Norway during the 1990s: Have the customers benefited?”, MSc Thesis, Department of Economics, Loughborough University, England.
- Leinonen, Harry and Ralf Pauli (1999): ”Bank of Finland’s oversight of payment and settlement systems”, *Bulletin* 3 1999, s 16-20
- Lov om betalingssystemer m.v. (betalingssystemloven) 1999-12-17 nr 95
- Lov om chekker 1932-05-27
- Lov om finansavtaler og finansieringsvirksomhet (finansavtaleloven) 1999-06-25 nr 46
- Lov om finansieringsvirksomhet og finansinstitusjoner 1988-06-10 nr 40
- Lov om Norges Bank og pengevesenet 1985-05-24 nr 28
- Lund, May Helle og Kjetil Watne: ”Ny lov om betalingssystemer m.v.” *Penger og Kreditt* 2/00 s 134.
- Norges Bank (2002): ”Norges Banks overvåkning av og tilsyn med betalingssystemet” *Penger og Kreditt* 1/02 s 20-23
- Norges Bank (2001): Rundskriv nr 9/30. november 2001 ”Justering av prisstrukturen i Norges Banks oppgjørssystem”
- Norges Bank (2001): *Finansiell stabilitet* 2/01 Norges Banks rapportserie, november 2001, kap 4
- Norges Bank (2001) Rundskriv nr 6/7. juni 2001 ”Norges Banks oppgjørssystem (NBO): Innføring av priser på oppgjørstjenester”
- Norges Bank (2001) Rundskriv nr 5/6. juni 2001 ” Lov om betalingssystemer mv. 17.12.99 nr 0095 – konsesjon til Den norske Bank ASA til etablering og drift av oppgjørssystem”
- Norges Bank (2001): *Årsrapport om betalingsformidling 2000*, mai 2001
- Norges Bank (2001): Rundskriv nr 3/16. mai 2001 ”Norges Banks oppgjørssystem (NBO): Endringer i adgangen til E-lån”
- Norges Bank (2001): Rundskriv nr 1/23, mars 2001 ”Lov om betalingssystemer mv. 17.12.99 nr 0095 – konsesjoner og unntak fra konsesjonsplikt for interbanksystemer”
- Norges Bank (2000): Rundskriv nr 5/17. april 2000 ” Lov om betalingssystemer mv. 17.12.99 nr 0095 - konsesjonsplikt for interbanksystemer”
- NOU 1994: 19 ”Finansavtaler og finansoppdrag”
- Ot.prp. nr. 39 (2001-2002): Om lov om registrering av finansielle instrumenter (verdipapirregisterloven)
- Rådsdirektiv 86/635/EØF
- Rådsdirektiv 89/117/EØF
- Rådsdirektiv 91/308/EØF
- Sedlabanki Islands (2001): *Annual report 2000* s. 31-34.
- Sedlabanki Islands (2001): *Monetary bulletin* 2/ 2001
- Sveriges riksbank (2001): *Finansiell stabilitet* 2/ 2001, s 47-64
- Taylor Nelson Sofres (TNS) (2001): *Global eCommerce Report 2001*
- Vesala, Jukka (2000): *Technological Transformation and Retail Banking Competition: Implications and Measurement*, Bank of Finland Studies E:20.
- Watne, Kjetil (2001): ”Tilfredsstillt norske betalingssystemer de nye BIS-anbefalingene?” *Penger og Kreditt* 2/01 s 101-108

7 | Tabeller og forklaringer til tabellene

A Generelle data

- 1: Overordnede data: Norge
- 2: Teknologisk infrastruktur i Norge

B Betalingsmidler i Norge

- 3: Betalingsmidler disponert av publikum (ved årets slutt, millioner kroner)
- 4: Betalingsmidler disponert av bankene (ved årets slutt, millioner kroner)
- 5: Sedler og mynt. Årsgjennomsnitt (millioner kroner)

C Betalingsinfrastruktur

- 6: Institusjonell infrastruktur
- 7: Gjennomsnittlig daglig omsetning i NBO (millioner kroner)
- 8: Gjennomsnittlig daglig omsetning i NICS (antall transaksjoner)
- 9: Gjennomsnittlig daglig omsetning i NICS (milliarder kroner)
- 10: Deltakelse i SWIFT
- 11: SWIFT meldingsflyt til og fra utenlandske brukere (tusen transaksjoner)
- 12: Antall minibanker
- 13: Utnyttelse av minibanknettverket (millioner transaksjoner)
- 14: Utnyttelse av minibanknettverket (milliarder kroner)
- 15: Antall betalingsterminaler (EFTPOS) og antall sted med betalingsterminaler
- 16: Utnyttelse av betalingsterminalene (EFTPOS) (millioner transaksjoner)
- 17: Utnyttelse av betalingsterminalene (EFTPOS) (milliarder kroner)
- 18: Antall betalingskort (tusen)
- 19: Antall avtaler

D Kontantuttak i Norge

- 20: Kontantuttak (millioner transaksjoner)
- 21: Kontantuttak (milliarder kroner)

E Bruk av betalingsinstrumenter

- 22: Bruk av norske betalingsinstrumenter (millioner transaksjoner)
- 23: Bruk av norske betalingsinstrumenter (milliarder kroner)
- 24: Girotjenester (millioner transaksjoner)
- 25: Girotjenester (milliarder kroner)
- 26: Samlet bruk av norske betalingskort. Kontantuttak og varekjøp (millioner transaksjoner)
- 27: Samlet bruk av norske betalingskort. Kontantuttak og varekjøp (milliarder kroner)
- 28: Samlet bruk av Betalingskort utstedt av internasjonale kortselskaper (millioner transaksjoner)
- 29: Samlet bruk av Betalingskort utstedt av internasjonale kortselskaper (milliarder kroner)
- 30: Varekjøp med norske betalingskort (millioner transaksjoner)
- 31: Varekjøp med norske betalingskort (milliarder kroner)
- 32: Sjekk (millioner transaksjoner)
- 33: Sjekk (milliarder kroner)
- 34: Bruk av betalingskort over landegrensene (tusen transaksjoner)
- 35: Bruk av betalingskort over landegrensene (millioner kroner)
- 36: Overføringer fra Norge med valutasjekker, Valutagirot og Money Gram (tusen transaksjoner)
- 37: Overføringer til Norge med valutasjekker, Valutagirot og Money Gram (millioner kroner)

F Priser i betalingsformidlingen

- 38: Priser på betalingstransaksjoner og kontantuttak. Veiet gjennomsnitt for alle banker (kroner)
- 39: Priser på overføringer til utlandet. Veiet gjennomsnitt for alle banker (kroner)

Metadata - forklaringsvedlegg til tabellene

A Generelle data

Tabell 1: Overordnede data; Norge

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Befolkning (million)	4,35	4,37	4,39	4,42	4,45	4,50	4,50
BNP løpende priser (million)	928 745	1 016 589	1 096 170	1 114 827	1 197 457	1 423 864	1 472 038
BNP i fastlandsnorge, markedsverdi (million)	790 070	832 953	893 614	962 546	998 473	1 054 476	1 107 416
BNP per capita	213 583	232 631	249 543	252 360	269 374	316 178	327 120
Kurs mot USD (årets slutt)	6,35	6,35	7,25	7,59	8,011	9,07	9,01
Kurs mot Ecu/Euro (årets slutt. Euro f. o. m. 1999)	8,29	8,09	8,06	8,90	8,10	8,13	7,97

Tabell 2: Teknologisk infrastruktur i Norge

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Telefon fastnettabonnement	2 334 836	2 394 303	2 443 585	2 484 173	2 474 964	2 475 490	2 445 734	2 386 446
PSTN	2 334 836	2 392 042	2 431 271	2 440 185	2 325 010	2 165 530	1 913 657	1 682 603
ISDN 2B+D		2 087	11 580	41 819	146 005	304 636	524 999	696 289
ISDN 30B+D		174	734	2 169	3 949	5 324	7 078	7 554
Telefon mobilabonnement	371 403	588 478	981 305	1 261 445	1 676 763	2 106 414	2 744 793	3 367 763
NMT	362 500	460 009	488 528	444 614	387 751	310 582	216 272	133 272
GSM	8 903	128 469	492 777	816 831	1 289 012	1 795 832	2 528 521	3 234 491
Internet abonnement						381 342	715 922	1 176 552
Kabel-tv	626 451	664 179	677 186	664 852	705 125	774 607	788 722	823 320
Fastnettpenetrasjon - abonnement (%)	54	55	56	57	56	56	55	53
Fastnettpenetrasjon - kanaler (%)	54	55	57	59	62	66	71	73
Mobilpenetrasjon (%)	9	14	22	29	38	48	62	75

B Betalingsmidler i Norge

Tabell 4: Betalingsmidler disponert av bankene (ved årets slutt, millioner kroner)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Bankenes kontantbeholdning	3 340	3 893	4 240	4 395	5 116	4 879	5 290
<i>Kontantbeholdning årsgjennomsnitt</i>	3 095	3 568	3 835	3 940	4 519	4 431	4 817
Bankenes folioinnskudd i sentralbanken	1 498	9 597	8 139	4 716	18 330	11 540	17 438
<i>Folioinnskudd årsgjennomsnitt</i>	2 809	4 826	8 463	6 986	8 016	11 079	14 164
Bankenes F-innskudd i sentralbanken	0	11 173	1 928	0	0	0	0
Utlån fra sentralbanken (F-lån + D-lån)	8 312	98	547	6 918	13 600	14 160	12 443
<i>Utlån (F-lån + D-lån) årsgjennomsnitt</i>	4 626	6 351	790	1 225	4 385	5 104	13 356
Bankenes innskudd i pengeholdene sektor	7 442	14 153	14 828	13 421	13 594	15 774	16 633
<i>Innskudd i pengeholdene sektor årsgjennomsnitt</i>	11 097	15 595	16 107	15 830	18 538	18 173	20 420

Tabell 5: Sedler og mynt. Årsgjennomsnitt (millioner kroner)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Total	38 359,1	39 588,4	41 220,9	43 577,7	43 837,2	43 571,3	42 946,9
<i>Sedler</i>							
1000-kroner	25 522,1	25 985,4	26 711,4	27 772,9	27 290,5	26 336,4	24 713,2
500-kroner	2 991,7	3 465,2	4 068,0	4 875,1	5 588,1	6 106,5	6 920,6
200-kroner	1 025,1	1 771,2	2 629,7	3 649,5	3 949,2	4 274,7	4 446,4
100-kroner	5 727,5	4 961,6	4 245,8	3 473,3	3 026,7	2 684,4	2 463,6
50-kroner	584,7	628,8	628,6	716,6	711,9	717,3	727,1
<i>Mynt</i>							
20-kroner	368,6	531,8	655,1	778,7	873,4	966,3	1 124,0
10-kroner	951,6	1 019,5	1 009,5	1 029,5	1 046,3	1 086,8	1 110,9
5-kroner	387,8	400,8	415,2	440,3	473,9	486,8	496,8
1-krone	471,9	492,0	518,4	561,0	590,2	617,2	640,8
0,5 kroner	128,1	133,8	142,1	150,3	157,2	165,2	174,0
0,25 kroner	40,4	40,3	40,3	:	:	:	:
0,10 kroner	134,0	132,4	131,2	130,5	130,0	129,7	129,5
<i>Kobber</i>	25,6	25,6	25,6	:	:	:	:

C Betalingsinfrastruktur

Tabell 6: Institusjonell infrastruktur

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Norges Bank							
Antall filialer/NOKAS filialer fra 2001	13	13	13	13	13	13	11
Antall konti	:	:	:	:	:	320	299
Alle banker (herunder posten)							
Antall institusjoner	:	148	146	146	144	143	144
Antall utenlandske bankers filialer	:	3	6	6	8	9	8
Antall filialer Bank	1 568	1 553	1 515	1 492	1 483	1 472	1 440
Antall filialer Posten	2 356	2 091	1 618	1 280	1 257	1 261	1 320
Antall konti i alle banker	11 494 535					11 534 617	

Tabell 7: Gjennomsnittlig daglig omsetning i NBO (millioner kroner)

	1999	2000	2001
Totalt (omtrentlig beløp)	148 000	143 000	175 000
VPO	2 429	2 224	2 224
NICS Masse	4 000-5 000	4 000-5 000	4500-5500
NICS SWIFT	5 201	3 796	5 305
Sum Brutto/RTGS	135 602	132 516	163 348
<i>Herav</i>			
SWIFT Brutto/RTGS	127 276	123 249	156 369
Øvrig Brutto/RTGS	8 326	9 267	6 979

Tabell 8: Gjennomsnittlig daglig omsetning i NICS (antall transaksjoner)

	1999	2000	2001
SWIFT Totalt	4 589	4 626	5 022
SWIFT Brutto/RTGS	331	282	303
SWIFT Netto	4 258	4 344	4 719
NICS Masse (millioner)	2-3	2-3	2-3

Tabell 9: Gjennomsnittlig daglig omsetning i NICS (milliarder kroner)

	1999	2000	2001
SWIFT Totalt	145	140	167
SWIFT Brutto/RTGS	127	123	151
SWIFT Netto	18	17	16
NICS Masse	20-25	20-25	30-35
NICS Totalt (omtrentlig beløp)	165-170	160-165	197-202

Tabell 10: Deltakelse i SWIFT

	2000		2001	
	Norske	Utenlandske	Norske	Utenlandske
Medlemmer	17	2 307	21	2 241
Undermedlemmer/innenlandske brukere dekket av medlemmer i utlandet	9	3 036	8	3 027
Deltakere	5	1 949	5	1 931
Totalt	31	7 292	34	7 199

Tabell 11: SWIFT meldingsflyt fra norske medlemmer til og fra utenlandske brukere (tusen transaksjoner)

	1999	2000	2001
Antall meldinger sendt	8 124	9 238	10 521
Antall meldinger mottatt	6 051	6 920	8 163
Global SWIFT-trafikk	1 058 836	1 273 913	1 533 906

Tabell 12: Antall minibanker.

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Totalt	1 735	1 707	1 741	1 792	1 861	1 896	1 944	2 007	2 119	1 934
Forretningsbanker	737	738	750	775	796	808	867	900	1 026	979
Sparebanker	998	969	991	1 017	1 065	1 088	1 077	1 107	1 093	955

Tabell 13: Utnyttelse av minibanknettverket (millioner transaksjoner)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
I alt	70,1	74,6	80,3	87,4	97,6	103,9	107,1	107,3	106,0	108,8
<i>Herav:</i>										
Uttak i andre bankers minibanker	:	:	:	:	:	50,5	52,1	51,3	40,4	40,3
Forretningsbankenes minibanker totalt	28,8	30,7	33,1	36,6	41,5	44,1	46,3	45,7	46,2	46,1
Bankkort	:	:	:	35,4	39,7	41,9	43,6	42,5	42,1	42,1
Innenlandske kredittkort	:	:	:	0,3	0,5	0,6	0,7	0,8	0,7	0,7
Betalingskort opprettet av internasjonale kortselskaper	:	:	:	0,9	1,3	1,6	2,0	2,4	3,4	3,3
Sparebankenes minibanker totalt	41,3	43,9	47,2	50,8	56,1	59,8	60,8	61,6	59,8	62,8
Bankkort	:	:	:	50,6	55,5	59,0	59,6	59,8	56,4	59,9
Innenlandske kredittkort	-	-	-	-	-	-	-	0,0	0,2	0,3
Betalingskort opprettet av internasjonale kortselskaper	:	:	:	0,3	0,6	0,8	1,2	1,8	3,2	2,5

Tabell 14: Utnyttelse av minibanknettverket (milliarder kroner)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
I alt	56,2	60,2	67,2	74,9	84,6	94,5	102,1	105,5	106,1	115,8
<i>Herav:</i>										
Uttak i andre bankers minibanker	:	:	:	:	:	46,0	47,6	48,1	44,1	47,5
Forretningsbankenes minibanker totalt	24,9	25,8	28,7	31,8	37,1	41,4	45,7	47,0	48,8	52,2
Bankkort	:	:	:	30,3	34,9	38,5	42,2	42,9	43,7	47,0
Innenlandske kredittkort	:	:	:	0,4	0,6	0,7	0,9	1,0	0,9	0,9
Betalingskort opprettet av internasjonale kortselskaper	:	:	:	1,1	1,7	2,2	2,6	3,1	4,3	4,3
Sparebankenes minibanker totalt	31,3	34,4	38,5	43,1	47,4	53,1	56,4	58,5	57,2	63,6
Bankkort	:	:	:	42,8	46,7	52,0	54,9	56,3	54,2	60,1
Innenlandske kredittkort	-	-	-	-	-	-	-	0,0	0,3	0,5
Betalingskort opprettet av internasjonale kortselskaper	:	:	:	0,3	0,8	1,0	1,5	2,2	2,7	3,0

Tabell 15: Antall betalingsterminaler (EFTPOS) og antall steder med betalingsterminaler

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Betalingsterminaler totalt	:	:	29 321	34 706	39 033	46 592	52 235	58 742	65 326	71 170
Betalingsterminaler eid av banker	14 595	21 727	23 668	28 897	33 679	41 299	46 849	51 618	55 208	58 666
Betalingsterminaler eid av oljeselskaper	:	:	5 653	5 809	5 354	5 293	5 386	7 124	7 093	6 752
Betalingsterminaler eid av dagligvarekjeder	:	:	:	:	:	:	:	:	3 025	5 752
Steder med betalingsterminaler totalt	:	:	19 996	23 239	27 048	32 761	38 029	42 164	47 434	48 814
Steder med bankenes betalingsterminaler	:	:	17 827	21 081	24 841	30 607	35 861	39 978	44 468	45 055
Steder med oljeselskapenes terminaler	2 137	2 136	2 169	2 158	2 207	2 154	2 168	2 186	2 050	2 133
Betalingsterminaler eid av dagligvarekjeder	:	:	:	:	:	:	:	:	916	1 626

Tabell 16: Utnyttelse av betalingsterminalene (EFTPOS) (millioner transaksjoner)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
I alt	76,6	97,4	123,1	143,4	182,5	234,7	288,6	338,8	391,6	444,5
Bankenes betalingsterminaler totalt	36,0	51,8	72,3	90,2	120,6	162,7	210,7	254,7	302,4	329,1
Bankkort	:	:	:	86,6	116,5	156,8	202,9	244,8	291,8	317,8
Innenlandske kredittkort	:	:	:	0,2	0,4	0,7	1,0	1,3	0,6	0,6
Betalingskort opprettet av internasjonale kortselskaper	:	:	:	3,4	3,8	5,2	6,8	8,5	10,0	10,7
Oljeselskapenes betalingsterminaler totalt	40,6	45,6	50,8	53,2	61,9	72,0	77,9	82,6	84,1	90,3
Bankkort	11,3	13,1	14,2	17,2	21,1	27,4	31,9	36,4	45,6	50,6
Innenlandske kredittkort	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Betalingskort opprettet av internasjonale kortselskaper	:	:	:	0,4	1,5	1,8	2,2	2,5	3,1	2,6
Oljeselskapenes kort	29,3	32,5	36,6	35,6	39,3	42,8	43,8	43,8	35,35	37,11
Bruk av bankkort i dagligvarekjeders terminaler	-	-	-	-	-	-	-	1,5	5	25

Tabell 17: Utnyttelse av betalingsterminalene (EFTPOS) (milliarder kroner)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
I alt	22,4	31,7	43,0	55,9	75,4	100,8	127,1	155,0	187,0	210,2
Bankenes betalingsterminaler totalt	14,1	21,8	33,2	41,8	58,6	81,0	105,5	129,9	153,2	167,7
Bankkort	:	:	:	38,5	54,6	75,4	98,6	121,5	143,5	156,8
Innenlandske kredittkort	:	:	:	0,4	0,5	0,8	0,8	0,9	0,7	0,8
Betalingskort opprettet av internasjonale kortselskaper	:	:	:	2,9	3,4	4,7	6,1	7,5	9,0	10,1
Oljeselskapenes betalingsterminaler totalt	8,2	9,8	9,8	14,0	16,9	19,9	21,6	23,6	29,1	29,1
Bankkort	2,5	3,1	1,6	4,3	5,4	7,3	8,6	10,1	13,7	14,6
Innenlandske kredittkort	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Betalingskort opprettet av internasjonale kortselskaper	:	:	:	0,1	0,2	0,3	0,3	0,4	0,5	0,4
Oljeselskapenes kort	5,8	6,7	8,2	9,6	11,3	12,3	12,6	13,1	14,9	14,2
Bruk av bankkort i dagligvarekjeders terminaler	-	-	-	-	-	-	-	1,6	4,7	13,4

Tabell 18: Antall betalingskort. (tusen)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
I alt	3 434	3 667	4 100	5 025	5 766	6 583	7 527	8 406	9 156	10 198
Bankkort	2 121	2 082	1 999	2 561	2 835	3 227	3 561	3 734	4 020	4 271
Innenlandske kredittkort	375	389	452	480	589	514	620	687	672	760
Betalingskort opprettet av internasjonale kortselskaper	938	1 196	1 649	1 984	2 343	2 842	3 346	3 985	4 464	5 167
Kombinerte kort	:	:	1 041	1 597	1 879	2 287	2 759	3 186	3 497	4 083
Antall kort fratrukket dobbelttelling av kombinasjonskort	:	:	3 059	3 428	3 887	4 296	4 768	5 220	5 658	6 115
<i>Herav</i>										
Debetkort	:	:	:	2 630	2 912	3 320	3 563	3 733	4 020	4 271
Kredittkort	:	:	:	798	976	976	1 205	1 487	1 638	1 844
Oljeselskapenes kort	806	948	1033	1372	1592	1713	1772	1633	1429	1496

Tabell 19: Antall avtaler

	2000	2001
PC/Hjemmebankavtaler	933 335	1 340 661
Brevgiroavtaler	3 108 420	2 691 481
Faste betalingsoppdrag for Avtalegiro og Autogiro	3 500 000	4 044 848
Avtalegiro - betalingsmottakere	6 041	6 473
Autogiro - betalingsmottakere m/fullmakt	558	541
Autogiro - betalingsmottakere u/fullmakt	616	659

D Kontantuttak i Norge

Tabell 20: Kontantuttak (millioner transaksjoner)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
I alt	:	126,3	128,6	129,0	144,7	236,6	262,9
Kontantuttak i skranke	:	28,7	24,7	21,9	37,4	27,9	24,5
Forretningsbanker	:	28,7	24,7	21,9	18,8	15,6	12,8
Sparebanker	:	:	:	:	18,7	12,3	11,7
Minibankuttak	87,4	97,6	103,9	107,1	107,3	106,0	108,8
Forretningsbanker	36,6	41,5	44,1	46,3	45,7	46,2	46,1
Sparebanker	50,8	56,1	59,8	60,8	61,6	59,8	62,8
Kontantuttak ved varekjøp	:	:	:	:	:	102,7	129,6

Tabell 21: Kontantuttak (milliarder kroner)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
I alt	:	84,6	194,3	191,8	191,1	263,9	266,6
Kontantuttak i skranke	:	:	99,8	89,7	85,6	120,9	104,4
Forretningsbanker	:	118	100	90	86	72,3	59,1
Sparebanker	:	:	:	:	:	48,6	45,2
Minibankuttak	74,9	84,6	94,5	102,1	105,5	106,1	115,8
Forretningsbanker	31,8	37,1	41,4	45,7	47,0	48,8	52,2
Sparebanker	43,1	47,4	53,1	56,4	58,5	57,2	63,6
Kontantuttak ved varekjøp	:	:	:	:	:	36,9	46,4

E Bruk av betalingsinstrumenter

Tabell 22: Bruk av norske betalingsinstrumenter (millioner transaksjoner)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Totalt	386,4	384,2	431,1	465,7	508,4	564,3	634,1	695,3	760,3	852,1
Giro totalt	295,7	282,2	313,5	324,5	335,2	343,9	360,0	371,3	370,4	403,4
Elektronisk giro	76,1	79,7	86,7	101,7	125,1	146,5	173,9	202,7	221,0	270,9
Blankettbasert giro	219,6	202,5	226,7	222,9	210,1	197,4	186,2	168,5	149,3	132,5
Betalingskort	52,6	70,4	91,3	118,8	156,1	207,5	264,6	317,7	385,9	445,8
Elektronisk	47,3	64,9	86,5	113,8	151,5	200,9	256,0	307,3	377,5	436,6
Manuelt	5,3	5,5	4,8	5,0	4,5	6,6	8,6	10,4	8,3	9,1
Sjekk	38,1	31,6	26,3	22,4	17,1	12,9	9,4	6,3	4,0	2,9

Tabell 23: Bruk av norske betalingsinstrumenter (milliarder kroner)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Totalt	2 221,9	1 885,4	2 237,2	2 474,5	4 257,4	4 683,4	4 781,9	5 837,0	6 933,6	7 059,0
Giro totalt	1 789,5	1 543,3	1 859,4	2 074,8	3 921,5	4 358,8	4 464,6	5 534,0	6 668,4	6 805,7
Elektronisk giro	1 225,5	999,7	1 121,9	1 309,3	2 440,6	2 935,6	3 223,2	4 444,4	5 793,2	6 297,6
Blankettbasert giro	564,0	543,6	737,5	765,5	1 480,9	1 423,2	1 241,4	1 089,5	875,2	508,2
Betalingskort	16,6	24,9	41,9	57,8	80,4	104,1	134,6	164,1	162,8	180,7
Elektronisk	16,6	24,9	34,8	49,3	74,6	97,4	125,3	151,2	153,9	171,0
Manuelt	:	:	7,1	8,4	5,8	6,7	9,3	12,9	8,9	9,7
Sjekk	415,8	317,2	335,8	342,0	255,5	220,5	182,7	138,9	102,4	72,5

Tabell 24: Girotjenester (millioner transaksjoner)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Giro totalt	313,6	324,6	335,1	343,9	360,0	371,3	370,4	403,4
Elektronisk giro totalt	86,7	101,7	125,1	146,5	173,9	202,7	221,0	270,9
Betalinger via terminal (lukkede kommunikasjonslinjer)	70,6	83,0	97,8	109,1	126,1	129,9	128,7	143,7
Betalinger med PC over Internett	-	-	:	:	3,2	14,5	34,6	65,7
Telefoniske overførsler	0,9	1,3	6,7	13,4	18,2	28,3	28,8	28,7
Direkte debiteringer	15,3	17,4	20,6	24,0	26,3	30,0	29,0	32,8
Blankettbasert giro totalt	226,9	222,9	210,0	197,4	186,2	168,5	149,3	132,5
Giro innsendt per brev	88,6	96,9	101,1	104,3	106,9	107,0	90,2	74,3
Giro innlevert på ekspedisjonssted totalt	116,1	106,5	91,4	78,8	65,6	52,2	52,9	50,8
<i>Herav</i>								
Kontante innbetalinger	72,0	62,5	46,3	37,1	28,1	22,9	20,4	12,2
Kontobelastninger	25,0	25,0	27,1	27,4	24,5	29,2	32,4	37,7
Diverse giro registrert i bank	19,1	19,1	18,1	14,2	13,0	-	0,0	0,8
Betalinger med anvisninger ved bruk av terminal	22,1	19,5	17,5	14,3	13,7	9,4	6,3	7,4

Tabell 25: Girotjenester (milliarder kroner)

	1994*	1995*	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Giro totalt	1 859,4	2 074,9	3 921,5	4 358,8	4 464,6	5 534,0	6 668,4	6 805,7
Elektronisk giro totalt	1 121,9	1 309,3	2 440,6	2 935,6	3 223,2	4 444,4	5 793,2	6 297,6
Betalinger via terminal (lukkede kommunikasjonslinjer)	1 051,7	1 233,6	2 310,6	2 779,2	3 041,1	4 185,7	5 445,4	5 851,3
Betalinger med PC over Internett	-	-	:	:	7,3	39,7	93,3	203,8
Telefoniske overførsler	1,5	2,1	11,3	22,8	31,0	55,6	52,5	57,6
Direkte debiteringer	68,7	73,6	118,7	133,6	143,8	163,5	202,0	184,8
Blankettbasert giro totalt	737,5	765,6	1 480,9	1 423,2	1 241,4	1 089,5	875,2	508,2
Giro innsendt per brev	181,0	214,9	858,0	830,2	649,8	597,6	527,7	201,5
Giro innlevert på ekspedisjonssted totalt	549,0	544,6	569,7	557,2	561,0	473,9	336,1	297,5
<i>Herav</i>								
Kontante innbetalinger	183,4	175,4	188,4	179,1	126,5	143,8	111,5	83,9
Kontobelastninger	175,3	175,2	206,5	247,8	308,5	330,1	224,6	200,7
Diverse giro registrert i bank	190,3	194,0	174,8	130,3	126,0	-	0,0	12,9
Betalinger med anvisninger ved bruk av terminal	7,5	6,1	53,2	35,8	30,6	18,1	11,4	9,2

Tabell 26: Samlet bruk av norske betalingskort. Kontantuttak og varekjøp (millioner transaksjoner)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Total kortbruk	122,8	145,0	171,7	207,8	255,4	314,4	374,7	429,1	496,3	561,3
Banker	111,5	132,1	156,2	189,7	232,8	285,1	337,9	385,0	441,1	495,6
Innenlandske kredittkort	0,6	0,7	0,8	1,1	1,2	1,4	1,7	1,9	2,4	2,7
GE Kapital Finans AS	:	:	:	:	:	:	:	0,7	0,8	0,9
DnB Kort AS	:	:	:	:	:	:	:	0,16	0,05	0,00
Gjensidige NOR	:	:	:	:	:	:	:	1,0	1,5	1,8
Betalingskort utstedt av internasjonale kortselskaper	10,6	12,3	14,7	16,9	21,4	27,9	35,1	42,2	52,8	63,0

Tabell 27: Samlet bruk av norske betalingskort. Kontantuttak og varekjøp (milliarder kroner)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Total kortbruk	14,9	17,1	109,2	135,8	166,4	204,6	242,6	277,1	314,6	353,7
Banker	:	:	92,1	116,0	141,5	173,3	204,4	232,3	259,8	291,8
Innenlandske kredittkort	2,1	2,3	2,5	3,2	3,8	4,2	4,5	5,1	5,4	5,9
GE Kapital Finans AS	:	:	0,8	1,1	1,4	1,5	1,7	1,9	2,1	2,4
DnB Kort AS	:	:	0,2	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,1	0,0
Gjensidige NOR	:	:	1,5	1,9	2,1	2,2	2,4	2,8	3,1	3,5
Betalingskort utstedt av internasjonale kortselskaper	11,0	12,7	14,6	16,6	21,1	27,1	33,7	39,7	49,4	56,0

Tabell 28: Samlet bruk av Betalingskort utstedt av internasjonale kortselskaper (millioner transaksjoner)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Samlet bruk av Betalingskort opprettet av internasjonale kortselskaper	12,6	14,7	17,7	19,9	25,2	32,5	40,4	48,5	59,6	70,5
American Express	1,2	1,3	1,6	1,4	1,6	2,0	2,2	2,4	3,0	3,4
Diners Club Norge AS	2,3	2,6	2,9	3,2	3,7	4,3	5,1	5,4	5,9	6,2
Europay Norge AS	2,8	3,6	4,5	5,4	7,1	9,3	11,4	13,3	15,3	16,5
VISA Norge AS	6,3	7,1	8,8	9,9	12,8	17,0	21,7	27,3	35,3	44,4
<i>Herav:</i>										
Utlandingers bruk av betalingskort opprettet av internasjonale kortselskaper	2,0	2,4	3,0	3,0	3,8	4,6	5,3	6,2	6,7	7,5
Bruk av norske betalingskort opprettet av internasjonale kortselskaper	10,6	12,3	14,7	16,9	21,4	27,9	35,1	42,2	52,8	63,0

Tabell 29: Samlet bruk av Betalingskort utstedt av internasjonale kortselskaper (milliarder kroner)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Samlet bruk av Betalingskort opprettet av internasjonale kortselskaper	12,8	14,8	17,1	19,1	24,3	30,9	38,1	45,2	54,8	61,9
American Express	1,6	1,8	1,7	1,9	2,6	3,1	3,5	4,3	4,2	4,7
Diners Club Norge AS	2,7	3,0	3,4	3,7	4,1	4,8	5,6	6,0	6,8	7,1
Europay Norge AS	2,7	3,5	4,4	5,2	7,1	9,6	12,1	14,0	16,8	18,1
VISA Norge AS	5,8	6,5	7,6	8,3	10,5	13,4	16,9	20,8	27,0	32,0
<i>Herav:</i>										
Utlandingers bruk av betalingskort opprettet av internasjonale kortselskaper	1,8	2,1	2,5	2,5	3,2	3,8	4,4	5,5	5,4	5,8
Bruk av norske betalingskort opprettet av internasjonale kortselskaper	11,0	12,7	14,6	16,6	21,1	27,1	33,7	39,7	49,4	56,0

Tabell 30: Varekjøp med norske betalingskort (millioner transaksjoner)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Varekjøp i alt	:	:	:	118,8	156,1	207,5	264,6	317,7	385,9	445,8
Bankkort	:	:	:	103,8	137,6	184,2	234,8	282,7	342,5	393,5
Innenlandske kredittkort	:	:	0,3	0,4	0,5	0,4	0,7	0,8	0,9	1,2
Betalingskort opprettet av internasjonale kortselskaper	:	:	12,7	14,5	18,1	22,9	29,1	34,2	42,4	51,1

Tabell 31: Varekjøp med norske betalingskort (milliarder kroner)*

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Varekjøp i alt	:	:	:	57,8	80,4	104,1	134,6	164,1	162,8	180,7
Bankkort	:	:	:	42,9	60,0	82,8	107,2	133,1	125,0	138,4
Innenlandske kredittkort	:	:	1,4	1,8	2,1	1,9	3,1	3,5	3,3	3,7
Betalingskort opprettet av internasjonale kortselskaper	:	:	11,8	13,1	18,3	19,4	24,3	27,5	34,5	38,7

**) Tall inntil 1999 er inklusive kontantuttak ved betalingsterminaler*

Tabell 32: Sjekk (millioner transaksjoner)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Total sjekkbruk	38,1	31,6	26,3	22,4	17,1	12,9	9,4	6,3	4,0	2,9
Sparebanker	20,0	16,3	13,7	12,8	9,8	7,4	5,6	3,9	2,5	1,9
Forretningsbanker	18,1	15,3	12,6	9,6	7,3	5,5	3,8	2,4	1,5	1,0

Tabell 33: Sjekk (milliarder kroner)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Total sjekkbruk	415,8	317,2	335,8	342,0	255,5	220,5	182,7	139,0	102,4	72,5
Sparebanker	81,5	90,3	110,5	159,4	103,9	87,8	72,6	65,9	47,1	37,1
Forretningsbanker	334,3	226,9	225,3	182,6	151,6	132,7	110,1	73,1	55,3	35,5

Tabell 34: Bruk av betalingskort over landegrensene (tusen transaksjoner)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
I alt	6 828	7 681	9 603	10 607	13 483	17 280	21 419	25 647	29 702	34 003
Bruk av norske betalingskort i utlandet	4 809	5 283	6 560	7 534	9 573	12 530	15 800	18 986	22 560	26 153
Innenlandske kredittkort	:	:	:	0	0	1	1	2	1	0
American Express	400	400	650	520	610	750	844	968	722	714
Diners Club Norge AS	560	584	629	669	725	816	899	900	927	893
Europay Norge AS	825	959	1176	1465	1936	2747	3 500	3 983	4 393	4 514
VISA Norge AS	3024	3340	4105	4782	6168	8042	10 326	12 805	16 132	19 638
Eufiserv				98	134	174	230	328	385	394
<i>Herav</i>										
Kontantuttak	:	:	:	1 244	1 752	3 845	4 528	5 806	6 286	7 129
Bruk av utenlandske betalingskort i Norge	2 019	2 398	3 043	3 073	3 910	4 750	5 618	6 661	7 142	7 850
American Express	315	300	400	209	246	279	289	605	578	758
Diners Club Norge AS	130	141	153	156	186	231	256	269	260	246
Europay Norge AS	636	837	1050	1130	1508	1730	1983	2096	2266	2412
VISA Norge AS	938	1120	1440	1501	1872	2359	2798	3262	3627	4089
Eufiserv	:	:	:	77	98	151	293	429	411	345
<i>Herav</i>										
Utlendingers kontantuttak i Norge	:	:	:	527	717	539	1 296	1 561	1 155	1 304

Tabell 35: Bruk av betalingskort over landegrensene (millioner kroner)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
I alt	6 751	7 533	8 862	9 797	12 463	16 109	20 294	24 980	28 708	31 390
Bruk av norske betalingskort i utlandet	4 959	5 474	6 366	7 254	9 269	12 336	15 846	19 484	23 280	25 557
Innenlandske kredittkort	:	:	:	0	0	1	1	2	2	0
American Express	550	600	600	637	718	861	905	1490	977	952
Diners Club Norge AS	600	611	661	708	769	892	1 033	1038	1135	1095
Europay Norge AS	809	957	1 174	1 436	1 958	2 794	3 725	4301	4905	4883
VISA Norge AS	3 000	3 306	3 931	4 473	5 824	7 788	10 182	12653	16261	18627
<i>Herav</i>										
Kontantuttak	:	:	:	1 871	2 515	5 333	6 490	8 388	9 509	10 598
Bruk av utenlandske betalingskort i Norge	1 792	2 059	2 496	2 543	3 194	3 773	4 448	5 496	5 428	5 833
American Express	400	400	450	420	467	513	560	1159	594	623
Diners Club Norge AS	120	117	121	122	141	170	187	201	198	186
Europay Norge AS	522	646	803	860	1 196	1 387	1 615	1694	1928	2078
VISA Norge AS	750	896	1 122	1 141	1 390	1 703	2 086	2442	2708	2946
<i>Herav</i>										
Utlendingers kontantuttak i Norge	:	:	:	675	915	716	1 478	1 504	1 518	1 700

Tabell 36: Overføringer fra Norge med valutasjekker, Valutagirot og Money Gram (tusen transaksjoner)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
I alt	1 177	1 101	1 116	976	688	588	452	246
Valutasjekker	272	210	271	198	136	144	101	81
Giro totalt	905	891	845	778	547	435	337	165
Valutagirot (nedlagt 1998)	-	48	113	130	1	-	-	-
Eurogirot	905	843	732	648	546	435	337	165
<i>Herav</i>								
Gireringer (konto til konto transaksjoner)	541	488	419	341	287	194	135	119
Inn- og utbetalinger	364	355	313	307	259	242	202	46
Money Gram	:	:	:	:	4	9	14	:

Tabell 37: Overføringer til Norge med valutasjekker, Valutagirot og Money Gram (millioner kroner)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
I alt	303	283	233	206	191	578	389	227
Valutasjekker	:	:	:	:	:	398	227	97
Eurogirot	303	283	233	206	191	179	161	130
<i>Herav</i>								
Gireringer (konto til konto transaksjoner)	178	174	180	136	115	102	88	68
Inn- og utbetalinger	125	109	53	70	76	77	73	62
Money Gram	:	:	:	:	0	1	1	:

F Priser i betalingsformidlingen

Tabell 38 Priser på betalingstransaksjoner og kontantuttak. Veiet gjennomsnitt for alle banker (kroner)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Betalingstransaksjoner										
Giro										
<i>Elektroniske girotjenester</i>										
Telegiro	:	:	:	2,02	2,45	2,33	2,31	2,38	2,45	2,44
PC/Internett	:	:	:	:	:	1,98	2,03	1,91	1,89	1,86
Avtalegiro	:	:	:	:	1,52	1,60	1,51	1,38	1,42	1,42
Remittering uten melding	0,89	0,92	0,93	1,34	1,62	1,64	1,59	2,14	2,82	2,97
Remittering med melding	2,08	2,12	2,18	3,00	3,12	3,53	3,44	4,03	4,26	4,79
Remittering med KID	:	:	:	:	1,09	1,02	0,99	1,03	1,31	1,39
Bedriftsterminalgiro uten melding	:	:	:	1,33	1,20	1,26	1,20	1,95	1,64	2,10
Bedriftsterminalgiro med melding	:	:	:	2,83	2,78	3,08	3,03	3,14	3,58	3,61
Bedriftsterminalgiro med KID	:	:	:	:	0,93	0,91	0,92	0,88	0,98	1,00
<i>Blankettbaserte girotjenester</i>										
Giro innsendt pr. brev	2,14	2,48	2,88	3,76	3,88	4,04	4,25	4,84	5,14	5,67
Giro skranke	9,30	9,74	9,98	10,14	12,73	13,30	15,28	16,92	18,59	25,13
Giro kontant	8,82	9,20	11,00	16,51	17,95	18,46	23,40	25,67	27,37	36,73
Remittering med anvisning	8,91	9,55	10,77	13,57	22,52	23,12	25,72	27,78	30,17	32,82
Bedriftsterminalgiro med anvisning	:	:	:	13,57	22,35	23,41	25,01	26,06	30,11	32,73
Optisk lesbare blanketter (OCR) - Arkiv	:	:	:	0,80	0,82	0,80	0,79	0,93	0,98	0,95
Optisk lesbare blanketter (OCR) - Retur	:	:	:	2,15	2,38	2,40	2,12	3,55	3,94	3,81
Betalingskort										
Betalingsterminal (EFTPOS)	1,87	1,88	2,02	2,05	2,20	2,13	2,07	2,19	2,24	2,07
Sjekk										
Personsjekk	7,73	8,24	8,40	8,50	9,79	10,72	12,30	15,00	20,07	20,71
Næringsjekk	8,37	8,19	9,23	9,28	9,82	10,46	12,31	15,13	22,05	23,08
Kontantuttak										
Minibank										
Egen minibank utenom åpningstid	2,20	2,83	2,91	2,93	3,31	3,49	3,79	3,78	4,28	3,76
Andre bankers minibank i åpningstid	1,23	1,63	1,65	1,87	1,95	2,25	2,19	2,64	4,00	3,89
Andre bankers minibank utenom åpningstid	3,25	3,66	3,91	4,08	4,40	4,44	4,46	4,32	4,81	4,79

Tabell 39 Priser på overførser til utlandet. Veiet gjennomsnitt for alle banker (kroner)

	Papirbasert		Elektronisk		Min. pris	Maks. pris
					elektronisk	elektronisk
	01.01.2001	01.01.2002	01.01.2001	01.01.2002	01.01.2002	01.01.2002
Sjekker til utlandet						
NOK 100	140,75	144,03	123,30	144,83	10	200
NOK 2500	156,23	158,67	160,79	148,53	45	200
SWIFT						
<i>Ordinær overførsel</i>						
NOK 100	103,82	102,66	53,10	52,46	25	60
NOK 2500	113,13	113,67	54,43	54,11	35	80
<i>Hasteoverførsel</i>						
NOK 1 000	255,75	226,18	288,27	288,29	40	425
NOK 100 000	379,17	356,57	313,64	313,02	40	540
NOK < 1 000 000	443,00	430,65	370,66	384,87	40	1655

Forklaringer til tabellene

Datagrunnlag:

Statistikken i kapittel 3 og 4 om *utviklingstrekk* skal gi et fullstendig bilde både av infrastrukturen og bruk av ulike betalingsinstrumenter i Norge. Opplysninger om *giro, sjekk, bankkort, minibanker og betalingsterminaler eiet av banker og varekjeder* er innhentet fra FNH, Sparebankforeningen i Norge, Entercard A/S, Bankenes Betalingsentral (BBS), Nordea, DnB og EDB Fellesdata med tilknyttede banker. Opplysninger om *andre betalingskort enn bankkort og om betalingsterminaler eiet av oljeselskaper* er innhentet fra VISA Norge A/S, Europay Norge A/S, Diners Club Norge A/S, DnB Kort A/S, GE Capital Bank, Gjensidige NOR, Statoil ASA, Esso Norge A/S, A/S Norske Shell, Hydro Texaco AS og Conoco Jet Norge A/S. Opplysninger til oversikten over avregning og oppgjør er hentet fra Norges Bank, VPS og NICS. Øvrige opplysninger er innhentet fra SSB, Post- og Teletilsynet og Kredittilsynet.

Opplysninger til *prisstatistikken* i kapittel 5 bygger på en utvalgsundersøkelse som omfatter 18 sparebanker og 9 forretningsbanker. Forretnings- og sparebankene i undersøkelsen utgjorde henholdsvis 91 og 76 prosent av bankgruppens markedsandeler målt etter innskudd på transaksjonskonti per 30.11.2001. Prisene som er hentet fra bankene er standard priser i henhold til prislister per 1.1.92, 1.1.93, 1.1.94, 31.12.94, 1.1.96, 1.1.97, 1.1.98, 1.1.99, 1.1.00, 1.1.01 og 1.1.02. Alle priser gjelder betalerne med unntak av prisene på innkrevingstjenestene OCR arkiv, OCR retur og Avtalegiro, som gjelder innkreverne (betalingsmottakerne). Prisene som belastes innkreverne kommer i tillegg til priser som belastes betalerne ved bruk av innkrevingstjenestene. Prisstatistikk til og med 2000 gjelder kun priser per betalingstransaksjon. Fra og med 2001 er også periodiske avgifter (årsavgifter) i personkundemarkedet tatt med i statistikken for å gi et mer fullstendig bilde av personkunders kostnader ved bruk av betalingstjenester. Statistikken gir imidlertid ingen tilsvarende oversikt for kunder i bedriftsmarkedet. Eventuelle rabatter for kontogrupper, kundegrupper og/eller enkeltkunder er heller ikke med i statistikken. Bankgruppens gjennomsnittspriser er beregnet ved å veie prisen per transaksjon i den enkelte bank med bankens andel av innskudd på transaksjonskonti. Gjennomsnittsprisen for alle bankene i undersøkelsen er beregnet ved å veie

forretnings- og sparebankenes gjennomsnittspriser med bankgruppens reelle markedsandeler for betalingstjenester målt etter antall transaksjoner.

Opplysninger om bankenes inntekter relatert til betalingsformidling er hentet fra ORBOF-basen for bankstatistikk i Norges Bank og er således basert på bankenes offisielle regnskaper.

Definisjoner og begreper i statistikken:

Blankettbaserte betalingstjenester: Betalingstjenester hvor betaleren og/eller betalingsmottakeren benytter blanketter som betalingsinstrument (giroblanketter, sjekker mv.) for å sende eller motta beløp.

Elektroniske betalingstjenester: Betalingstjenester hvor både betaleren og betalingsmottakeren sender og mottar beløp elektronisk (uten bruk av blanketter).

Giro:

Giro innsendt per brev: Brevgiro og Konvoluttgiro som sendes direkte fra betaleren til Postbanken / BBS for belastning av konto.

Diverse giro registrert i bank: Kontante innbetalinger og kontobelastninger relatert til giro registrert i andre datasentraler enn DnB (Postbanken) og BBS.

Anvisning: Giroblankett uten betalingsmottakerens kontonummer som må leveres i banken for mottak av beløp.

PC/Internett: Hjemmebanktjenester via Internett, herunder Nettbank mv.

Telefoniske overførslers/Telegiro: Konto til konto-overførslers av beløp ved bruk av telefon.

Betalinger via terminal omfatter Direkte Remittering og Bedriftsterminalgiro. *Direkte Remittering:* Tjeneste etablert av BBS til sending av beløp til betalingsmottakere med og uten konto ved bruk av terminalløsninger. Benyttes i første rekke av bedrifter til enkeltbetalinger, masseutbetalinger, kontoreguleringer o.a. *Bedriftsterminalgiro:* Samlebetegnelse på bedriftsterminalløsninger med betalingstjenester tilsvarende Direkte Remittering som er etablert av andre (banker eller datasentraler) enn BBS.

Direkte debiteringer omfatter Autogiro, Avtalegiro, DataGiro Direkte Trekk (frem til oktober 2001) og diverse interne ordninger med faste oppdrag i DnB (Postbanken). Dette er tjenester der betalingsmottakeren kan belaste betalerens konto direkte i henhold til særskilt avtale mellom betaleren, betalingsmottakeren, deres bankforbindelser og – ved bruk av Autogiro og Avtalegiro - BBS.

OCR: Blankettgiro som er påført en særskilt kode slik at beløpet kan registreres og innkreves

elektronisk av betalingsmottakeren. *OCR Arkiv*: Blanketten beholdes av banken. *OCR Retur*: Blanketten sendes i retur til betalingsmottakeren.

KID: Kundeidentifikasjon som kan mottas elektronisk av betalingsmottakeren enten betalingen skjer elektronisk eller ved bruk av blankett.

Kort:

EFTPOS (Electronic Funds Transfer at Point Of Sale): Betalinger og kontantuttak ved bruk av betalingskort i elektroniske betalingsterminaler.

Betalingskort er kort som kan benyttes til betalinger i betalingssystemer som er tilgjengelige for allmenheten. Samlebetegnelse for kortgruppene nedenfor med unntak av oljeselskapenes kort.

Debetkort er direkte tilknyttet brukerens bankkonto. Kortet brukes til betalinger der man disponerer over det beløpet som er tilgjengelig på kontoen - inklusive kreditt. Beløpet belastes brukerens konto med en gang.

Faktureringskort er ikke tilknyttet bankkonto. Brukeren får en samlefaktura fra kortutstederen over bruken (for eksempel siste måned) som så betales med annet betalingsinstrument, for eksempel avtalegiro. Brukeren får en viss kreditt gjennom betalingsutsettelsen, mens brukerstedet/betalingsmottakeren får sitt oppgjør fra kortselskapet.

Kredittkort er faktureringskort hvor brukeren er innvilget kreditt inntil et visst beløp som nedbetales avdragsvis etter en avtalt nedbetalingsplan.

Bankkort er debetkort som er utstedt av banker og knyttet opp mot bankkonto (med eller uten kreditt) med identifikasjon/spor slik at kortbruken registreres i bankenes systemer.

Innenlandske kredittkort er kredittkort til innenlands bruk som er utstedt av eller i samarbeid med DnB Kort A/S (t.o.m. 2000), GE Capital Bank og Gjensidige NOR.

Betalingskort opprettet av internasjonale kortselskaper er debetkort og faktureringskort som er utstedt av eller i samarbeid med VISA Norge A/S, Europay Norge A/S, Diners Club Norge A/S og American Express Card Services DnB Kort A/S. Kortene har identifikasjon/spor slik at bruken blir registrert i de forannevnte kortselskapenes internasjonale nettverk.

Kombinerte betalingskort: Kombinasjoner av bankkort, innenlandske kredittkort og betalingskort fra internasjonale kortselskaper som er opprettet i samarbeid mellom utstederne av de enkelte typer kort (for eksempel bank/VISA). Kortene har flere spor som gir adgang til de samarbeidende kortutstederens systemer.

Oljeselskapenes kort regnes ikke som betalingskort

da de kun kan benyttes i oljeselskapenes egne terminaler.

Annet:

SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications) er et elektronisk nettverk (system) for overførsel av meldinger. Benyttes mye i forbindelse med overførslar av større beløp innenlands, ekseelvis mellom banker, og særlig til overførslar over landegrensene.

Money Gram: Nettverk for betalinger over landegrensene. Tjenesten har vært tilbudt av DnB (Postbanken) i Norge. Money Gram ble introdusert av Postbanken høsten 1997, men tjenesten ble overtatt av American Express i mars 2001.

NBO: Norges Banks Oppgjørssystem.

NICS: Norwegian Interbank Clearing System. System for avregning og likviditetsinformasjon som er eiet av bankene i fellesskap og driftes av BBS.

NOS: Norsk Oppgjørssentral ASA.

VPS: Verdipapirsentralen

VPO: Verdipapiroppgjøret.

Kommentarer til de enkelte tabeller:

Tabell 7 – 9. Gjennomsnittlig daglig omsetning i NBO og NICS:

Tall for 1999 dekker perioden mai – desember 1999. Tall for 2000 og 2001 gjelder hele året. Det er noe usikkerhet knyttet til statistikken som gjelder NICS-masseoppgjøret.

Tabell 15. Antall betalingsterminaler (EFTPOS) og antall steder med betalingsterminaler:

Antall betalingsterminaler eiet av oljeselskaper t.o.m. 1998 omfatter ikke terminaler eiet av FINA (kjøpt opp av Shell 04.03.99) mens tall f.o.m. 1999 er inklusive disse terminalene. Steder med betalingsterminaler: Butikker, postkontorer, bensinstasjoner, serveringssteder, frisører, tannleger etc. Terminaler eiet av VISA som kun aksepterer betalingskort opprettet av internasjonale kortselskaper er ikke med i oversikten.

Tabell 18. Antall betalingskort:

T.o.m. 1997 manglet opplysninger om bankkort fra 8 prosent av forretningsbankene målt etter bankenes andel av innskudd på anfordring. F.o.m. 1998 har andelen banker uten opplysninger vært ubetydelig (mindre enn 1%).

Tabell 20 og 21. Kontantuttak:

Kontantuttak over skranke: Andelen forretningsbanker med opplysninger utgjorde ca. 90 prosent av forretningsbankmarkedet målt etter innskudd på anfordring t.o.m. 1999. F.o.m. 2000 gjelder opplysningene om antall uttak samtlige forretnings- og sparebanker mens

volumtall er anslått av Norges Bank på bakgrunn av opplysninger fra et utvalg banker. *Kontantuttak ved varekjøp*: Kontantuttak ved bruk av kort i terminaler som aksepterer bankkort og som eies av banker, varekjeder og oljeselskaper. Antall og volum for 2000 og 2001 er delvis anslått av Norges Bank da vi mangler data fra enkelte rapportører.

Tabell 22 og 23. Bruk av norske betalingsinstrumenter og tabell 24 og 25 Girotjenester:

Giro: Tall t.o.m. 1994 inneholder dobbelttelling av overføringer mellom BBS og Postbanken og er eksklusive giro registrert av andre enn BBS og Postbanken. F.o.m. 1995 er dobbelttellingene lukket ut mens giro registrert i andre datasentraler er tatt med. Girobeløp i kursiv omfatter ikke Postbankens tall grunnet stor usikkerhet knyttet til opplysninger om beløp t.o.m. 1995. Omsetningstall for elektronisk giro, herunder betalinger via terminal (lukkede kommunikasjonslinjer) t.o.m. 2000, er delvis anslag fra Norges Bank og beheftet med usikkerhet. Omsetningstall for 2001 er imidlertid basert på registrerte data. *Betalingskort*: Betalinger, herunder varekjøp, med norske kort i Norge og utlandet. *Elektronisk kortbruk*: Tall t.o.m. 1994 omfatter bruk av betalingskort i minibanker og i bankenes og oljeselskapenes betalingsterminaler. Tall f.o.m. 1995 gjelder også elektronisk kortbruk i andre betalingsterminaler enn dem som eies av bankene og oljeselskapene. Omsetningen med bankkort t.o.m. 1999 er inklusive kontantuttak fra betalingsterminaler mens tall f.o.m. 2000 gjelder kun varekjøp. *Manuell kortbruk*: Tall t.o.m. 1994 er delvis anslag fra Norges Bank og er beheftet med usikkerhet.

Tabell 13, 14, 16, 17, 26 – 31, 34 og 35. Utnyttelse av minibanknettverket og betalingsterminalene og bruk av betalingskort:

Tabell 13-17 gjelder bruk av norske og utenlandske betalingskort i norske minibanker og betalingsterminaler mens tabell 26 – 31 gjelder bruk av norske betalingskort i Norge og utlandet. Tabellene omfatter også bruk av kombinerte kort (eks.: kombinerte bankkort/betalingskort opprettet av internasjonale kortselskaper). Bruken av kombinerte kort er fordelt på de ulike kortgruppene (som hhv. bankkort, VISA-kort osv.) avhengig av hvilken del av kortet som er benyttet. Opplysningene om uttak fra andre bankers minibanker (*tabell 13 og 14*) er anslag fra Norges Bank og beheftet med usikkerhet. Tall for omsetning med bankkort ved varekjøp t.o.m. 1999 inkluderer kontantuttak (*tabell 31*). F.o.m. 2000 er kontantbeløpet skilt ut og presentert i en egen tabell (*tabell 21*), slik at omsetningen kun gjelder varekjøp. Bruk av

norske betalingskort i utlandet (*tabell 34 og 35*) gjelder i første rekke bruk av betalingskort fra de internasjonale kortselskapene. I noen grad, dvs. mindre enn 1 prosent av tilfellene, benyttes også bankkort i Eufiserv-nettet. Frem til 2001 ble også en mindre andel innenlandske kredittkort benyttet i utlandet (Multikort i Cirrus-nettet). Fordelinger på kontantuttak og varekjøp og over landegrensene for American Express er anslag fra Norges Bank og beheftet med usikkerhet.

Tabell 32 og 33. Sjekk:

Tall for forretningsbanker t.o.m. 1994 er beheftet med usikkerhet grunnet ufullstendige data.

Tabell 38. Priser på betalingstransaksjoner og kontantuttak.

Giro innsendt per brev: Gjennomsnittsprisene på giro innsendt per brev gjelder for hver innsendt blankett. Porto for hver forsendelse kommer i tillegg hos samtlige banker i undersøkelsen og fremkommer ikke i tabellene. *PC/Internett*: Prisene gjelder betalinger med KID. *Avtalegiro*: Prisene gjelder avtalegiro uten melding.

Tabell 39. Priser på overføringer til utlandet:

Prisene på betalinger til utlandet varierer ofte med beløpets størrelse og med om kunden sender et blankettbasert eller elektronisk betalingsoppdrag til sin bankforbindelse. Prisene varierer også med hvilket land beløpet sendes til. Prisene i undersøkelsen gjelder overførsel av ett fast beløp i Europa. Prisene er eksklusive tilleggs kostnader for kontante betalinger, 3. lands valuta, bekreftelser og eventuelle kostnader som betaleren må dekke for betalingsmottakeren.

Generelle merknader

Enkelte tall er revidert i forhold til tidligere års rapporter.

Norges Bank bes oppgitt som kilde når tall fra denne rapporten gjengis.

